

LJUBLJANSKI ZVON IN SLOVENSTVO

ANTON OCVIRK

Prvi številki letošnjega „Ljubljanskega Zvona“ sta vzbudili mnogo različnih razmišljanj, razlag in razsojanj. Med njimi so tudi napadi, ki jih novi urednik ne more molče prezreti, ker hočejo razvrednotiti reviji njeno smer, ponižati njeno delo, zmanjšati njen pomen za slovensko kulturno ustvarjanje ter jo opredeliti kot nesvobodno, političnim koristim neke stranke udinjano, slovenstvu škodljivo glasilo.

Polemiko so izzvale zlasti tri stvari: urednikove *Uvodne misli*, Juša Kozaka ostroumni *Pogovor s kritikom-etikom* in — česar resnični prijatelji slovenstva nikoli ne bi pričakovali — monumentalni esej Vladimira Levstika *Poslanstvo besede*.

Prvi izpad je sprožil na „Zvon“ „Slovenec“ z nepodpisanim člankom *Novi „Ljubljanski Zvon“* (13. februarja), kjer ob Levstikovem eseu svojevoljno ugotavlja neke vrste preobrazbo revije v smislu „Doma in sveta“ in „Sodobnosti“. „Slovenčevemu“ anonimniku je v „Jutru“ odgovoril B. Borko dne 14. februarja s člankom *Ponarejevalci dejstev*, v katerega je pritegnil nekaj novih stvari ter govoril o njih na način, ki ga nikakor ne moremo odobravati.

„Slovenec“ je odvrnil „Jutru“ dne 15. februarja z novo repliko „Ljubljanski Zvon“ ostane pri starem pisca L. G. in ostro zaobrnil smer polemike. B. Borko je zaključil debato dne 16. februarja z odgovorom *K članku o ponarejevalcih dejstev*, kjer je ponovil misli iz prvega članka, a polemiko prav za prav še bolj zaostрил. V *Pojasnilu* (20. februarja) je naposled sicer lojalno priznal, da sta bila oba članka izraz njegovega osebne naziranja o smernicah „Zvona“ za dobo njegovega sourejanja, vendar je ostalo še marsikatero vprašanje nepojasnjeno. Poleg časopisne polemike pa so se pojavili izpadi proti „Zvonu“ še v dveh revijah. V „Besedi“ (števil. 2, str. 42) se je obregnil ob list M. Javornik (*Kulturna kronika*), v letošnji „Sodobnosti“ (števil. 1/2) pa razpravljata o njem Stanko Leben v uvodniku *Bajka in resnica* in Josip Vidmar v polemiki *Ljubljanski Zvon*. Zaradi popolnosti naj še opozorimo na beležke o eseu

Vladimira Levstika *Poslanstvo besede* v zadnji številki „Časa“ (štev. 5/6, str. 232). Pisec I. F. sicer pohvalno omenja Levstikov spis, vendar zmanjšuje njegov pomen v smislu izvajanj Stanka Lebna. — Tik pred zaključkom tega članka je izšel v 3. številki „Besede“ nov, med vsemi najbolj grob, v podtikanjih in očitanih najbolj zoprni napad na „Zvon“ člankarja Jožeta Pokorna z naslovom *Kulturni separatizem*. Do kakšnih absurdnosti in nedostojnih zavijanj lahko zavedeta človeka strast in bolestna pristranost, pričajo tile stavki: „Zvon‘ je torej na stališču nekega okrnjenega slovenstva in bo torej le res, da s tistim podnaslovom ni vse v redu. Pravilen podnaslov za ‚Zvon‘ bi torej bil *poluslovenska* revija.“ — „Zvon‘ mora pač računati, vsaj za sedaj, predvsem na tiste čitatelje, ki so hodili še v predvojne šole in zato večinoma ne znajo srbohrvaščine.“ Taka nepodprta, oster odpor izzivajoča očitanja, ki se stopnjujejo celo do smešnih obtožb — kot na primer, da je „Zvon“ kriv, da še ni Ljubljana regulirana, da še nimamo univerzitetne knjižnice itd. — zaslužijo odločno obsodbo vsakega poštenega, v resnici zavednega Slovenca.

Predvsem naj opozorim prijatelje gentlmanskih dvobojev na dve značilni potezi „Zvonovih“ nasprotnikov.

„Slovenec“ je pričel polemiko z napadom na usmerjenost prejšnjega „Zvona“ glede slovenskega jezikovnega vprašanja. Ko pa mu je B. Borko dokazal, da je na krivi poti, nadaljuje, kakor da se je polemika začela zaradi politike, in opredeli „Zvon“ čisto v političnem smislu. Prav isto je storil tudi M. Javornik, ki tolmači „Zvon“ kot tesno od politike odvisen list.

B. Borko je v *Pojasnilu* izjavil, da je napisal oba članka v „Jutru“, ki sta vzbudila toliko napačnih razlag, „v ogorčenem silobranu pred obrekovalci“ in da „sta izraz *osebnega stališča* in *oseben zagovor* sodelovanja pri lanski redakciji ‚Zvona‘, ki je bila hudobno obtožena izdajstva slovenske kulture“. „Moji nazori,“ izjavlja dalje, „izraženi v teh člankih, *ne vežejo nikogar razen mene* in njih ost ne obtožuje nikogar razen zlobnih obrekovalcev. Samo v naših razmerah je mogoče, da se ti nazori spravljajo v zvezo z *neprizadetim sedanjim uredništvom*, čeprav je naše načelo, da ne segamo drug drugemu v področje in *si ne izenačujemo osebnih stališč*.“ Naposled še ugotavlja: „Iz zgoraj povedanega je umljivo, da nisem v polemiki tolmačil stališča Tiskovne zadruge glede novega letnika kulturno-literarne revije ‚Ljubljanski Zvon‘, *ki jo urednik vodi svobodno in z osebno odgovornostjo*.“¹

Po vsem tem logično sledi, da so vse idejne opredelitve sedanjega „Zvona“ v teh člankih in tudi nekatere opazke glede federalističnih

¹ Vse podčrtal jaz.

stremljenj raznih poedincev ali skupin v resnici le izraz osebnega Borkovega stališča in da niso v nikaki zvezi s sedanjim uredništvom ali njegovimi sotrudniki. To velevažno izjavo pa je Stanko Leben, pisec članka *Bajka in resnica*, kjer svojevoljno razsoja o idejni smeri sedanjega „Zvona“ in ga proglašaja za politično odvisen list, molče prezrl ter naprtil reviji in njenemu uredniku mnogo težkih, popolnoma krivičnih očitkov.

Vsem, ki jim je „Zvon“ tako na potu, naj velja naslednja izjava: Uredništvo „Ljubljanskega Zvona“ sem sprejel s prepričanjem, da gre za kulturno revijo, ki se zaveda svojega višjepolitičnega, kulturno tvornega poslanstva, za revijo, ki je v službi slovenskega naroda, njegove miselnosti, preteklosti, sedanjosti in bodočnosti. „Ljubljanski Zvon“ zato ni političen list v običajnem smislu besede, kakor tudi doslej nikoli ni bil, ni v službi nikake stranke, ni svetovno nazorsko ali idejno odvisen niti od politične miselnosti „Jutra“ niti od nazorov katerekoli si bodi druge zgolj strankarske opredeljenosti. „Zvon“ hoče biti glasilo svobodoumnih književnikov, ki jasno in nepotvorjeno izpričujejo svoja najgloblja dognanja, najsi so ideološko še tako svojevrstna. Slovenstvo in vse njegove vrednote pa hoče in mora zato neomajno čuvati in braniti, najsi bo država Jugoslavija urejena tako ali tako.

Sedanje uredništvo prav zaradi tega nikakor ne more priznati ali sprejeti takih smernic za program lista, kakor jih je nakazal B. Borko v „Jutru“ v obeh že omenjenih člankih za lansko uredništvo. Takih obveznosti tudi ni sedanjemu uredništvu nihče stavil niti ob nastopu niti kadarkoli kesneje, zato se nikakor ne čuti vezanega v omenjenem smislu.

*

Tendenčno, v nasprotju z resnico in z vsemi dejstvi je zato razsojanje nepodpisanega člankarja v „Slovincu“, ki trdi, da je izšel esej Vladimira Levstika „v listu, ki je imel čisto nasprotno mnenje o slovenskem jeziku in njega pomenu za slovensko samobit“, in da je „Zvon“ „potemtakem danes spoznal, da je bil doslej na napačni, slovenskemu duhu tuji poti,¹ in da je ljubezen do domačega jezika in sploh kulture najosnovnejše pravo slehernega naroda“.

Vsakdo, ki pozna razvoj slovenskih revij in zlasti „Zvona“ — anonimnik v „Slovincu“ ga noče poznati! — mora proglasiti njegove besede za grobo neresnico, za nekulturno dejanje. „Ljubljanski Zvon“ so ustanovili svobodoumni slovenski pisatelji, urejevali in vodili so ga slovenski intelektualci, pri njem so sodelovali najznačilnejši slovenski tvorci, ki so

¹ Vse podčrtal jaz.

s svojimi deli trajno obogatili slovensko kulturo, znanost in miselnost. Od F. Levca, Frana Levstika, Gregorčiča, Jurčiča, Stritarja, Kersnika, Tavčarja pa mimo Ketteja, Murna, Župančiča, Ivana Cankarja in vseh drugih do današnjih dni je „Zvon“ plodno ustvarjal temelje slovenskemu jeziku, literaturi in slovenski zavednosti. Ali so bili res vsi ti možje nasprotniki slovenstva, ali so res doslej tavalili po „napačni, slovenskemu duhu tuji poti“, kakor to trdi neznani pisec v „Slovencu“?

„Zvon“ je prav tako v vseh povojnih letih zvesto služil slovenski besedi in slovenskemu ustvarjanju, bil je pravo središče svobodoumnega literarnega in idejnega življenja pri nas. Nova založnica in izdajateljica „Ljubljanskega Zvona“ — Tiskovna zadruga — ni obračala revije v protislovensko smer ali ji celo vsiljevala neko strankarsko politično naziranje. To nam vsekako dovolj krepko dokazujejo vznesene slavnostne besede bivšega dolgoletnega urednika „Ljubljanskega Zvona“ Frana Albrechta ob priliki njene desetletnice. „Ta s trgovskih vidikov manj pomemben jubilej“, piše leta 1926. v članku „Knjižni jubilej“, „je tem pomembnejši z vidikov slovenske kulture. Zakaj neoporečno je, da je Tiskovna zadruga v povojni dobi storila za *prospeh in popularizacijo slovenske knjige neizmerno več*, kakor vsaktero izmed starejših ali novejših slovenskih založništev v tem času.“ — „S tem svojim činom (namreč s tem, da je prevzela LZ) pa zadruga ni napravila samo neprecenljive življenjske usluge tej najstarejši slovenski reviji, temveč je s svojo agilno podrobno agitacijo dosegla, da se je *zopet zbudilo med narodom zatrto zanimanje za slovensko knjigo*. In to je bil morda njen najlepši čin.“ . . . „Tempo, v katerem se je (TZ) razvijala doslej, je bil živ, nagel, strokovnjaško iniciativen. Ako se bo tudi v bodoče razvijala tako, utegne postati za Slovence vzor založniškega podjetja, ki bo tvorilo *enega najbistvenejših delov pri izgradnji kulture modernega slovenstva*.“ In ta povsem osebno iniciativni slavospev Tiskovni zadrugi zaključijo z naslednjimi, važnimi besedami: „Uredništvo ‚Ljubljanskega Zvona‘ pa svoji založnici, ki je temu listu vedno posvečala vso nego in vso skrb in *uredništvu pri idejnem in umetniškem vodstvu lista vedno liberalno puščala popolno svobodo*,¹ ne da bi ga pri tem poslu kdajkoli ovirala s kakimi izjavami, najiskrenejše čestita in ji želi še obilo uspeha v njenem kulturnem poslanstvu.“ Z zavestjo svojega velikega pomena je „Zvon“ tudi sprejel ob petdesetletnici častni podnaslov „slovenska revija“ in se ni le do „krize“, ampak do danes zavedal svojih dolžnosti, nalog in svojega namena. Ob vsaki priliki in nevarnosti se je resno in ostro polotil razmišljanja o slovenstvu in je bil v tem oziru

¹ Vse podčrtal jaz.

tvornejši od „Doma in sveta“, ki se je izživljal zlasti v vedni apologiji svojega religioznega nazora ter šele preko njega gledal na slovensko kulturo in življenje.

Odkod tedaj patetično zavita opazka „Slovenčevega“ brezimnika o „Zvonovi“ „konverziji“ k slovenstvu, odkod izmišljena trditev, da se je „Zvon“ približal „vsaj ob dvanajsti uri slovenski miselnosti“ „Doma in sveta“ in „Sodobnosti“? Iz iste idejne globine kakor naivna izjava pisca drugega članka v „Slovencu“ L. G., ki trdi, da znameniti esej Vladimira Levstika „dejansko le nadaljuje vrsto člankov, katere je o tem vprašanju najprej začel prinašati ‚Slovenec‘“, ter pri tem omeni leta 1930. objavljeni Terseglavov uvodnik v „Slovencu“ pod naslovom „Največja svetinja“, ki je po mnenju L. G. „prvi sprožil ta problem v povojni dobi in povedel javnost za seboj“. Kako krepka in kako globoka primerjava obeh apologij slovenske besede, ki sta si po vrednosti in pomembnosti diametralno nasprotni!

Ali pa je „Zvon“ postal morda protislovenski šele ob „krizi“, kakor si misli L. G. — dotelej so pri njem vendar sodelovali sedanji Sodobniki! — ali se je šele takrat sovražno usmeril proti slovenski samobitnosti, proti „slovenskemu duhu“? Kdo izmed poštenih in resnicoljubnih mož more kaj takega izpričati in neoporečno dokazati? Ako pa meni L. G. morebiti tistega „Zvonovega“ urednika, ki je prostovoljno in neprisiljen objavil nekrolog pokojnemu politiku Gregorju Žerjavu in natisnil esej „Adamič in slovenstvo“, s katerim je sprl duhove, potem bi se spodobilo, da nameri svoje izpade nanj. S potvarjanjem, maličenjem dejstev in s podtikanji nikakor ne koristimo slovenstvu, ampak vnašamo vanje spore in mu občutno škodujemo. „Zvon“ je bil od leta 1881. pa do danes žarišče res tvornega slovenstva, ognjišče slovenske literature, kulture in miselnosti. Ali pa ni tudi lansko uredništvo iskreno in uspešno zavrnilo poskusov zagrebškega univ. prof. P. Skoka, ki je hotel ustvariti razpoloženje za stapljanje? Zato novemu uredništvu nikakor ni potrebno zanašati vanj misli ali ideje „konvertitstva“ k slovenstvu „Doma in sveta“, „Sodobnosti“ ali „Slovenca“. Iz spoštovanja do „Zvonove“ preteklosti, do njegove velike vrednosti za slovensko besedo in misel, iz krepke zavesti poštenih in v korist slovenstvu usmerjenih teženj, zaradi katerih sem prevzel uredništvo in pridobil listu sotrudnikov, odklanjam vse te obtožbe, ki glasno pričajo o neuravnanih razmerah našega kulturnega življenja.

Tudi mladi, „malce idealni in zelo delavni“ literat M. Javornik si brez pravega pooblastila lasti vlogo vsemodrega sodnika. Le odraz popolnega neumevanja „Zvonove“ usmerjenosti in njegovega dela morejo biti naslednji stavki: „Ljubljanski Zvon“ je pod novim uredništvom

dr. A. Ocvirka stopil v novo leto z obljubo, da hoče biti, kakor priča ovitek, slovenska revija. To bi bilo vsekakor prav, posebno pri listu, ki je bil vedno — razen par let poskusov — *verna kulturna kulisa slovenskega liberalizma*.¹ Zdi se pa, da te svoje smeri tudi pod malce idealnim in zelo delavnim novim urednikom ne bo mogel spremeniti, saj vemo, kako pri naših vodilnih revijah vplivno odločajo višje sile. *Svobodnost je samo reklamna vaba*.“ Ali ni pist to vse to v duhu „Slovenčevega“ anonimnika, ali ne govori iz teh besed idejni „desident „Doma in sveta“, kakor Javornik imenuje samega sebe, desident, ki trdi v istem članku, „da je ‚Sodobnost‘ edina zgolj slovenska umetniška in kulturna revija“,¹ dasi jo Stanko Leben proglašča tudi za politično? Odkod ima vendar Javornik, tisti Javornik, ki je v letošnji sosesčini pozabil na Šmonov protisodobniški članek v lanski „Besedi“, odkod ima Javornik, „med mlajšimi najbolj široko, svetsko orijentirani“ literat, kakor ga oznanja ovitek njegove „Besede“, dokaze, da je pri „Zvonu“ slovenska misel izražena zgolj na ovitku, da je „Zvon“ „verna kulisa slovenskega liberalizma“ — ali bolje kulisa neke politične stranke —, da je „svoboda samo reklamna vaba“, ako ne iz neke izrazite politične usmerjenosti? Prišel je v resnici do velikega kulturno kritičnega prepričanja, da je pri „Zvonu“ zanj vse nepravilno, protislovensko, negativno, a pri „Sodobnosti“ vse pravilno, pristno slovensko, pozitivno. Zato se je kaj lahko dokopal do težke obdolžitve, da „Zvon“ zato ne more biti svoboden list, ker je urednik objavil zelo pomemben in svojevrsten esej Juša Kozaka *Pogovor s kritikom-etikom*, ki ga Javornik označuje za „napad“, „duhovit panflet na pisca knjige ‚Kulturni problem slovenstva‘, Josipa Vidmarja“. Prepričan sem, da Josip Vidmar sam odločno odklanja Javornikovo trditev, da bi urednik „Zvona“ objavil prispevek Juša Kozaka proti njemu zaradi knjige „Kulturni problem slovenstva“. Gotovo pa tudi Josip Vidmar sam noče biti zaradi nje v vsakem oziru nedotakljiv.

Članek Stanka Lebna *Bajka in resnica* v zadnji „Sodobnosti“ je obrnjen v izrazito dnevno politično prerekanje. Misli, ki jih pisec tukaj razvija, ne nasprotujejo le „Zvonovi“ svobodni ideologiji, ampak tudi dosedanji literarno-kulturni ideologiji „Sodobnosti“ in njenih urednikov. Stanko Leben zahteva od „Zvona“, naj bi posegel v vrtnec političnih borb, naj bi se udinjal neki politični miselnosti in se prelevil iz prave literarne in idejne revije v izrazito dnevno politično glasilo. Njeno dosedanjo smer, ustvarjati prave kulturne vrednote, poudarjati eminentno slovenski nazor ter kazati višino in moč našega tvornega izživljanja,

¹ Vse podčrtal jaz.

cinično označuje za ideologijo „slovenstva v jezikovno-kulturnem smislu“, ki se mu pa zdi prav za prav le pretveza, pod katero se skriva „Zvonova“ politična orientacija v smislu „Jutra“. Ugotovili smo že, kako je Stanko Leben molče prezrl izjavo B. Borka glede polemike s „Slovencem“, in odločno poudarili nenavezanost „Zvona“ na katerokoli si bodi politično miselnost.

Sličen idejno svoboden, literarno in kulturno visoko usmerjen list, ki zbira sotrudnike iz različnih svetovno-nazorskih skupin, so branili tudi sedanji Sodobniki sami. Tudi oni so se krepko navduševali zgolj za „slovenstvo v jezikovno-kulturnem smislu“, tedaj za ideje, ki se nam zde danes v tem Lebnovem obrazcu precej enostransko opredeljene. Josip Vidmar piše v „Zvonu“ leta 1932. tik pred „krizo“ takole o slovenstvu: „Toda vprašujem se: kaj nam daje upravičenost, da smemo imeti in čuvati svojo univerzo? Ali ne samo dejstvo, da smo kot Slovenci *v kulturnem smislu avtonomna individualnost*, ki ima potrebo in dolžnost izživljati se v vseh smereh *kulturnega udejstvovanja?*“ Ob zaključku istega članka pa predlaga Josip Vidmar „vernost slovenstvu kot *kulturni samobitnosti* za zdaj in za bodočnost, zvestobo jugoslovanski državi kot garanciji za nemoteno svobodno življenje in voljo za pravi odnos do Srbov in Hrvatov, ki ne ponižuje ne sebe ne drugega“. (*Drugi predlog*, LZ 1932.) V brošuri *Kriza Ljubljanskega Zvona* razmišlja Fran Albrecht o nalogah „Zvona“ takole: „Vsako pravo, v globine segajoče, res narodni celoti služeče kulturno delo je v svojem bistvu, po svoji smeri in svoji nalogi, avtonomnega značaja, stoječe izven *vseh strankarskih opredelitev in iznad njih*... Kadar pa izgubi kulturno delo izpred oči *ta svoj najvišji smoter*, služiti narodu kot celoti, tedaj se prej ali slej poniža za orodje kakih nečistih instinktov bodisi posameznikov in njegovih računov, da ga zlorablajo v svoje kupčijske svrhe, ali pa političnih strank in njih dnevnih taktičnih gesel.“

Po vsem tem je dovolj izpričano, da zahteva Stanko Leben danes v nasprotju z omenjenimi izjavami svojih tovarišev od „Ljubljanskega Zvona“ nekaj, kar sega tudi po njihovem mnenju preko idejnega območja revije, in da se spušča na dokaj majava tla dnevne politične borbe. Nihče ne more zanikati velike važnosti zavednega političnega življenja našega naroda, ne more in ne sme prezirati resnih političnih vprašanj, ki so vitalnega pomena za naše gmotno, telesno in kulturno življenje, toda obenem se mora vsak pravi in svobodoumni intelektualec zavedati, da mora res pomembna literarno-kulturna revija reševati politične probleme zgolj iz visoko idejnih, etično načelnih in nadstrankarsko kulturnih vidikov. Ti vidiki niso namreč le globlji po svojem bistvu in svoji vrednosti,

ampak so tudi pomembnejši in trajnejši kakor pa hipna politična gesla, prerekanja in dnevni časopisni prepiri. Vsakdo mora priznati, da imajo vsi eminentno kulturni problemi svojo, recimo, vidno politično vsebino in da jih lahko tudi konkretno udejstvimo v narodovem političnem življenju, nihče pa nas ne more prepričati, da bi bilo vsako dnevno politično vprašanje že kulturno ali življenjsko idejen problem, ki naj bi sodil v revijo. Politična dejanja, ki jih navaja Stanko Leben, kakor so na primer: uvajanje v „tujem jeziku pisanih učbenikov“, kar je na kvar vsaki smotreni in na bogatitev materinščine usmerjeni šolski politiki, ali uvajanje tujejezičnih uradnih tiskovin, kar ni v skladu z dejstvom, da je slovenščina državni jezik, vse te stvari nikakor niso zgolj dnevno-politični problemi, ampak so izrazito kulturna in idejna vprašanja, ki nujno sodijo tudi v revijo, kakršna hoče biti „Zvon“.

Vse take kulturno-politične probleme je „Zvon“ tudi sprejel že v svoj letošnji program v zavesti, da je v njih ležišče resnično sodobnega in kulturno plodnega delovanja. „Kljub časovnim neprilikam, notranjim razkolom in premnogim oviram“, je izjavil urednik „Zvona“ v letošnjem vabilu na naročbo, „se bo skušal ‚Ljubljanski Zvon‘ v prihodnjem letu jasno usmeriti, *krepeko poseči v problematiko dobe in razmer* ter zavestno sodograjati slovensko literaturo, znanost, umetnost in kulturo. Tesno hoče biti povezan z *elementarnimi osnovami slovenskega naroda*, z njegovo preteklostjo in sodobnostjo, z vsemi stvaritvami *našega duha in našega življenja*. Zvest hoče ostati možem, ki so za ceno svojega življenja oblikovali *slovensko besedo in misel*, njihovim *največjim spoznanjem*, ki so nam *sveta, neutajljiva in najdragocenejša dediščina*.“ — „V globokem prepričanju, da je *idejna in miselna svoboda* edini vir vsakega plodnosnega napredka, da je etična uravnovešenost najtrdnější temelj uravnanemu socialnemu sožitju ljudi, bo ‚Ljubljanski Zvon‘ zavračal vsako kulturno in idejno nepoštenje, *vsako slepomišenje z najsvetejšimi narodnimi vrednotami, vsako socialno krivico, laž in breznačelnost*.“ Na tej poti „Zvonove“ ideologije je esej Vladimira Levstika močan in trden kamen, sijajen slavospev naše besede in naše narodne osebnosti.

Iz vsega tega je razvidno, da je naslednje obsojanje Stanka Lebna, ki ga sicer spoštujemo zaradi moške odločnosti in neuklonljivosti, žaljivo, neupravičeno in krivično. „Torej ne smeš pisati v ‚Zvon‘“, pravi v omenjenem članku, „ničesar, kar bi le dišalo po čem večjem, kakor je ‚slovenstvo v jezikovno kulturnem smislu‘, z drugimi besedami: če pišeš v ‚Zvon‘ o slovenski politiki, *moraš biti pravoveren centralist*, pa če bi tudi spoznal, da je na kvar slovenskemu življenju. Drugič: če hočeš pisati v ‚Zvon‘ političen članek, tedaj ta članek ne sme biti ‚politična

ofenziva zoper napredne kroge.“ Kdo in kdaj je vendar v „Zvonu“ pisal kaj takega, kar Leben tukaj tako apodiktično trdi? Ti nepodprti, v stilu slabe žurnalistike napisani stavki dovolj klaverno zrcalijo člankarjevo miselnost. Če „Ljubljanski Zvon“ danes ne piše o kaki stvari, s tem še nikakor ni dokazano, da jo odklanja ali celo obsoja, s tem še nikakor ni izpričano, da bi bil v tej ali oni smeri pravoveren. Zakaj vendar zahtevata „Sodobnost“ in „Slovenec“ dnevno političnega pisanja prav od „Zvona“? Zakaj popolnoma zamolčita, da ga na primer prav nič ni v „Domu in svetu“ ali v „Mladiki“? Zakaj ga vendar tudi v „Sodobnosti“ ni nič več? Nikakor ni — vsaj pod novim uredništvom — „za zmerom odklenkalo bajki o ‚svobodnem‘ ‚Ljubljanskem Zvonu‘“, kajti v njegovem stremljenju je vsaj toliko prave svobode kakor v legendi o politično neodvisni „Sodobnosti“. O seji pred „Zvonovo“ „krizo“, ki jo omenja Leben in spravlja v tesno zvezo z „Zvonom“, bi mogel imeti vsakdo jasno predstavo šele po obojestranski objavi pisem in zapiskov, vendar o njej nekaj besed. Sestanek, pri katerem so bili navzočni gg. minister dr. Kramer, Adolf Ribnikar in glavni urednik „Jutra“ S. Virant, se ni vršil samo zaradi „Zvona“, ampak v zelo širokem okviru in je imel značaj pogovora o različnih, drugovrstnih vprašanjih. Stanko Leben in drugi Sodobniki so prišli takrat na sejo kljub temu, da so vedeli, da bodo tam tudi omenjeni gospodje. Sicer pa se pogajanja zaradi „Zvona“ niso razbila na tej seji in zaradi navzočnosti omenjenih gospodov, temveč kesneje.

Naposled pa seveda nikakor ne smem prezreti opazke Josipa Vidmarja v polemičnem člančiču „Ljubljanski Zvon“ o moji odgovornosti pred zgodovino. Sodbo zgodovine čakam bolj mirno, kakor bi jo, ako bi bil v koži Josipa Vidmarja. O njej bo Josip Vidmar upravičen govoriti šele tedaj, ko bo neizpodbitno dokazal več stvari. Prvič: da je slovenstvu v škodo, ako izhaja več dobrih slovenskih knjig, kakor jih morejo izdati njemu simpatična založništva. Drugič: da je slovenstvu v kvar, ako izide več dobrih slovenskih člankov in apologij slovenstva, kakor jih more objaviti „Sodobnost“ sama. Tretjič: da je slovenstvu v korist, ako se neprestano dokazuje, da je največji in evropsko pomembni slovenski pesnik Oton Župančič za odpravo slovenskega jezika — kar on sam odločno in dosledno zanika! — in da so za „stapljanje“ razni odlični sotrudniki „Ljubljanskega Zvona“, ki so že ob raznih prilikah javno pokazali, da se tudi politikov ne bojijo. Dokler nam teh dokazov Josip Vidmar ne predloži, bomo videli v njegovih besedah le demagoško gesto človeka, ki želi svojemu listu čim več naročnikov in sotrudnikov.

HOTEL

T O N E S E L I Š K A R

*Sredi noči še vedno zvene vrvi dvigala,
v sosednji sobi brne čudni glasovi
spečega neznanca: kakor renčanje spehanega
psa, ki je gonil divjad.*

*Tisoči, ki jih je spalo pod to odejo,
se me dotikajo:
mimogrede, vsak po svoje. Čutim mehke dlani žene
in trde roke moža. Slišim stopinje
vseh gostov: nežne in lahke,
krepke in prožne,
počasne in lene.*

*Nekje klokoče pipa vodovoda.
Sobarica trka: ali kaj potrebuje gost —
morda njo samo? Vsa je pripravljena
kakor kiosk s slaščicami.*

*Zjutraj po hodnikih ogaben trušč.
Za liftom so našli dva črna moža,
prezebla in lačna kakor psa.
Zunaj je zima: led, glad in mraz,
ni dela, ni strehe,
ti „božji“ ljudje si iščejo zavetja kakor plaha zverjad.*

*Telefon. Policija, pendreki, kri
in zeleni Henrik.*

DVOJE OBLIČIJ

T O N E S E L I Š K A R

*Zunaj na ulici je Božič. Sneg pada.
Cestne svetilke brle skozi pršečo megló,
v kavarni pa je toplo
in smo vsi zbrani, nikogar ne manjka.*

*Upokojeni profesor se je nagnil nad kavo,
učiteljica živo strmi v „Koprive“,
študent srdito piše opombe v „Ljubljanski Zvon“,
literat na čisto prepisuje svojo povest.*

*Vsi smo si znanci.
Mirno in tiho je, kakor v azilu za starce
in med nami se plazi čas
pohlepno nam sega v lase,
nam seda na rame
in črta gube v obraz.*

*Zunaj je sneg, brezposelni grizejo nohte
od silnega mraza,
žolč prekletstva je v njih, sovražijo nas.
Lopate rožljajo
in s krampi si kopljejo pot v pomlad!*

*Kako lepša je kletev teh bosih skitalcev
kot naše hrepenenje, pretkano s papirjem!*

*Sedimo v kavarni in se solzimo v toploti.
Kakor vžigalice smo, ki nas je nekdo
ugasle zavrgel.*

RECEPT ZA PESNIKA

M I L E K L O P Č I Č

Toliko in toliko let po „Novi pisariji“.

„Piši takrat, ko pride ti navdahnjenje z neba.
Piši tako, da te ne bodo razumeli kar takoj,
a da ne bodo si na jasnem še čez mesec, dva.
Piši tako, da bodo spraševali, kaj je to s teboj?

Besed preprostih s ceste ne pobiraj,
ker so v večini. Ti manjšino rabi,
in še iz nje besede na vso moč izbiraj.
N. pr. „praskrivnostnega sozvočja“ ne pozabi!

Zavedaj se, da pišeš za manjšino;
brez misli bodi, da te bodo brali za oddih.
Potem poišči kakšno nenavadno rimo.
Če je ne najdeš, napravi kratkomalo vzdih.

Besed natrpaj, če pojavijo se kje praznine,
in ne dotikaj se nobenega vprašanja.
To na uho: čim manj bo v njih vsebine,
tem več o njih bo modrega pisanja.

Socialnost včasih je zelo priporočljiva.
Vendar le v verzih! In le za spoznanje.
Vsak naj takoj spozna, da je lažniva,
da gre za modno in izmišljeno sočuvstvovanje.

Sočuvstvovanje namreč pesniško je dovoljeno,
a tuje naj ti bo sovraštvo in zahteva.
Petje politično je zoprno¹, nezaželeno.
Kdor s pesmijo podpira cilj, je nora reva.

Na cesto ne, v vsemir pošiljaj dušo na izlet.
Da staviš bi resnico v stih? Ne smeš je!
Le nič teh spon! Širino ceni in polet!
Končal sem, z bogom!“

Zavil je v Židovsko. In pôtlej na podstrešje.

¹ „Že Goethe je rekel...“ Vem, vem: „Politisch Lied, ein garstig Lied“. Toda tega ni rekel Goethe, temveč pijani meščan v Auerbachovi kleti.

MATERE

SLAVKO GRUM

Toliko življenja je v tej visoki, svetli hiši, vedno se kaj godi in pričakuje. Povsod radostna pripravljenost na pomoč. V veliki, od svetlobe izmiti sobi leže po posteljah obla ženska telesa, v bolestitih naporih valovijo in bočijo trebuhe. Vsako toliko jim zavrta bolečina v križ, z udi poprimejo oporo in v mogočnem svodu jim vzkipi telo. S posineli obrazi stiskajo iz sebe rožnate plodove. Med stegni leži potem nekaj capljajočega, davečega se v joku, matere se dvigajo z razbolenimi, hlepečimi rokami — padajo onemogle vznak z osvetljenimi obličji. S plašno skrbnostjo spremljajo nato nevarne gibe mlade pomočnice, rahlo, drobno srečo v njenih rokah. Vprašujejo, koliko je ura. Z naglimi, odločnimi kretnjami oskrbi babica novorojenčka in že — že je treba hiteti k drugi, že poprijemlje druga posteljne robove. Tako vse polno radostnega posla in pomoči je v tej hiši, venomer se kaj godi; brez prestanka nova rožnata telesa.

Doli po cesti gredo včasih pogrebci mimo, mrtvašnica je v bližini. Toda pogrebci pokopavajo po večini le stare, obrabljene ljudi, tu gori se nas skoraj docela nič ne tičejo ti mrličji. Tako rožnato sveži so naši novorojenčki! Tudi če kdaj kateri obstane, ni to nikakšna smrt — capljati jenjajo pač, ne kričijo več; deteta so pač, ki nimajo več gibanja v sebi in se tako sčasoma ohladijo.

Mnogo se zgodi pri nas, včasih tudi kake žalostne stvari; tudi kake zelo žalostne stvari se včasih pripetijo. Vsakovrstne nepravilnosti se pojavijo med porodom, potem stojimo v skrbi pri posteljah ter iščemo izhoda. Premere medenic merimo, pretehtavamo zapreke; s točnimi sklepi skušamo določiti naše nadaljnje ravnanje. Pred dnevi se je rodil spaček, redek nestvor z zraščeni nogami. Ob takih dogodkih smo vedno s podvojenim zanimanjem pri delu, z vso vnemo mladih izsledovalcev napovedujemo ugotovitve, katerih pravilnost bo v kratkem potrdil dokončani porod. Pri omenjenem spačku smo bili docela različnih mnenj, nikomur ni prišlo na um, da bi mislil na tako redko nepravilnost, kakor je spačen plod. Le vodja klinike je napovedal okoliščine, ki so poleg drugih možnosti vsebovale tudi iznakaženost plodu. On je pač izredno previden v svojih napovedbah; zelo izkušen, utirjeno misleč; doživel je že vsa mogoča presenečenja, ne spušča se nikdar v ugibanja, temveč izpove samo to, kar se dá v resnici ugotoviti. Tako bi moral pri tej njegovi izjavi misliti vsakdo poleg nepravilne lege tudi na izpačen plod.

In res: žena se je mučila — mučila — slednjič — nekakšne bradavice, prsti? — šest, osem, deset bradavičic na debelem skupnem krnu — profesor je imel prav: spaček! In potem je ležalo pred nami — negibni, disciplinirani obrazi, nobenega vzklika, nobenih začudenih oči. Žena je začula jok, začutila med stegni toplo, gibajoče se telesce, zgrudila se je na ležišče — sveti nasmeh matere. Mati je nečesa drobnega, toplega, zibala bo v naročju, zaslanjala z dlanjo — —

Babica je opravila svoj posel, oskrbela to in ono, položila očiščeno dete pred nas na mizo. Sklonjeni obrazi: sympus! Spaček, katerega život je prehajal v debelo krno, po vsem videzu zrasli spodnji okončini, na koncu deset bradavičic, deset komaj naznačenih prstov.

Iznenada, brez vsakega vidnega vzroka — stal sem ob strani ter opazoval, kako jo bo obšlo doživetje — se je žena stresla, zajel jo je čuden drget in nemo, brez besede je potegnila odejo čez glavo. Vedela je!

Pravijo, da že vedno vedo, preden ugledajo, največkrat celo že, ko nosijo. In sramujejo se. Tako neznosno jo je sram, ogabne matere.

Potem je vprašala — tako mučno je že bilo od molka, morali bi že oditi, končati dogodek — in tedaj je nekaj rekla. Vprašala je — kakega spola je, prosim? Ni je zanimalo, kako je iznakažen (najbrže se matere bojijo, da bi jim bilo potem neprestano pred očmi), kakega spola je, je komaj slišno vprašala. Hudo je bilo, ker je tako vprašala, nemogoče je bilo odgovoriti — kajti nestvor ni imel na zunaj nobenega spola, izkvarjen je bil že od medenice dalje, imel je zrasle noge. Rekli smo — kako bi vam to povedali, gospa — — Dete namreč ni docela razvito — ni še popolnoma dovršeno v razvoju — ne dá se povedati z gotovostjo, ali je fant ali deklica. Sicer pa najbrže itak ne bo živelo in — često se zgodi, da se rodi še tako nerazvito, o, prav nič nenavadnega ni to! Posebno pri prvem otroku se rado pripeti — ej, še cel kup krepkih fantov boste rodili!

Tedaj — tedaj je nekoliko zahropela, zamolklo je kriknila: Saj to je — prav to je: nikdar več se ne bom upala! Jezus, Jezus, ali bodo sedaj vsi taki?

V dobri uri je novorojeno obstalo, krno se je izhladilo. Po hodniku je zaropotal voziček.

*

Na koncu hodnika steklena pregraja: Strogo prepovedan vhod! Ustavite korak, nihče navadnih ljudi s svojimi hrupnimi, v poslu dneva begajočimi stopinjami ne sme preko tega praga!

Tu notri je! Tu notri se izvrši!

Gori po stopnicah pridejo, iz čakalnic, iz sob za noseče. S pogumnim, zajetnim korakom, z očmi, iskrečimi se od pričakovanega čuda. Ali pa se tudi privlečejo napol mrtve, poteptane, izpljunjene od ceste. Kakorkoli: tam za pregrajo obnemi korak, ure in ure je tiho, potem — potem slednjič zaropota voziček po kamenitem tlaku.

Od tam se vedno vrnete dva, poleg žene leži na vozičku prijazen zavojček. Porazdele jih po sobah za otročnice. Tu naposled na svojem ležišču se žene pokrižajo. Molijo. Molijo in pozaspijo. Slednjič — slednjič zelo pozaspijo.

Včasih — včasih se pa vrne žena na vozičku tudi sama. Potem je zelo bleda. In po večini jo obdaja neki tuj, prodirljiv duh. Eter!

Zaman je potovala v tisto izbo.

*

V vsem prvem in drugem nadstropju se vrstijo sobane: otročnice. Tu jih leži po osem, dvanajst v enem prostoru, tovarišice so si v bolečini in nasmehu. Ob vznožju postelj na visokih nogah zibelke. Nekoliko za-tohel, sladkoben vonj vlada po teh prostorih — mleko! Med ležišči se prestopajo usmiljenke, podajajo materam dojenčke na zabrekla prsa.

Po hodnikih plahutajo beli klobuki. Z neslišnimi koraki vznikajo usmiljenke iz temin, se zavešajo ob stenah. Sklanjajo se nad ležišča bele, voščene pomočnice. K vsem se sklanjajo enako, h kmeticam, meščankam — izgubljenkam, k vsem enako ljubeznivo, enako darujoče. Otirajo jim pot, dvigajo čaše k ustom. In žene same pozablajo vse — nič več niso soproge svétnikov, mizarjev, postopačev — tu ležijo, prisluškujejo dihom otrok, čistijo se jim životi. Zatohlost sladkobnega vonja. V skupni vrsti ležijo: žena pismonoše, trgovka, kmetica, služkinja, ki je pila pred porodom lizol. In pred tednom je ležalo v tej isti vrsti nedoraslo, komaj štirinajstletno dekletce. In otrokom vseh teh žen, žen posestnikov, pre-kupčevalcev, postopačev, otrokom, od Boga izprošenim ali s kvanto pre-kletim, je skupna bela mati sestra Majela. Zjutraj ob sedmih jih nalaga v skladovnice in odnaša v kopel. Obliva s toplo vodo, otira, da jim gore rdeča lička. Treplja jih, stiska k sebi. Brezmadežna bela mati.

Na večer pa, na večer prevzame službo dekla Marina. Ona ni usmiljenka, posvetna strežajka je, ki jo srečujem na noč, hitečo iz sobe v sobo. Vselej hiti, neusmiljeno poje zvonec, ki jo preganja iz kraja v kraj. Toliko žen leži tu in ona edina čuvarka za noč! Že dolga leta službuje tako, vedno samo ponoči, vedno iz sobe v sobo. Hudo mora biti, živeti samo za noč, poznati vse matere in novorojenčke le iz noči ter jim služiti. Večkrat sem že premišljal njeno usodo, smili se mi. Noge ji rade zatekajo, po službi pade kakor ubita v posteljo, hrope v zadušenem snu

do večera; ko vstane, ima le toliko časa, da v kapeli naglo pomoli in že mora po stopnicah gori v sobane. Zelo težko življenje ima, večkrat se moram v mislih ukvarjati z njo. Ne vem, kaj jo veseli, kaj jo prav za prav veže na življenje.

Zelo razvajen moram biti: vedno mislim, da mora imeti človek nekaj, česar se veseli, da vztraja pri življenju. Prepričan sem, da mora imeti nekaj, na kar čaka in kar mu pripravlja radost.

Slišal sem, da vsa leta ni niti ure zamudila službe. Tudi dopusta si nikdar ne vzame. Baje se boji, da ne bi medtem sprejeli druge, če bi jo morali nekaj dni pogrešati. Zvesta služabnica je pač.

S presenetljivo nežnostjo dviga s svojimi močnimi rokami deteta k sebi. Kadar kdo kriči ter budi izmučene žene iz spanja, se prestopa z njim po prstih po sobi in ga miri. Lepe uspavanke zna. Včasih prisluhnem, če grem kar tako po hodniku in slišim pesmi, ki jih ni čuti nikjer. Starodavne, pozabljene viže so, ali pa si jih sama sproti izmišlja.

Za vrati čujem njen glas, polglasno, zahripljeno hlipanje je. Ne motim se, joče.

In sedaj — petje! S težaškim, trudnim glasom poje, z glasom, zažetim od joka. Tralala, tralala — hojsa, hojsa, hojsasa — mlinar in vodica, v travi petpedica.

Poje in zopet joče. Pritajeno ihtenje je čuti izza vrat sobe za otročnice.

Čemu joče? Ali ji je kaj hudo? Sicer pa res, sam Bog ve, kaj jo veže na življenje!

Vstala je in se prestopila. Zbegam se. Zelo jo bo sram, ubogo ženo, če me opazi tu pri vratih. Odstopim, pogreznem se v temo.

Pojavila se je z otrokom v naročju, se tiho priplazila. Ozirala se je naokrog, se neskončno boječe, oprezovaje zatipala ob steni. Kaj ima v mislih? Ali namerava morda kaj zlega zvesta pomočnica?

V dečjo kopalnico poleg stopi, hlastno zapre. Privije luč.

Zakaj nosi sedaj ponoči otroka v kopalnico? To je vendar delo sestre Majele zjutraj ob sedmih. Takrat se kopljejo vsi novorojenčki skupno.

Tedaj sem bil skozi steklena vrata priča — kakor bi se ves dan veselila na to: razprostrla je otroka iz plenice, ga potonila v vodo in z neskončno ljubimkajočimi rokami umivala. Ga otirala potem raztepajočega in zopet povila. Nato — s hlastno roko si je odpela jopico ter stisnila otroka k prsim.

Grozavost me je obšla. Uboga, neoplojena mati! S čim vse, s kakimi stvarmi morajo ljudje vztrajati pri življenju!

Otrok je nekaj časa ležal mirno, potem pa, ker ni mogel prisesati mleka iz neblagoslovljenih prsi, je stresel glavico. Tedaj se je po hodniku zažrl zvonec. Marina je planila kvišku, si naglo zapela jopico. Potem je

za hip postala, njena postava je zanihala za stekli, z okorno roko je segla čez otroka ter mu narisala križke na čelo, usta in prsi. Zahvalila se mu je tako. Sproščena je zaprla veke.

Tedaj se je zvonec drugič zavrtal v temino. Marina je planila k vratom, se še enkrat obtipala po prsih. Pokorno sklonila glavo.

Nato je stopala po hodniku s trudno, povešeno glavo.

Neusmiljeno gospodari zvonec ž njo, povsod jo zaleze.

In sedaj se bo morala veseliti zopet celih štiri in dvajset ur na teh nekaj bežnih hipov — na teh nekaj bežnih hipov neusmiljenega materinstva.

*

Ko sem danes prevzel službo, je bila porodna soba skoraj prazna. Le dve ženi sta ležali tu, pa še od teh dveh je ena že odpravila. Koraki tovarišev, ki opravljajo jutrnji obhod, so pravkar zamrli na hodniku, jaz pa sem sedel za pisalno mizo, da se razgledam v svojem delu.

Kezele Julija, šestindvajsetletna, žena cestarjeva, noseča četrtič, rodila ob sedmih. Pri prejšnjih porodih vedno nepravilnosti lege, zato je prišla tokrat v bolnišnico. Toda prav sedaj je bilo vse v najlepšem redu, prišla je v porodno sobo ob enajstih zvečer, rodila pa že ob sedmih zjutraj. Zaobrnem se na stolu in jo pogledam. Pokojno spi, kakor otrok, in roke ima dvignjene v zatilje. Blagodejna radost me prevzame, neko občutje hvaležnosti, da smem biti pri teh stvareh navzoč, da smem služiti ženam v njihovih največjih bolečinah.

V roke vzamem drugi porodni list. Učiteljica, občinska tajnica. Občinska tajnica? Štiriintridesetletna, drugič noseča. Prvič splavila pred šestnajstimi leti. Sedaj torej v drugo noseča po šestnajstih letih. In ločena! Torej samska. Učiteljica pri Sv. Urhu. V hribih, osamljena. Kakšna usoda se skriva za to ženo?

Dvignem se, pristopim k njej. Pred mano leži lepa, izredno lepa žena. Z jasnimi, svetlimi očmi. Vidi se ji, da trpi. Vsako toliko ji izpreleti obraz drget in zapre oči. Vendar ne stoče. Popolnoma nemo prenaša bolečine.

Stopim nazaj k pisalniku in prečitam nadaljnje zapiske svojega prednika. Prvikrat samo splavila, torej je sedaj prav za prav še prvesnica! Štiriintridesetletna. Torej stara prvesnica! Ter ozka medenica, opasno zožena medenica! In prezgoden razpok mehurja!

Žena je že od včerajšnjega večera v porodni sobi. Prišla je torej prej ko ona druga, ki je že odpravila. In dospela je v porodnišnico že z razpočenim mehurjem. Ves čas ima redne popadke, ki pa očitno ne zaležejo mnogo.

Na koncu lista je povsem nenavaden pripis: Želi za vsako ceno živega otroka!

Opazujem ženo izza mize in skušam uganiti njeno življenje.

Štiriintridesetletna učiteljica, samska, ločena, živi zapuščena v hribih. Opravlja tudi službo občinske tajnice. Nekoč je bila že poročena in se je ločila. Sedaj živi sama, prihaja v leta in si je zaželela otroka.

Najbrže je postalo polagoma v teh letih zelo prazno okrog nje in ni imela ničesar več, na kar bi se veselila. In tako se je domislila otroka. Sedaj ima samo še eno pred seboj: otroka!

Bog ve, komu se je darovala! Najbrže je postala samota okrog nje nekega dne tako brezupna, da je izzvala prvega kmetskega fanta, ki ji je prišel nasproti. Sedaj je oplojena in se ne zmeni za ničesar več. V njej raste pričakovano čudo.

„Želi za vsako ceno živega otroka!“

*

Učiteljica trpi že šestnajst ur. Ves čas se je z nadčloveškim naporom premagovala in nikdar kriknila, sedaj pa jo je zapustilo samozatajevanje. Ob popadkih tesnobo ječi, z očmi pa prosi odpuščanja, ker ne more več prenašati bolečin nemo. Občutek imam, da namenoma prikriva bolečine, ker se boji, da bi pokrenili kaj odločilnega. Boji se, da bi ji vzeli otroka!

Toda čeprav postajajo popadki vedno bolestnejši, glavica se ne premakne nikamor dalje. Na istem mestu tiči kakor včeraj ob osmih pri sprejemu. In s skrbjo opazujem, da postajajo popadki kljub bolečinam vedno slabotnejši, krajši. Naposled leži pred menoj do smrti izmučena žena, ki s strahom blodi naokoli z očmi, pri tem se pa še vedno bedno nasmiha.

*

Odločiti sem se moral in dati ženi injekcijo, ki vzame porodnici vse bolečine, obenem pa tudi zaustavi porod za več ur. Na ta način dosežemo, da se žene odpočijejo in nadaljujejo potem porod s svežimi močmi.

Ječanje je potihnilo, žena je spokojno zaprla oči. Sedim pri nji in jo držim za roko. Že sem mislil, da jo je zajelo globoko spanje, ko je iznenada odprla oči. Trudno, hvaležno se mi je nasmehnila. Potem jo je naenkrat prevzela čudna zgovornost, morala je govoriti. Po tolikih urah trpljenja je čutila tako olajšanje, bila mi je tako hvaležna, da se ji je zdelo potrebno, da se izpove. Tako sem zvedel njeno povest.

Najbolj se je razgovorila o svojih dekliških letih in pa o svojem očetu. Čeprav je bil oče kriv, da se je njeno življenje razbilo, vendar

je govorila o njem s čudno vdanostjo in ga ni niti za trenotek obtoževala. Svoj čas je bil oče „uradnik“, sluga na davkariji, na to je bil zelo ponosen, na stara leta pa je odprl majhno gostilnico v bližnji okolici mesta. Bila je edinka in oče je živel samo za njo. V njihovo hišo je zahajala ob nedeljah gospoda iz mesta in očetu je zlasti ugajalo, da so ga večkrat počastili tudi gospodje višji uradniki iz sodnije. Med njimi je bil tudi mlad doktor, sodni pripravnik, ki je postal njena usoda.

Bila je tedaj petnajstletna, suha kakor prot. Zelo jo je bilo sram dolgih rok in nog, ki ni vedela, kam ž njimi. Kljub temu pa je hitro opazila, da jo gleda sodni pripravnik z dolgimi, poželjivimi pogledi. Še bolj jo je postalo sram mršavih rok, na skrivaj se je pa često po vse ure gledala v zrcalu in lišpala. Nekoč, ko je prišel pripravnik, je ukradla materi iz omare starinski modrc ter si ga opela čez suha prsa.

Doktor ji ni bil všeč, kljub svojemu prijetnemu vedenju je imel nekaj na sebi, česar se je bala. Če se je kdaj nepričakovano pojavil pred njo, je dobila nenaden, komaj premagljiv nagib, da bi se prihulila k tlom, kakor pred udarcem, ali pa bi kam pobegnila. Vendar pa ji je prijalo, da jo poželi.

Na učiteljišču, kamor je zahajala v bližnje mesto, je pa imela tovariša, na katerega je bila zelo navezana. Sicer ji ni prišlo niti na um, da bi bilo to kako „razmerje“, le zelo rada se je potepala ž njim po mestu in imela je silo prijeten občutek, če jo je prijel kdaj za roko, kadar sta se v mestu zakesnila in se nato podila čez travnike proti domu.

Potem se je iznenada pojavil neke nedelje doktor v hiši v črni obleki, s šopkom v roki in s silo svečanim obrazom. Bolestno se ji je zadržnilo grlo in na mah je bila vsa polita s solzami. Oče je bil ves blažen, z usmiljenjem in sramovanjem v srcu ga je morala gledati, kako se je klanjal s svojo ubogo, ponižno sivo glavo pred gospodom.

Tedaj se je nenadoma zavedla, da ne bi smela dopustiti, da je hodil doktor toliko okoli nje in da je sedaj vse izgubljeno. Še najhuje pa je bilo to, da jo je šele tedaj z vso krutostjo obšlo spoznanje, da ljubi onega drugega, tovariša, in da bo izvršila nad njim grozno izdajstvo. Toda bilo je že prepozno. Ubogega očeta ni mogla tako razočarati, ni mu smela vzeti njegovega ponosa.

Tako je pristala na poroko. Izprosila si je vendar samo še to, da so ji dovolili dokončati učiteljišče. Dejala je, da se nikdar ne ve, ali ne bo še kedaj potrebovala svojih študij, v resnici pa je hotela s tem samo zavleči poroko in doseči, da bi bila še nekaj časa v bližini svojega ljubljenega tovariša.

Zakon jo je razočaral še mnogo bolj, kakor je to že naprej pričakovala. Menila je, da se dá vendarle živeti s spodobnim, olikanim moškim

tudi brez ljubezni v srcu. Toda v najkrajšem času je morala izprevideti, da je to nemogoče. Po poročni noči se je počutila kot opljuvana. Najrajši bi pobegnila domov k očetu v naročje, toda prav zaradi njega je morala vztrajati.

Bila je pa še tako otročja, da je zaupala možu svoje prijateljstvo do sošolca. Upala je, da bo imel poslej več razumevanja zanjo in tudi več obzira. Toda dosegla je prav nasprotno, sedaj si jo je hotel mož za vsako ceno dokončno prilastiti. Zanosila je. Zanosila že v prvem mesecu zakona.

Tedaj je začela bruhati. Bruhala je vse dni tako, da se je hotelo iztrgati drobovje iz nje. Mož pa jo je začel *tepsti*. Kakor se to zdi neverjetno, toda vedno je kričal na njo, kadar jo je videl bruhati, in večkrat se je njegov srd stopnjeval tako daleč, da jo je udaril. To pa zavoljo tega, ker se je zaradi njenega bruhanja posvetoval z nekim zdravnikom, ki mu je dejal, da bruha noseča žena takrat, kadar se ne počuti srečno v zakonu in noče imeti z dotičnim možem otroka.

Zasovražila je moža in plod, ki ga je imela v sebi. Zatekla se je proti volji moža k neki „dobri“ ženi, ki ji je pomagala. Mož jo je zapodil od sebe. In ko je prišla domov vsa razbolena ter z edino željo, da se nasloni očetu na rame, jo je zapodil tudi on, češ, da noče imeti v hiši take ničvredne osebe.

Ločila se je od moža, toda ta je izvedel ločitev tako, da se ni mogla nikoli več postavno poročiti z drugim možem.

Dobila je službo učiteljice, potikala se je po raznih krajih, dokler ni slednjič našla pokoja v oddaljeni hribovski vasi. Tu se je zalezla v svoje delo in naposled po mnogih letih našla mir.

V teh hribih je službovala že nad deset let. Bila je mirna in zadovoljna, v zadnjih letih pa se je začela oglašati v njej silna želja po otroku. Hotela je imeti otroka, s katerim bi na novo zaživela, na novo vzrastla.

V svoji hribovski vasi ni imela vseh deset let nobenega moškega prijatelja. Večkrat je opazovala kakega krepkega kmečkega fanta in dobila nagon, da bi se mu darovala. Toda kakor hitro je izpregovorila s kom besedo, začutila sirov dotik, se je splašila in pobegnila. Tako se je morala polagoma živeti v zavest, da bo ostala vedno neblagoslovljena.

Tedaj je pa iznenada prišlo. V njene hribe je dospel na počitnice k svojim kmečkim sorodnikom mlad fant, skoraj še deček, šestnajstleten študent. Hodil je naokoli s slikarskim stojalom. Takoj, ko je prvič uprl v njo oči, je opazila v njih brezmejno poželenje, obenem pa vdano spoštovanje do njene zrele lepote. Ko se ji je plaho približal, je začutila

sprva do njega skoraj materinsko nagnjenje; toda kmalu se je zbala zanj, začutila, da mu mora darovati vso svojo ženskost, da ne bo poželel nobene druge. Zelo se je razžalostila kesneje, ko je zvedela, da je bolan, jetičen, da je samo zaradi tega prišel v hribe. Varal je samega sebe, da je pustil šolo, ker je odkril v sebi slikarski talent in se namerava odslej posvetiti le umetnosti. V resnici pa je bil neozdravljivo bolan in je prišel v hribe umirat.

Ni imel izvežbane roke, toda slikal je čudovito nežne, kakor dih rahle paste. Pokrajine, čez katere je bila razlita zadnja rahla, trepetajoča luč, luč solnca, preden za vedno zatone.

Sprva se je sramovala pred njim ter si delala očitke. Ko pa je videla njegove brezupne, proseče oči, ki so vedele, da bo umrl, ne da bi kdaj živel, se je brezumno vrgla v njegovo poželenje. Sledili so neskončno opojni dnevi. On je s tako ponižnostjo in s takim spoštovanjem ljubil njeno telo, da se ji je zdelo vredno, da ga je čakala vse življenje. Nikdar ni mogel noben moški z večjo hvaležnostjo sloneti ob kolenih žene.

Od vsega začetka se je zavedala z vso odločnostjo, da hoče od njega otroka. In hotela je, da bi vedel to tudi on. Toda ko mu je prvič rahlo namignila, se je takoj zelo zbehal in izprevideti je morala, da se tega boji. Kljub temu, da je vedel, da je zapisan smrti, se je še vedno varal z upanjem, da bo nekoč ozdravel in zaživel življenje, v katerem zanj ne bo moglo biti prostora. Žalostilo jo je to, vendar je odpustila njegovim mladim letom in ga hvaležno ljubila dalje. Da je že več mesecev noseča, je nosila v sebi kot blaženo skrivnost in ni nikdar več o tem govorila.

Ko se njeno stanje že ni dalo več dobro prikrivati, je izrabila malenkosten, priložnosten prepirček ter se poslovila od njega. Z razbolelim srcem se je ločila od svojega mladega boga, ki se je ponižal k njej in jo blagoslovil, toda v njenem telesu je klical že drug glas in jo terjal samo zase. Prosila je za premostitev in odšla.

In sedaj leži tu in prosi, da bi ji rešili otroka.

*

Zjutraj ob osmih sem predal službo svojemu nasledniku. Že kmalu popoldne so pri učiteljici zopet nastopili popadki in mučila se je nečloveško vso dolgo noč. Ne da bi se za hip odstranil, sem sedel ves čas pri njej in jo držal za roko. Neštetokrat sem ji skušal dopovedati, da zanj ni več druge rešitve nego razkosanje deteta, pa me je vsakokrat brezupno pogledala in se ni upala nato dolgo nič zaječati, da ne bi izdala svojih bolečin. Da, večkrat se mi je skušala celo še nasmehniti, pa je bil le beden poskus nasmeha.

Ostal bi pri njej še po službi, pa nisem mogel več premagovati spanca. Večkrat sem se zalotil na tem, da bi kmalu omahnil na posteljo.

*

Iz porodne sobe zgoraj so se začuli nemirni, prehitvajoči se koraki. Planil sem iz mučnega spanja ter se za silo oblekel. V porodni sobi se nekaj pripravlja.

*

Štiriintridesetletni učiteljci smo morali vzeti otroka. Stara prvesnica, tesna medenica, prezgoden razpok mehurja — pustili smo jo trpeti do skrajnosti, toda javljati so se že začeli vznemirjajoči znaki pretečega pretrganja maternice.

Sedaj leži sama v postelji, obrnjena v stran, in drgeta. Žalostno jo je gledati, kako drgeče.

Preden smo jo narkotizirali, je dejala, da si bo vzela življenje, če otrok ne ostane živ. Sedaj se ji nihče ne upa povedati. Sicer pa menim, da že ve, ker tako drgeče in nič ne vpraša. Upam, da se bo že kako pomirila; ko se bo opomogla, bo že prišlo samo po sebi, da se bo zopet veselila.

Človek mora skoraj res imeti kaj, česar se veseli, posebno če je tako zelo sam. Kako malenkost mora imeti, da čez dan čaka nanjo.

*

Mnogo se zgodi pri nas, včasih tudi kake žalostne stvari; tudi kake zelo žalostne stvari se včasih pripetijo.

ČLOVEK BREZ KRINKE

ROMAN — FRANCE BEVK

5

Prvi dnevi v ječi so mi bili celó v uteho. Zdelo se mi je le, da sem ubežal svetu. Ko so mi prisodili osem mesecev kazni, sem obstal kakor ukopan. To me je zadelo mnogo huje, kakor izguba hiše in trgovine. Na to skoraj mislil nisem. Bil sem razvajenec, ki ga življenje dotlej nikoli ni teplo. Do zadnjega sem tudi verjel, da bom oproščen. Koliko je meščanov, ki so naredili isto ko jaz, le na bolj zvit način. Zgodila se mi je krivica, v to sem trdno verjel. Res, zgodila se mi je krivica.

Ponižujoče življenje mi je zrahljalo živce in zdravje. Ne, obupa nisem poznal, kmečka narava je še premočno koreninila v meni. Poznal sem srd. Prej bi si nikoli ne bil mislil, da bom kdaj sovražil vse ljudi

brez izjeme. Obtoževal sem celó mater. In vendar me je ona edina obiskovala. Vsa se je tresla zame, jokala je, ko me je videla tako bledega in slabega. Nalašč sem še huje pokašljeval, kakor bi hotel reči: „Vidite, kaj ste naredili iz mene.“

Bilo je smešno. Hudo mi je, da sem ji na tak način zagrenil zadnje ure življenja. Brat, ki me je prvič obiskal, mi je prinesel vest, da je umrla. Zadelo me je. Bila je vendarle edina, ki me je res ljubila. Bil sem naiven — mislil sem, da me bodo pustili k pogrebu. Spoznal sem, kako okrutna je človeška pravica. Menda sem po mnogih letih takrat prvič molil.

Z materino smrtjo je ostala v meni neka praznота. Ne čudim se — to je bilo v skladu z mojo lahkomiselnó npravjo — da nisem niti za trenotek pomislil, kaj bo, ko me izpustijo. Včasih sem mislil na ženo. Vedno pogosteje. Ni mi pisala, ni me obiskovala. Stiskal sem zobe in se prepričeval, da jo nočem več videti. Nikoli več, ne žive ne mrtve. Spozabil sem se bil celó tako daleč, da sem vpríčo sojetnikov grdó govoril o nji. Mučilo me je ljubosumje, pomešano s sovraštvom.

Razmišljanje nikoli ni bila moja vrlina. Skoraj ga nisem poznal. V tistih nočeh mi je biló, kakor da se mi duh trga od telesa in blodi po svetu. Še nikoli — ne prej ne pozneje — nisem toliko razglabljal o kakem človeku kakor takrat o Lidiji. Z muko sem zbiral in presojal vse njene poglede, besede in dejanja. Predstavljal sem si v mislih njeno celotno podobo, jasno do potankosti — kolikor je to pač mogoče —, kakor da mi gre za to, da si jo ohranim ali zavržem. Ne, saj je nikoli nisem do dna razumel. Še danes mi je marsikaj skrito. Že pred poroko sem se vpraševal, ali me ljubi. Zdaj se mi je to vprašanje ponovilo. Izmed petih sestrá je zmožna nesebične ljubezni le ena, a ta ni ona. Ali naj zahtevam od jablane, naj rodi češnje? Bila je hči svoje matere, četudi ni poznala pohlepa po denarju. Ljubila me je, če smem imenovati to ljubezen, ker sem bil lep mož — to so njene besede —, ker sem jo osvobodil in ker sem znal nastopati v družbi, in še zato, ker sem lahko utešil njeno sló. Edino, kar mi je danes ljubo na nji, je njena odkritost. Toda to je le poteza njenega značaja, ne vrlina. Ona ne more drugače. Pač, tudi nekaj srca ima, tega ne smem tajiti. Ko sem jo prosil pomoči, je poleg vzgona sebičnosti, ki sem ga že omenil, odločevalo tudi sočutje. Malce, prav malce se je morda zavedala, da mi je tudi ona pomagala zapravljati. Pa tega ji ne očitam. Le zakaj je nato ostala pred materjo brez besede in mi zrušila občutek hvaležnosti, ki mi je bil vstal v srcu? Ne, saj se nisem motil, v njenih očeh sem bil opazil leden hlad. Nisem je mogel razumeti. Ključ do te uganke mi je prineslo Merlakovo pismo. Še danes ga hranim, četudi več ne potrebujem nikakih dokazov.

Ne, saj niti za trenotek nisem podvomil, da je govorila z materjo. Zanja je bilo laže ko zame. Gospo Heleno vidim, kako se je zgrozila. Njena hči še misli na takega falota? In bi mu pomagala? Dà, saj se je dobro zavedala, da sem za trajno zvezan z njo, tega se ni dalo tajiti. Pred oči ji je zaplavalo, kaj bo čez leta, ko pride vse premoženje v hčérine roke. „Draga moja, ti boš še beračila.“ Te besede sem zvedel mnogo pozneje. Hotela me je odtrgati od nje. Ta ženska, ki je rada poudarjala, da so zakoni sklenjeni v nebesih, se nenadno ni več bala ne Boga ne hudiča. Ne, z gospodarskimi razlogi bi ne mogla premakniti svoje hčere. Poznala je njeno občutljivost in samoljubje. Ni kazalo izbirati sredstev. Vohala je, da bi izteknila, kako sem „mogel zaluskati tako ogromno premoženje“. „Ogromno“, je rekla. Na uho ji je prišlo, da med menoj in med blagajničarko Julio ni bilo kar tako. Tega ni zamolčala Lidiji, saj prav to je hotela. „Vse mesto govori. In ti še misliš na takega človeka?“

Priznam, da je bilo na tem nekaj resnice. Ne tajim, da mi je bila Julia ljubica na uslugo. Počenjal sem isto, kar počenja velik odstotek vrlih meščanov s svojimi uslužbenkami. Razmerje do te ženske — gospa Helena bi se zgrozila, če bi vedela, da to tako prostodušno priznavam — je ostalo isto tudi kmalu po poroki. Bolj zaradi navade, brez prave naslade. Tega si takrat niti nisem prav očitil. Toda ona ni pripomogla niti za las, da je prišlo do poloma. Res, da v takih stvareh nisem bil „umazan“, a ni prejela niti vsotice več nego katerakoli druga ženska.

Pa saj ni šlo za to. Šlo je za udarec, ki je zadel v živo. Lidija je bila neizkušena, še sanjalo se ji ni, da bi ji mogel biti nezvest. Ni mi mogla odpustiti, da me je delila s katerokoli drugo žensko. Posebno ne s tisto sivooko blondinko, ki je bila na videz brez čuvstva. Da bi si bil vsaj izbral kako boljšo? Zadeta je bila v jedro ponosa in samoljubja. Zakrknila se je.

To je podoba, ki sem si jo bil zgradil v ječi. Ni ji manjkala niti ena poteza. To sem spoznal pozneje, ko sem izvedel nekatere podrobnosti... Opravičeval sem jo. Ne le zaradi noči, v katerih se mi je oglašal spolni nagon. V moji nenavzočnosti je bil materin vpliv neomejen.

Napisal sem ji pismo. Ne da bi se opravičeval. Zato sem bil preponosen in prehudó zagrenjen. Nasprotno, očitil sem ji, ker je tako pozabila name. Grozil sem ji, da odidem po svetu, ko se mi zopet odprejo tista prekleta vrata... Ni mi odgovorila. V resnici odgovora nisem niti pričakoval, nisem se jezil niti vznemirjal zaradi tega. Že moje pismo me je bilo pomirilo.

Mržnja do nje je izginila, ostalo je ljubosumje. Da bi se zamotil — kaj vse sem počenjal tiste dneve — sem razmišljal o sebi. Prvič, da sem razbil vnanjo lupino življenja in pogledal v notranjost. Lidija! Še

nikoli se nisem zavestno vpraševal, ali jo ljubim. Ali res ni prav nič vplivalo name, ko so mi namigavali o njenem bodočem premoženju? Ne vem. Čutim, da to ni bilo glavno. Povedal sem že, da mi je bila več ko dragotina, četudi nama je bila tuja tista „harmonija duš“, o kateri govorijo romani. Besedi, ki sem se jima nasmihal. Poezija!

A tedaj, ko sem bil tako osamljen, da sem se v kakem trenutku samemu sebi zasmilil, sem si zaželel bolj od njenega telesa sočutne besede. Tatu, ki je prejemal pisma in darila od zaročenke, sem globoko zavidal. Tisto predmestno deklé, ki je bilo gotovo pošteno, a ni zapustilo kradljivca, sem v mislih dvigal v deveta nebesa. Lidija je stala v senci.

Danes mi ni žal tistih ur, v katerih se mi je porajala želja po duhovnosti in ljubezni. Pozneje mi je Lidija rekla nekoč: „Ječa te je vsega pokvarila . . .“ Mislila je na zdravje. To je že res. Pa človek nima samo telesa.

6

Meglenega in mrzlega februarkega dne sem zopet stal na ulici. Četudi sem prej nestrpno štel dneve in ure, me svoboda proti pričakovanju ni upijanila. Bil sem nekako otopel za občutke. Stal sem z rokami v žepih in se razgledoval naokoli. Imel sem občutek, kakor da sem zašel brez sredstev v popolnoma tuj kraj. In kakor da življenje pred osmimi meseci sploh ni bilo. Ledeni zrak me je pekel v grlu in me silil h kašlju.

Brat me je prišel iskat z zaprto kočijo. Sramoval se me je. Saj ga nisem pričakoval. Njegova navzočnost mi je zopet vzpostavila vez s preteklostjo. Komaj sem se zavedal, da mi Anton ponuja roko, mehanično sem segel vanjo. Oziral sem se po trgu, kakor da nekoga iščem. Ne, saj nisem upal, da mi pride Lidija naproti. Šele, ko sem zagledal brata, sem si to želel.

Brat mi je pomignil z roko, naj sedem v kočijo.

„K. Perhavčevim?“

„Ne. Za zdaj pojdeš z menoj. Govorila bova dve, tri besede.“

No, dobro. Ničemur se ne bi bil upiral. Bil sem brez načrtov, brez volje kakor dete. Sedel sem v kočijo. Brat mi je vrgel odejo, s katero sem se ogrnil. Zeblo me je. Rahlo me je pekla radovednost, o čem bi rad govoril z menoj, a nisem se ga upal vprašati. Poizvedoval sem po svojem sinu, a sem mislil na ženo. Polagoma mi je legala v dušo grenkost, ki pa se ni dala odpoditi.

Brat mi je odgovoril, da Srečka že dolgo ni videl. A da je slišal, da je zdrav. Torej se je zanimal zanj? Nato sva vso pot spregovorila le še nekaj besed o materi. Saj vse življenje ni bila trdna, a vendar niso pričakovali, da jo bo tako iznenada uničilo . . . Kočija je zavila na dvorišče.

Skozi zadnja vrata me je peljal v sobo, ki je bila nekdam naša družinska soba. V nji sem prebil največ ur svoje mladosti. Vse polno spominov je bilo na njenih stenah. Po vojni je bila to soba moje matere. Vse v najlepšem redu, kakor da je bila mati še pred trenutkom v nji in da se bo takoj vrnila.

Sedel sem. Četudi mi je rahlo drhtelo srce, sem se smehljaj. Svakinja mi je prinesla kavo. Pomislil sem na sklep, da ne bom več stopil v bratovo hišo, ker mi je bil odrekel pomoč. No, dà. Anton je pobrskal po miznici in mi izročil pismo.

„To je zate. Od matere.“

S kakimi mešanimi občutki sem držal tisto pismo v rokah! Zdelo se mi je, da mi trepeta nekaj živega med prsti. Po pisavi je bilo poznati, da ga je pisala s težavo, v presledkih. Hlastno sem požiral vsebino . . . Dà, ko je bila mati še živa, sem se bal svidenja z njo. Težko sem prenašal očitke in rotnja s solzami. Saj mi ni očitala. In vendar! Če bi mi bil kdo drugi napisal te vrstice, bi bil pismo raztrgal. Ječa me je bila ponižala, a še sem bil zvest svojemu značaju. Pred materjo sem se uklonil. Biló mi je, ko da mi govori z onkraj groba. Stresala me je rahla mrščavica.

„Vem, da bom umrla, a ne misli, da si le majčkeno kriv moje smrti . . .“

Te besede, ki so bile v pismu podčrtane, so me zapekle. Saj res nisem pomislil na to. Bil sem človek, ki sem krivdo rajši nalagal drugim ko sebi. Ko je mati to zapisala, je morala čutiti prav nasprotno. Ne da bi mi lagala, hotela mi je dobro.

Tako tegobnega pisma še nisem bral. Kesneje sem ga sežgal, ker sem vsak hip segal po njem in se mučil ob materinih besedah. Vendar sem ji bil hvaležen. Saj je skrbela tudi za mojo bodočnost. Antona je pregovorila: da mi dá sobo in hrano do smrti . . . Bratova prijaznost je torej slonela le na obljubi, ki jo je bil dal materi? Prav. Vse mi je bilo tuje in nerazumljivo.

„Pa zakaj bi ostal pri tebi?“

„Kaj jaz vem“, je Anton v zadregi skomizgnil z rameni. Nato: „Perhavčevi te baje ne marajo.“ Pogledal je skozi okno.

Ne marajo? To mi je tedaj imel povedati? Ne marajo? Najrajši bi se bil zakrohotal. Saj danes se mi ne zdi čudno, kaj takega bi bil lahko pričakoval. Morda bi mi bilo to prišlo na misel, če bi se bil odrekel Lidiji. Pa se ji nisem. Ali sem jim bil mar hlapec? No, je že res, da me morda gospa Helena noče več videti, to mi je bilo takoj razumljivo. A Lidija? Mešalo se mi je od misli in občutkov. V razmišljanju osmih

mesecev sem se bil privadil, da sem vsaki stvari grebel do dna. Vzroki? Nisem gojil praznih upov, da bi mi dal kdo denarja samo na besedo. Od vile ni mogoče živeti. Poleg tega . . . Osem mesecev me ni skrbelo, kako bom živel. Prišlo je preveč nepričakovano.

„Ali so to rekli?“ Verjel sem in nisem verjel.

„Po vsem mestu so raznesli.“

Moj Bog, tako globoko mi še nikoli ni klonila glava. Biló mi je nad vse hudo, da bi moral uživati bratovo miloščino. Zavedal sem se, da do užitka nimam pravice. V olajšanje mi je bila le zavest, da sem bolan. Čudim se, da sem s tako mirnim srcem legel v posteljo, v kateri je bila umrla mati. In vendar sem bil naslednjega dne huje zdelan kakor kdaj prej. Mučile so me misli, bil sem ves bolno zapleten vanje. Razen tega mi je tista soba ponoči obudila preveč spominov.

Ves čas v ječi se nisem dosti menil za bolezen. Kašljal sem celó z neko naslado. Kakor bi jih hotel s tem prisiliti, da me izpustijo. Sedaj me je zaskrbelo. Torej sem le visel na življenju. Zdravniku — bil je hišni zdravnik Perhavčevih; sam ne vem, zakaj sem šel prav k njemu — sem s prisiljenim humorjem nekaj blebetal o bližnji smrti. Neka obešenjaška razigranost je bila v moji naravi. Nič preveč me ni zadelo, ko mi je bradati zdravnik zatrdil, da je zadeva resna. Ne, črnogled nisem bil. „Dobra hrana, zrak, solnce, dušni mir . . .“ Pri sebi sem nadaljeval: „Morje, švicarske goré, potovanje v Kalifornijo, predvsem možnja zlatnikov . . .“ Jezilo me je, da me je ta bradač tako prodiral z očmi, kakor da me slači. Žal mi je bilo, da sem prišel k njemu.

Ko sem stal na cesti, bi bil recept najrajši raztrgal. Stlačil sem ga v žep in krenil k inženjerju Merlaku. Na vsem svetu bi ne vedel iti drugam. Imeniten dečko, z njim se je mogoče smejeti. Temnolas in zagorel, kakor da se je rodil kje za morjem. Pa vendar poštena slovenska duša. Če pomislim — edini prijatelj v življenju. Bila sva istih let, kot dijaka sva včasih pokrokala, tudi med vojno sva se našla. Dà, bil je veseljak kakor jaz, a znal je tudi delati in ni izgubljal glave. Četudi je bil ne- oženjen, je imel razkošno stanovanje. Pri njem smo se v prejšnjih časih večkrat shajali.

„Že včeraj sem te pričakoval.“ Objel me je.

Morda edini, ki me je res s srcem pričakoval. Poleg matere se me je spomnil v tem času edino on, v jetniški pisarni mi je nalagal male vsote denarja. Zahvaljeval sem se mu, a on mi je z zamahom roke zaprl besedo. Biló mi je dobro ob njegovem smehu, tesnoba v srcu se mi je kar raztopila.

„Shujšal si in kašljaš!“

Pokazal sem mu recept. Kako je bil smešen, kadar je namršil obrvi. To mu ni kar nič pristojalo. Dà, to niso šale, mi je rekel. Previdnost, zdravljenje. Z denarjem si tudi zdravje zafrčkal... Poslednje je izgovoril previdno, z nasmehom. Da bi mu ne zameril rahlega očitka lahkomišelnosti. Saj sem mu rad priznal, da nisem rojen za trgovca. S tem sva to zadevo za vedno potisnila v stran.

No, kar se tiče mojega zdravja... „Perhavčevi so mi postavili slavo-
lok,“ sem se norčeval, „godbo so naročili, z avtomobilom me popeljejo naravnost v Švico...“

Merlak je nekaj časa molčal. Menda me je razumel. Nemogoče, da bi tudi njemu ne bilo prišlo na ušesa.

Vprašal me je, kaj mislim početi.

„Hrano in sobo imam do smrti ko starec“, sem zakašljaj. „Saj Tonetu ne bo treba predolgo čakati mojega izdiha. Ali pa tudi. Kdo ve?“

Merlak ni dvomil, da gospa Helena misli resno. Naposled tudi niam pravice, da bi kaj zahteval. Juridično, kakor se to pravi. Toda saj ni vse na svetu in v človeku zgrajeno samo na rimskem pravu. In Lidija?

„Ne verjamem, da bi taka žena, kakor je tvoja, tako zlahka odbila moža... Če ti ni nezvesta. Pa tega ne verjamem.“

Pobledel sem, če mi je bilo sploh mogoče še huje poblede. Bil sem občutljivejši kakor prej. Molčal sem.

„Oprosti“, mi je vrgel. Nato je dostavil: „Pred dvema mesecema je bila pri meni.“

Ne, saj nisem bil ljubosumen. Na Merlaka gotovo ne, predobro sem ga poznal. Pa me je le obšlo grenko neugodje, ki ga nisem znal prikriti. Merlak ga je opazil, položil je več ognja v naslednje besede. Da je bila pri njem zaradi tistega mojega pisma. Sama ni vedela, kaj naj naredi. Povedal ji je, naj stori isto, kar bi storila vsaka žena, ki ljubi svojega moža.

„Ali te ni obiskala?“

„Ne.“ Težko sem to priznal.

Hotel sem vedeti, kaj bi on storil na mojem mestu.

Premeril je sobo, obstal ob steni in nekaj časa opazoval sliko: morje s solnčnim zatonom. Okrenil se je... Govoril bo, če ga bom poslušal in mu ne bom zameril. Da bi mi delil nauke? Ne. Živeti vse življenje od miloščine, je za moža sramotno. To malo po malem pokvari značaj. Čemu imam maturo? Ali se ne bi odločil za jus in se vpisal na univerzo? Prestar? Ne, za človeka, ki ima voljo, ni nikoli prepozno. Če mi je na tem, da se dvignem... Ne le, da se osamosvojim, ampak da si zopet priborim ugled. Toda treba bo vgrizniti v marsikatero lesniko.

Bil sem ko dete, vsaka beseda me je dvignila. Saj nisem bil prepričan, da bo res tako, vendar mi je bilo dobro. Občutek ponižanja mi je kopnel. Nazadnje mi je bilo celó lahko.

„Jaz bi šel k svoji ženi.“

Odmajal sem z glavo.

Zakaj ne? Tistega dne jo je videl skozi okno, kako je prišla po ulici. Nekaj trenutkov je neodločna obstala pred hišo. Nato se je vrnila. Bil je prepričan, da me je iskala.

Gledal sem ga, a nisem rekel nobene. In vendar je bilo prav to odločilno.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

Dragi Govékar!

2

Dolgo časa sem se pripravljaj, da bi Ti pisal, zakaj prvič me je težil ta prokleti dolg, drugič pa sem odlašal zató, ker sem Ti mislil kaj poslati za „Narod“. Tega sicer tudi zdaj še ne storim, ali pišem Ti kljub temu, ker bi rad spet enkrat govoril s kakšnim pametnim človekom. Kadar Ti pošljem par črtic, daj jih Majaronu, in kakor si obljubil, spumpaj kaj denarja od njega, da ne bom več Tvoj véliki dolžnik; to se zgodi v kratkem (natančno ne morem povedati, kedar, da se spet ne zagovorim).

Jaz živim kakor po navadi; nekako à la Janez Krstnik v puščavi. Zadnjič sem čital v „Novi reviji“ članek „Das Ende der Bohême“... To je bedak! Jaz čutim, da sem jeden najžalostnejših bohémienov. Kolikor bolj skušam postati soliden, toliko globokeje gazim ravno po sredi bohémstva. In sploh imam vse simptome teh ljudij. Primo luogo: večne načrte, imenitne, velikanske; vse mi miglja pred očmi v različnih plavih in rdečih lučicah; razne postave z dolgimi nosovi in kratkimi hlačami; vsakovrstni psihološki problemi... nove misli... revolucionarne ideje... Secondo: ne napravim ničesar! Kadar sedem k mizi, zdi se mi vse grozno bedasto in nizko, in iz veličastne snovi se rodi smrkav feljton ali vnebovpijoča pesem... Terzo: ponosen sem na vse to, kakor don Kihot na svojo cinasto čelado in preziram druge poštene ljudi, medtem ko nisem nič bolj pameten kakor óni, temveč so samó oni bolj neumni, kakor jaz. ... To je! —

Praša se, kaj zdaj počnem. Jaz tega sam ne vem, dragi moj Govekar. Napravil sem eno pesem, ali morda tudi dve in dovršil prvo novelico za „Zvon“. Smešno!... In misli si, da živim v sami literaturi, v samih

krasnih snovéh! Časih sem sam radoveden, ali bom pač kdaj res kaj napravil, ali nič. Pride mi na misel, da sem morda premlad, preetročji . . . Neumnost! Jaz sam prav dobro vem, da sem dovolj pameten in bi lahko pisal, — toda s temi afektiranimi dvomi podpiram samo svojo neodločnost — ne „lenobo“! Tacih „humoresk“, kakor je n. pr. zadnja Murnikova,¹ spisal bi lahko na ducate. Dà, Murnik: njegov slog se mi ne zdí več takó briljanten, kakor prej, zakaj ravno v ti zadnji njegovi črtici se vidi „kniff“: kakšen prizor, ki imá v sebi morda trohico poezije, obleče v nenavadne, eksotične besede, v gladke, lepó zaokrožene fraze, napopiči razna onomatopoetična epiteta, — in glej! — suha vsebina je hipoma ognjena v lahno, roza-barveno meglò, katera deluje na tvoj pogled nekako podobno, kakor bi dihal „Lustgas“ v sebe: prijetno ti je, razkošno, a ne več zakaj . . . In kadar se strezniš, tedaj spoznaš, da si plaval v razkošji čisto brez vsacega vzroka; vse izgine, razblini se, in kar ostane, to je Andrejčkov Jože ali Pajkova . . . Uvodna povest² je boljša, da-si se mi ne zdi nikakor „chef d'oeuvres“; vidi se, da se je pisatelj pošteno trudil realistično pisati; a neprijetno je ravno, da se to vidi. In potem pa njegove refleksije med pripovedovanjem!! Tudi osebe so mi že precej znane; nekatere iz Tvojih povesti, — druge pa me celó spominjajo na „Grgo in druge“ . . . Ti mi morda pomoliš pred nos Fuldov članek o „originalnosti“ . . . Ne veljá! Ljudí mora imeti *svoje*, ogrniti jih mora v suknjo *svojega* duhá, čeprav je strgana, — samó da je *njegova*. Frak si lahko marsikdo sposodi, kupiti ga pa ne more vsakdo! (Prilika je slaba, pa črtal je ne bom.). Sploh pa: vederemo! —

Oni dan sem se domislil, da sem prišel na Dunaj prav za prav študirat. In vrgel sem se z vso besnostjo na francoščino in laščino. Misli si, kaj čitam! Francoskega dekadenta Maeterlincka v izvirniku, in sicer njegovo najnovejšo knjigo „le trésor des humbles“. To so kratke filozofične črtice, polne duha in poezije, — poezije malo naivne, preveč solnčno-svetle, optimistične. Ali kljub temu, ta poezija deluje na človeka takó mirno, „skrivnostno“, — obide te mehak svet, blag čut, kakor bi v svoji nesreči in osamelosti gledal najjasnejšo, najlepšo srečo tam kje daleč v meglenu, tujem svetu; — skratka, takó prijetno ti je, kakor bi pil gorek čaj zjutraj na prazen želodec . . . Prečital sem tudi Prévostovo „les demi-vierges“. Krasno! Od začetka sem rabil slovar, ko sem pa prišel do dobrega v roman, hitel sem kar naprej in razumel vse. Prévost se sicer ne razlikuje od družih francoskih realistov po kakšni nenavadni posebnosti, ali z Maupassantom in drugimi stoji gotovo v jedni vrsti . . . Sploh pa, saj ga poznaš bolj kot jaz . . . In tudi sicer so si pisatelji jed-

¹ Abdul Slovožok in Kara Besedavelj. — ² Kam plovemo? Spisal Karol Dolenc.

nega naroda in jedne struje zeló med seboj jednaki. Rusi n. pr. so vsi kakor sinovi Gogoljevi . . .

Oprosti, — jaz sem začel govoriti neumnosti. Toda to mi pride večkrat, da z vso gorečnostjo pripovedujem in dokazujem stvar, ki je umevna sama ob sebi. To kaže o oslavljenju duhá . . . In moj duh bi moral biti grozno krepak, da bi zdaj pa zdaj ne oslabil. Ti ne veš, ne moreš vedeti in živa duša si ne more predstavljati, kakó jaz živím; — ne slabo, tega ne! „Slabo življenje“, — to je sploh bedasta sestava! Vsak človek živi takó, kakor zahteva njegova narava. In jaz moram imeti „potem takem“ prokleta čudno naravo . . . Ker se preveč ljubim, da bi se jezil sam náse, jezím se na druge in oblajam vsakoga, nakogar nalletim. Pohlevnega Zupančiča časih čisto zmrcvarim. Zdaj prihaja k meni skoro vsak dan. On dela še manj, kakor jaz. Toda pri njem je to prej umevno, ker nima svoje sobe; poleg njega sedí zmirom klepetava gosposdinja ali čemerni stric; in oba sta seveda brez poezíje . . .

— Klubove³ seje so precej žalostne, ker ni Tebe. Prejšnji četrtek je čital V. precej dobro črtico, katera pa je bila vse preveč suha; — saj veš, kakó mislim. Premalo barve, premalo ognja, premalo — poezíje. Te poslednje je tudi Tebi časih nedostajalo, posebno v prehodih iz jednega prizora v drugega . . . Ti me seveda razumeš, da ne mislim na tisto solzno, sentimentalno, po vijolicah in cyklamenih duhtečo poezíjo „von anno dazumal“, katera se je hvala Bogú že preživela . . . — —

Jančar se je produciral z začetkom svoje razprave „fin de siècle“; o tem začetku se ne dá veliko povedati, ker ga je čital zelo tiho in ker je ravno samó — začetek. Tudi tu ni nobenega temperamenta, kakoršnega čutiš n. pr. iz razprav v „Zeit“. Vse je preveč profesorsko, zaprašeno, koščeno, matematično natančno in odmerjeno. To ni za nas. Ali zdí se mi, da Jančar po svojem značaju sploh ne more drugače pisati . . . Jaz sem pel in nosljal romanco „Sulamit“. Ker so bili pri seji samo V., Jančar in G., predstavljajš si lahko, da ni izrekel nobèn kakšne sodbe, temveč so samó z glavo kimali in navskriž gledali, kakor sami potencirani Dagoberti. Živo sem pogrešal Tebe in Zupančiča, ki je ostal domá, ker ni imel denarja. Včeraj pa ni bilo niti njega, niti mene. V. se je najbrže grozno jezil in G. naju je gotovo tituliral „nemarne ljudi“ . . . Radoveden sem, kaj so počeli . . . Morda si že čul, da je pri zadnjem občnem zboru „Slovenije“ predaval Štupica kritiko o Tvojem lanskem romanu? To je bilo v sredo. Jaz sem hodil ves dan po Dunaju, da bi spumpal kaj denarja, pa nisem mogel in takó nič ne vem, kaj se je godilo. V. je menda govoril v Tvoj „prid in blagor“ . . . On sam Ti bo gotovo kaj več

³ Glej Ljubljanski Zvon 1896, str. 765!

pisal o tem, če Ti že ni . . . V „Edinosti“ se je spet pričelo malo življenja. Tvoje „pismo“ je imenitno. Brce in klofute na vse strani! Ali oni članek s podpisom „—r“ ni tako dober. Preveč voden in brezbarven je. Ne verjamem, da bi ga pisal Ti, čeprav nekateri tu na Dunaju to zatrjujejo.⁴

Še nekaj ravno o Tvojem članku v „Edinosti“. Saveljev⁵ in Radič⁶ in Nikolajev⁷ in Borut⁸ niso „moderni“. „Helena“ je bila morda originalna, ali moderna ni bila. Nikolajev piše, kakor recimo Koljčov, slavni ruski lirik, ki je umrl pred ca. petdesetimi leti. Radičeve pesmi so stare, kakor poezija sama; to je potrdil tudi Aškerc, ko je dejal, da so ga tiste pesmi spominjale na Levstika . . . In to je napačno! Na Levstika ne spominjajo prav nič, pač pa na Heineja . . . Moderna sta zdaj v nas samo Aškerc in Kette, katerima se mislim pridružiti jaz v vsi ponižnosti, kadar pošljem v „Zvon“ „Dunajske večere“ . . . —

Sploh pa, kaj počneš Ti toliko časa v Ljubljani? Pridi vendar! Mi vsi Te zelo težko pričakujemo. Ali kaj pišeš? Kakó se pogajaš z „Narodom“? Kaj dela Škrjanec? Njega si predstavljam čisto živo, kakó hodi po Ljubljani sključen in s tresočo glavo. Ljudje mislijo, da rešuje kakšne probleme, tako učeno in zagrizeno gleda, — toda ne, — Škrjanec misli, kaj bo opoldne kosil. Takó se svet moti! . . . Ali je Majaron⁹ ostal v Ljubljani ali je šel v Borovnico? Ali Rebolj še živi s svojimi „Witzi“ vred? . . . Sploh, piši mi vse, kadar mi odgovoriš, a najprvo, kakó se imaš Ti sam in kaj počneš . . .

Dovoli, da skončam . . .

Iskreno Te pozdravlja Tvoj prijatelj

Ivan Cankar.

Dunaj, 23. I. 97.

Sporoči moje pozdrave gospé mami, bratu in sestri, Škrjancu, Rebolju i. t. d. i. t. d. — in odpiši kolikor mogoče kmalu in veliko!

Cankar je prvič padel pri maturi poleti 1895. v fiziki, a v jeseni zopet. Poleti 1896. se je prijavil za maturo še tretjič, ker je bil sklenil, da gre na dunajsko tehniko. Ko pa bi moral na realki stopiti pred izpitno komisijo, ga je obšel strah in priteknel je k nam na Martinovo cesto.

Jaz sem se bil že vrnil z Dunaja na počitnice in dobro se spominjam, kako je privihral v sobo, vrgel svoj klobuk ves togoten na klavir ter kričal: „Ne grem k maturi! Ne dam se mrcvariti po teh tepcih!“

Brata, sestra in jaz smo planili in mu prigovarjali, a zlasti mati je tiščala vanj, ga prosila in rotila, češ, kaj bo brez mature, nikdar nikjer ne najde poštno plačane službe. Prav trdo ga je prijemala moja mati in očitvidno so bili

⁴ Med Cankarjeve spise iz te dobe polemik spada njegova črtica „Čisto navadna, znana stvar“, ki mi jo je poslal leta 1897., a sem jo založil in priobčil šele v „Slovanu“ leta 1905., str. 237. in 238. s Cankarjevo šifro „Mot“. — ⁵ Cankar. — ⁶ Fran Drganec. — ⁷ O. Zupančič. — ⁸ Fran Eller. — ⁹ Jurist Anton Majaron, ki je v Borovnici umrl za jetiko.

njeni argumenti, da mora vsekakor še tretjič poskusiti z maturo, tako močni, da jim Cankar ni mogel ugovarjati s trezno razsodnostjo. Prav to pa je načelnega oponenta ujezilo. Nervozno je odrinil mojo mater ter jo pri tem — pač nehoté — udaril po nadlehti, kričeč: „Ne, ne! Pustite me na miru! Ne grem! Za norca nisem bil in ne bom nikomur več!“ — Nato je divje odvihral.

Govekarji smo imeli nato obiteljsko posvetovanje pod vodstvom matere. Sklep je bil storjen: Cankar mora vendarle poskusiti, da napravi maturo! Jaz sem torej odšel k profesorju Franu Levcu. Vedel sem, da ceni Cankarjev pripovedovalni in pesniški talent, saj mu je bil na realki najboljši dijak v slovenščini, a sam sem bil z Levcem v dopisni zvezi kot avtor novele za Knezovo knjižnico.

„Recite mu, naj le pride pred komisijo! Moja skrb bo, da maturo naredi, pa če kaj zna ali nič. Sicer pa ni bil slab dijak. Takega talenta ne smemo pustiti, da prepade!“ — Tako nekako mi je odgovoril Levec na mojo prošnjo.

Slučaj je hotel — čisto tako kakor v slabem romanu — da je Cankar begal istega dne popoldne po okolici Kolezije in tam srečal gdč. Heleno P.

„Ali ste napravili maturo?“ ga je vprašala.

„Ne! Je sploh nisem šel delat!“

„Sram vas bodi! Ženska sem, pa sem jo napravila; vi ste moški, a se niste upali . . . Bodite vendar pametni, — saj jo boste naredili!“

Ko je prišel Cankar zvečer zopet na Martinovo cesto, sem mu povedal Levčevo sporočilo. Tedaj se je odločil, da gre pred komisijo. Učil se je potem skoro vso noč in menda še nekaj dni.

Neko jutro smo Cankarja spremili na realko moj brat Karel, Hinko Rebolj, takrat že pomožni železniški uradnik, in jaz. Spominjam se, kako smo hodili nekaj ur po realčnem hodniku gor in dol ter nervozno čakali, kako se obnese Cankar. Naposled je prišel s krikom: „Maturó imam — zdaj gremo na Dunaj!“

Radost je vladala tisti dan v Kržanovi hiši, Cankar pa je neprestano pripovedoval: „Helena me je pognala! Brez nje bi nikoli ne imel mature!“

To Cankarjevo prepričanje je prav te dni ponovila tudi moji ženi gospa Helena J. z besedami: „Cankar mi je zagotavljal večkrat, da se mora zahvaliti le mojim besedam v Koleziji, da je napravil maturo . . .“

V jeseni sva šla skupaj na Dunaj. Dasi se je bil vpisal na tehniko in stanoval v drugem okraju, je prihajal vsak dan v osmi okraj k nam, ki smo imeli svojo stalno literarno družbo. V tej družbi smo bili Fran Goestl, Fran Vidic, Ferdo Jančar, Anton Majaron, Fran Eller, Ivan Škrjanec in Ivan Cankar; včasih pa smo imeli v svoji sredi tudi Otona Župančiča.

Takrat mi je pisal iz Gorice profesor Viktor Bežek pismo (z dne 19. novembra 1896.): „V sili se zopet zatekam k Vam. Glejte, konec meseca se bliža, prihodnja številka naj že prinese na platnicah program za bodoče leto, a jaz še nimam uvodne povesti. Eno imam sicer, ki bi bila dovolj dolga, a jaz bi jo rajši prihranil za drugo mesto. Na prvo mesto mora kaj odličnega. Vi pravite vedno: ‚Zvon‘ bodi skozi in skozi modern, in te in te pisatelje treba izbacniti; a s čim prazne liste napolniti, ko so vsi ti mladi pisatelji tako prokleto — leni. Oprostite mi jezico, a ne morem drugače. Vi ste res častna izjema, izredno marljivi in me s par malimi izjemami še niste pustili na cedilu, ali pomislite Murnika, Cankarja! Vsa polna sta zabavljanja na druge, slabe pisatelje, obljubljata, a dobiti ni nič od njih! Cankarjevega ‚Aškerca‘ še sedaj nimam. Šele

začetnik je, pa ima že razvade kakor kak Goethe. Kaj šele bo! — Po vsem tem mu pač ne morem nič zaupati, in predno nimam njegovega rokopisa vsega v rokah, si ga poleg najboljše volje ne upam naznaniti v programu . . . Ako ima torej Cankar že kaj novel iz tiste trilogije spisanih, naj mi jih nemudoma pošlje. Za „Aškerca“ pa je že skrajni čas. —“

Cankar je bil namreč na moje prigovarjanje obljubil, da spiše za „Ljubljanski Zvon“ trilogijo novel, ki naj bi izhajale v letniku 1897. na uvodnem mestu; o tem sem bil obvestil Bežka, ki se je obljube razveselil, a ji — kakor kaže navedeno njegovo pismo — ni zaupal. Cankar je res pisal, a s svojim delom ni bil zadovoljen ter mi je na izprehodu po Grabnu tožil, da ima polno glavo snovi, a ne more pisati: „iz veličastne snovi se rodi smrkav feljton ali vnebovpijoča pesem“, kakor mi je poročal pozneje . . . Naposled res ni mogel poslati Bežku ničesar, in je ves letnik 1897. brez Cankarjevega prispevka, dasi so za Zvon pesnili Župančič (Aleksij Nikolajev), Kette (Zvonoslav in Zor) in Murn (Aleksandrov).

O božiču sem se vrnil z Dunaja domov in vstopil v uredništvo „Slovenskega Naroda“. Glavni urednik je bil nekaj tednov še dr. Danilo Majaron, nato pa dr. Ivan Tavčar. Iz teh prvih dni mojega delovanja pri dnevniku je drugo Cankarjevo pismo.

3

Dragi prijatelj!

Vsa duša se mi je „razigrala“, ko sem čital Tvoje pismo. Človeku, kakoršen sem slučajno jaz, dé silno dobro, če imá prijatelja, ki ne gleda nanj s pomilovalnimi očmi in vihajočim nosom; — takó gledajo namreč name do malega vsi moji znanci, — kar sam veš. Mene pa to na tihem grize, četudi se jim v obraz smejem in delam nedolžne oči; kadar mu sežem v roko, pljunil bi mu najrajši v lice. Iz tega si lahko razlagaš umazani žolč, ki sem ga prezentiral časih povsem pohlevnim ljudém. In tega žolča se zdaj ne morem iznebiti; jezik mi je ostal grenak in v še takó resni in poetični črtici me prime hipoma poželenje, traktirati z brcami različne „duhove“ . . .

Zató pa sem toliko bolj zaljubljen v svoje prave prijatelje, kakoršna sta jedina Ti in Župančič in kakoršen je bil Kette, o katerem upam, da ga dobim nazaj (vrag védi, čemú mu ne odpišem!). Kdor je v stanu takó sovražiti, kakor jaz sovražim nekatere ljudi, tisti se oklene svojih prijateljev vse trdneje in zvesteje, kakor je to navada. Vate sem časih čisto sentimentalno zaljubljen, čemur so dokaz — moja dolga pisma. (Hotel sem povedati vse kaj družega, pa v tem hipu sem se domislil, da si postal soliden človek in da Ti moram zmerno in modro odgovarjati na zadnji list,) — katerega sem dobil šele danes, medtem ko je predzadnji počival celih štirinajst dnij pri portírju. Pisal sem Ti namreč prej, predno sem zvedel, da me čaka na tehniku, — zató so se Ti zdele morda nekatere

stvari v njem nepotrebne. Prosim Te, piši mi odslej na dom. (Naslov je prejšnji: IV. Schönburg-Strasse, 28, I., 10.)

Pomíslí, dragi moj Govekar, jaz sem postal nenavadno priden. V petek dopoldne dobiš pet črtic pod naslovom „Vinjéte“, katere Ti bodo na vsak način ugajale. Zdaj spišem namreč redno vsak večer osem do deset kvartlistov. Napravil sem neko neumnost. Pred štirimi dnevi sem poslal v „Slovenski list“ prav dober feljton „Jeden izmed njih“, — škoda ga je. Govoril sem v njem o vseh mogočih stvaréh, največ o literaturi.

— Tvoje ponudbe sprejemem z največjim veseljem. Za prihodnji ponedeljek še ne spišem ničesar, ker sem zdaj ves preobložen z drugimi deli — (to se sicer iz mojih ust čudno glasi, toda res je!). Potem pa storím, kakor si mi pisal, in že naprej Ti obljubim, da se ne boš kesal svoje ponudbe. Zdaj ves tičím v dekadentih in v ruski psihologiji, — zato se Ti bo moj slog nekako čuden zdel, vsaj sprva; ali da Ti bo ugajal, o tem ne dvomim. Sicer pa se ni nič spremenil. Kakor veš, jaz od nekaj že nisem ljubil filisterske odmerjenosti, ki je podobna samó Funtkovemu obrazu in šolskim klopém. Pisal Ti bom največ o literaturi in življenju, politika me ne briga veliko in ogibljem se je, kjer se je morem. Črtati mi ne boš smel preveč, — saj veš, kakó sitno je to; sploh se pa zanašam náte.

Zadnjič sem (se) grozno razjezil nad nekim bedakom, to se pravi, nad Bežkom.

(Tri dni pozneje!)

— — — Ko sem pričel pisati to pismo, pride k meni nekov Hayne in šla sva na sprehod . . . Zvečer pa sem pozabil vse svoje dobre sklepe in šel sem kroat, in krogal sem takó divje in neumno, kakor sem v stanu samó jaz. Dva forinta sem imel in zapravil do zadnjega krajcarja ter se vrh tega še zadolžil . . . Drugi dan, skrokan in lačen in žejen, bil sem takó potr in obupan, kakor še nikdar v svojem življenju; zmerjal sem se z vsemi mogočimi imeni in se lasal v najskrajnejšem zaničevanju. Niti Zupančič me ni mogel potolažiti; dva dni sem bil nesposoben za vsako delo . . . Že ta moja obupnost Ti jasno priča, da hodim po ravni poti poboljšanja, in če pojde takó naprej — toda pustiva to; hotel sem Ti praviti o Bežku.

Pisal mi je óni dan, da si je izbral célo smer, po kateri popravlja mojo povest. Jaz mu pokažem smer! Bedak! „— — videli boste, v kakšni smeri se gibljejo moja popravljanja.“ Jaz ga zagibljem in zazibljem v svojem prihodnjem pismu, da bo imel do grla dovolj. Dolžan sem „Zvonu“ 30 fl. Pošljem mu to svojo prvo povest pod naslovom „V kavarni“. Trideset forintov bo vsaj vredna. Potem pa naj si išče sotrud-

nikov drugod. — Kar sem pisal, premislil sem dosti dobro in zdí se mi, da je Bežek najmanj sposoben, popravljati novele, naj jih spišem že jaz ali kdorkoli. Črta naj vejice ali jih vstavlja, toda vsebino naj pustí pri miru. Zmrevaril mi je „Aškerca“ dovolj, — ali to je bila samó kritika, ki mi ni bogve kako prirastla na srce. Novelo pa sem posláł „Zvonovim“ čitateljem in ne profesorjevemu svinčniku, ki naj opravlja svoj posel v šolskih zvezkih . . . Pisal bom ravno takó lahko v „Narod“ in „Dom in svet“, ne da bi kaj škodoval sebi ali komu drugemu. Zvonov urednik pa naj si išče tepcev, kjer si jih hoče . . . Pesmi seveda bom pošiljal Aškercu kakor doslej; on je takó pameten, da ne „popravljá“ stvari, ki so v celoti dobre, — in tudi Bežek je pustil doslej pesmi pri miru s svojim filisterstvom.

Kakor sem že dejal, jaz imam zdaj veliko dela. Pišem daljšo novelo (za kakih 200—250 kvartlistov), katero še ne vem, kam jo vtaknem. V treh tednih jo zvršim. In tudi na svojo obljubo v „Fin de siècle“ nisem pozabil. 'Rraus!! Sicer imam pa nebeško snov. Ti boš gledal, — že po veliki noči!!!!

— Ali jadna mi majka, kakó jaz životarim! Z gospodínjo stojíva čisto labilno že na vrhuncu potrpljenja. Sicer me ne tirja veliko, ali gleda zeló „radovedno“, kar jaz kot dober psiholog izvrstno razumem. Za hrano se niti ne menim več. Zdaj izhajam že prav imenitno s štirimi krajcarji na dan . . . Toda upam, da se izvlečem vsak čas iz tega neznosnega življenja. Zató imam zdaj pravo „Schreibwuth“ . . . Kadar dobiš to, pošlji mi, kolikor veš, da Ti je mogoče, — črtice, glej, niso tako slabe. Svoj dolg poravnaj(m) drugi teden in v štirinajstih dneh; pošljem Ti, kakor si rekel, vsak teden članek za ponedeljsko številko in jedno leposlovno črtico (za nadaljevanje „Vinjet“). — — Torej Ti ne delaš ničesar zase? Oj Ti filister! Kjé ostane Tvoj renomé?! Ali kaj pridno študiraš za svoj zgodovinski roman? Zdaj imaš Rutarja in Levca pri rokah, — torej začni! V muzej, v knjižnico! . . .

Ti si me napačno razumel ali pa so bile moje besede takó nerodne: jaz nimam prav nič proti G. in V. Obá sta imenitna človeka, čeprav sta realista samó zató, ker si Ti realist. Če bi Tebi prišlò na misel, da bi se prevrgel v romantika, — hipoma bi skočila za Teboj v naročje Novalisovo . . . To zopet ni nikako zabavljanje, — prosim, razumi me! . . . Obadva sta Tvoja takó iskrena prijatelja, da sta Te začela zamenjati z literaturo; — zató sta mimogredé tudi literata, ker sta se s Tvojimi besedami in pridigami opojila do pijanosti . . . Kadar pa ta pijanost mine, ostaneta samó še dva krasna, dobrosrčna, naívna in blaga — filistra. Zakaj talent ni ne G. ne V.! . . . Na Dunaju je zdaj samo jeden talent, in to je Zupancič. —

Kakó jaz o Funtku mislim, to veš; ako mi kljub temu zaupaš kritiko o „Smrtih“, tedaj mi pošlji knjigo. Napišem Ti *takoj!* Ali kakor veš, jaz sem precej obširen in zeló — odkritosrčen. Torej, — kakor se Ti zdí. Jaz sem ti na uslugo. — —

Novela „o Resmanu“ je v uredništvu „Narodovem“. Dal sem jo svoje dni Malovrhu. Če hočeš, popravi jo; meni se to ne bi ljubilo . . .

Odgovor Tvojemu pismu:

Najprvo: gratuliram! Imenitno ženó! Ti si srečen, — ali ne? Piši mi!! — To je sicer zeló osebno, pa Ti praviš, da si moj prijatelj . . . Napósled: — jaz si kolikor toliko sam predstavljam, kakšno je Tvoje razpoloženje. Jaz bi se ga — bal. Preveč — novele . . . —

V „Dom in Svet“ jaz *ne* pišem „Mestnih slik“, katere so vse skupaj grozen „štifel“.

Kette je tepec, če se „buta in pili“. Gleda naj, da pošteno zleze, sicer naj pa kaj dela; to mu bo več koristilo, kot pa odlika v maturi.

Bončar je podoben svojemu članku. Ravno tako debel in prazen je. S Škrjancem me nisi iznenadil; pozdravi ga, — kakor vse druge.

Iskreno te pozdravlja

in Ti podaja roko prijatelj

Ivan Cankar.

P. S. Moja kritika o V. črtici je bila *premila* . . . Pozdravi Resmana, če ga kaj vidiš, gospó Gutnikovo in „Struno“ (toda — tempi passati, Minka K . . .!!!!).

Pošlji honorar *takoj*, če moreš, jaz — gledam. Morda so vse štiri vredne 20 fl.

Pismo je brez datuma. Iz svojega odgovora z dne 7. februarja 1897., ki ga je v odlomku navedel g. dr. Izidor Cankar (Opombe k II. knjigi Iv. C. Zbranih spisov, str. 354), sklepam, da mi je pisal C. to pismo zadnje dneve januarja 1897. Naprosil sem bil Cankarja, naj mi redno pošilja za feljton Sl. Naroda prispevke (kozerije, kritike in črtice), in sicer za vsak ponedeljek, kakor so mi pisali Dragotin Jesenko-Doksov in drugi za vsako soboto. Kot urednik sem dopuščal, da je vsak feljtonist svobodno priobčeval svoje nazore in sodbe, a dovoljeval, da so napadenci objavljali tudi odgovore ali da so se objavile o istem predmetu različne sodbe. G. dr. Izidor Cankar pripisuje nekatere feljtone Doksova in druge meni, kar odločno zavračam. Na ponovno, prav strogo mi povedano zahtevo glavnega urednika dr. Ivana Tavčarja sem moral črtati in ublažiti razne Cankarjeve psovke, ki so mu bile v tisti dobi stalno v peresu, še posebej pa prav nervozno paziti na — moralnost. V tem pogledu je bil dr. Tavčar naravnost občutljiv. Zaradi Cankarjevih Vinjet sem imel z dr. Tavčarjem neprestane konflikte, bodisi da jih je imel za neumljive, bodisi za predrzne ali nenravne. Ko sem priobčil neko Meškovo noveletko, me je dr. Tavčar zaradi idilske situacije na trati prav osorno oštel, dasi Meško nikakor ni bil lasciven. Očitki, ki so zaradi izsiljenih mi „korek-

tur“ leteli name iz vrst sotrudnikov, so bili upravičeni, toda upreti se dr. Tavčarju nisem smel niti mogel. Nasprotno, tiho sem moral priobčiti vse, kar so po naročilu dr. Tavčarja napisali stari in starejši Narodovi dopisniki, pa če je bilo to Cankarju ali meni, zelenemu tretjemu uredniku, vseh ali ne...

Povest „V kavarni“, ki jo je Cankar poslal ali samo nameraval poslati uredniku Ljubljanskega Zvona Bežku, je morala biti obsežnejši spis, ker jo je Cankar cenil, da je vredna „vsaj trideset forintov“. Ker je Slovenski Narod plačeval takrat feljton po 2 gld, bi bila povest v njem za petnajst nadaljevanj. G. dr. Izidor Cankar pa navaja v Opombah k II. knjigi na str. 354. stavek iz mojega pisma Iv. Cankarju z dne 16. decembra 1897: „V kavarni“ objavim te dni“. Očividno je bil ta meni poslani spis „V kavarni“ tako kratek, da bi bil izšel v Slovenskem Narodu ves naenkrat, torej ne ona zgornja, obsežna, „vsaj 30 forintov vredna“ povest. Zakaj ni izšel niti kratki spis niti dolga povest „V kavarni“, ne vem; mislim pa, da je Cankar izpremenil naslova in objavil oba. Zavrči njegov rokopis bi Cankar ne bil dovolil nikomur.

„Fin de siècle“ se je imenovala dunajska najmodernejša kavarna na Alser-Hauptstrasse, kamor sva s Cankarjem hodila čitat Hermanna Bahra „Die Zeit“, „Neue Revue“ in druge literarne in umetniške zbornike. Tu sem ga pred svojim odhodom z Dunaja pridušal, naj se loti velikega teksta in naj opusti svoje črtičarjenje.

Jaz sam sem že takrat pripravljaj zgodovinski roman iz Napoleonove dobe, ki ga omenja Cankar. Zaradi dela pri dnevniku, hkratu pri gledališču in končno na magistratu pa sem ga mogel napisati le polovico in izdati v knjigi pod naslovom „Svitanje“ šele leta 1921. Vire za ta roman mi je res sestavil Fran Levec.

Uničujočo Cankarjevo kritiko o Funtkovem zborniku pesmi „Smrti“ sem priobčil v Slovenskem Narodu konec marca 1897. in se kajpak ž njo zameril ne le Funtku, temveč vsemu odboru Slovenske Matice...

Novele „o Resmanu“ nisem našel več med odloženimi rokopisi uredništva Slovenskega Naroda.

Kako kruto se je Cankar zmotil, ko je na moje poročilo, da se Kette „buta in pili za maturo“, zapisal, da je zato „tepec...“ je dokazala prihodnost. Kette in moj brat Karel sta se bila v strahu pred vojaškim naborom pripravljala na tako zvani inteligenčni izpit. Toda med pripravljanjem sta omagala, češ, saj naju ne vzemo. Ali vzeli so oba! Sedmošolec Kette je smel kot potrjenec pač še dovršiti osmo šolo in opraviti maturo, a k vojakom je moral kot navaden rekrut. Na vajah na Krasu se je prehladil in začel bruhati kri. Že na smrt bolnega so odslovili. Vrnil se je v Ljubljano in ležal v cukrarni, ne da bi nas obvestil, kako se mu godi. Šele sredi aprila 1899. je pritekel Josip Murn k meni z vestjo, da so Ketteju dnevi šteti. Popolna duševna ubitost bolnikova in pa nerazumljiva resigniranost plahega Murna sta bili krivi, da nismo niti slutili, kako se godi Ketteju. A tudi Cankar nam ni sporočil ničesar, dasi je edini on dopisoval z Murnom in Kettejem. In edino to, da nam ni Cankar ničesar pisal o Ketteju, njegovi boleznini in bedi, edino to sem mu očital, ko sem v obrambo A. Aškerca zapisal, naj „ne kriči, da bi prikri, da sam za umrlega prijatelja — ni storil ničesar“. (Kaj sva še mogla storiti za Ketteja midva, sem povedal v LZ 1912, str. 511.)

Anton Bončar, jurist, naposled gostilničar na Sv. Petra cesti, je včasih tudi kaj napisal. Kam meri tukaj Cankar, ne vem več. — „Struna“ je bilo ime, ki sem ga jaz dal ženskemu pevskeemu kvartetu. Gospa Ivana Gutnikova, žena magistratnega policijskega komisarja, je bila kvartetu nekaka gardedama. Minka Koširjeva pa je bila v tem kvartetu prva sopranistka prav posebne glasovne izšolanosti in miline. Cankar je z mano vred prav rad poslušal ta kvartet, tem bolj, ker je bila gospa Gutnikova za slovstvo izredno vneta in blaga žena. — O Ivanu Škrjancu glej Slovan 1903, str. 298. — „Jutranja cigareta“ je izšla v Slovenskem Narodu 21. avgusta 1899.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Hlapec Iván, Rus iz Sibirije, je hodil po dvorišču nemiren ko žival, neutešen, brezdovski. Na piščal je igral zategle melodije, ki so navdajale človeka z nedopovedno žalostjo.

Lena je utihnila. Smeh ji je izginil z lic, trudna je vstajala, trudna se je vračala počivat. S strahom je legla v posteljo, čeprav je vedela, da nima več povoda za bojazen. V nočeh so jo plašile zle slutnje, iz katerih so se porajali grozni prividi. Zaman si je prizadevala, da bi se vrnila v mirno sanjarjenje.

Nekega večera je naprosila Marto, da bi se preselila v njeno spalnico. Še v nočeh ni hotela biti več sama s seboj. Marta se je začudila, iz obzirnosti pa je ni izpraševala po vzroku.

In bližale so se gluhe noči, brezdanje kakor ogromna, zevajoča žrela.

III

KDO JE BIL NOČNI SEL

Ozka, trinadstropna hiša s portalom iz sedemnajstega stoletja. Nekoč so tu živeli ponositi plemiški meščani. Pri njih so se shajali izbrani povabljeni k tihim družinskim zabavam v slogu Bachovih sonat. Zdaj prebivajo tu uradniške družine. V pritličju je nameščena trgovina za elektrotehnične naprave, v podzemlju pa velika klet, ki jo je sedanji podjetnik pretvoril v nekak bar. Semkaj je stopil tudi Jurij Jerina. — Dolgo je že bilo od tiste težke noči na Petrinovem.

V megli dima in v težkem vzdušju se stiskajo hrupne gručice gostov v treh zaporednih sobah; druga leži više od druge. V zadnji je na majhnem, s pisanim pregrinjalom obstrtem odru razvrščen jazz-orkester. Čedalje več gostov prihaja: sumljivi pari so si poiskali tu zavetišče, brezdomci in naveličanci, utrujenci in pustolovci.

Ves prostor izdihava brezupno žalost, ki jo vsrkava vase stotero zagrenjenih življenj. Godci igrajo spakovaje se, divje zanosito. Melodija je razklana v drobce zvokov, ki se love, spotikajo in zaletavajo in s sunkovitim plesnim ritmom omamljajo vse te trudne ljudi. Nekateri celo pripevajo brez besed, le da bi se tesneje spojili z razvnamajočo in sproščujočo jih glasbo. Jerina se razgleduje po sobi, da bi si našel primeren prostor. Hoče se mu neznancev, da bi prisedel k njim. Ozira se in posluša. Tam sedi trojica glasnih tovarišev, ki vzbujajo pozornost s svojim vedenjem. Prvi spominja na zamaknjena iz srednjeveškega lesoreza: nesorazmerno suhotno telo v črnem starinskem površniku, velike, globoko vdrte oči, gosti, temni lasje, mahedrave, predolge roke. Drugi je najostreje nasprotje tega zamaknjena: gladko obrat sportnik z ameriški naočniki, rdečeličen in ves usmerjen v droben smeh. Tretji pa je „dostojen človek“, po vsej priliki uradnik. Prav tretji je pritegnil Jerino pozornost. Vzhičeno pripoveduje o „absolutnih kriterijih“, o „absolutni umetnosti“, o „svobodi duha“ in o „eliti izbrancev“. Jerina se vsede k sosednji mizi.

Črnelasi zamaknjene govori, sportnik se smehlja njegovemu pripovedovanju, bog ve kolikrat je že slišal to zgodbo zagrenjenosti in brezdomstva. Tudi drugi gostje se smejejo in nalivajo čudaku, da bi ga še bolj razvneli. „... Večni begunec sem, večni kaznjene. Moja duša ni našla pravega telesa. Deseti brat sem...“

„Eh, danes smo že vsi deseti bratje!“ je vzkliknil obrtnik čez mizo. Jerina je postal pozoren. Deseti brat? To je zadelo tudi njega. Oni človek pa se je razvnel, v očeh mu je pobjiskaval blazen sij in začel je sekajoče prednašati:

„Statt der lebendigen Natur,
da Gott die Menschen schuf hinein,
umgibt in Rauch und Moder nur
dich Tiergeripp und Totenbein...“

Roka mu je vztrepotala in se trudna povescila. „Ste že kdaj čuli? Stara pesem za vas, ki nič ne veste. V meni vse gori. O, nekoč, ko me ne bo več med vami, me boste pač razumeli...“

Nekdo se je zakrohotal. Jerina se je sklonil k sosedu: „Kdo pa je ta človek?“

„Eh, kaj vem, kako ga kličejo. Morfinist je. Po mestu hodi in rože prodaja. Pa iz pisave zna uganiti značaj. In iz roke bere bodočnost. Študiral je menda toliko, da se mu je zmešalo. Kdo ve. Morda je usmiljenja vreden, morda je tudi falot. Kaj pa več danes, s kom imaš opraviti.“

Jerina se je zamislil in se vnovič ozrl na čudaškega brezdomca. Tako blizu ga je čutil. Oni pa se je spet razvnel v blodnem izpovedovanju: „Zdaj sem dospel do sedme postaje. Mrtvi se mi prikazujejo, hodim po deželah, ki jih nikoli ne vidijo oči navadnega smrtnika. To so dežele pobegle duše. Do onemoglosti trpim. O duša, zaprta v trohno telo izobčenega človeka . . .“

„Pojdite, pojdite,“ se je oglasil sportnik, „kaj bi danes z dušo. Na, le pijte!“ Oni pa je začel suho pokašljevati.

„Pustite ga, saj vidite, da je revež bolan“, se je oglasil debel možak in se spet okrenil k svojemu omizju: „Boste videli, tako vam rečem, to je šele začetek, na spomlad bodo mimo nas romale kar cele procesije brezposelnih. Boste videli . . . Hudiča, ne vem, kako bo šlo to naprej . . .“

„E, kopriva ne pozebe, in danes je ves svet kopriva . . .“ je zaklical spet nekdo drugi.

„Že res,“ se je oglasil star študent, „a vem za ljudi, ki so študirali po dvajset let in napravili izpite, pa hodijo okrog in se ponujajo za skladiščnike. Vraga, kdo pa bo vzel za skladiščnika človeka, ki je vse življenje samo knjige držal v rokah?“

„Ej, če je sila, pljune še tak bukvarski krt v roke in gre zabijat pilote v vodo. Ne trdim, da ni peklensko hudo na svetu, ampak od lakote še ni nihče pri nas umrl . . .“

Tedaj je Jerina, ki je ves čas molčal, po teh besedah vzkipele, kakor da ga je nekdo ranil. Ne meneč se za okolico, je razburjen zaklical: „Saj ne gre za to, ne gre za lakoto, ljudje božji, za ponižanje gre. Kako ste rekli, da pri nas ni še nihče umrl od gladu? Ne vem. Morda res ni. Ali, biti izobčen iz družbe, biti obsojen na beračenje, in ne delati to, za kar si ustvarjen, to je tisto najhujše gorje! Ali živi človek res samo od kruha? Ali niso v človeku sile, ki hočejo ustvarjati in ki zastrupljajo, če se ne morejo izrabiti v dejanju? Vse je zamenjano, to mi boste vsaj priznali . . .“

Pa ga že ni nihče več poslušal. Godba se je na novo bučno razlegla po prostoru. Čedalje več gostov. Zasneženi in premraženi so iskali še zadnjih koticov pri mizah. Po sproščenju, vinu, godbi, omami je vpilo v njih, v vseh teh brodolomcih in razočarancih, ki so bežali iz pekla vsiljenega jim suženjstva uradov in delavnic, s ceste v toploto, ki jo včasih dajejo skupna beda, obup, brezdomstvo.

Vse se predaja omotičnosti. Srca so radodarna, besede lahkokrile. Jerina tone v zmedenosti, ki se ga polašča. Zmedenost iz težkega vina, iz kaleidoskopsko vrtečih se spominjanj. Brzinsko pobliskavajo mrzlični sni, ki so bili nekoč resničnost: daljna velemesta, smejoče se nočne ple-

salke, aristokratski obupanci, obsedeni črnici, bančni konkvistadorji, šarlatani in igralci, anarhisti in zidarji novih cerkvá in on — sam sredi njih, vedno razgiban, nikoli utešen, vedno odmaknjen šumečemu življenju, zamolklo pričakujoč nečesa, kar bi ga za večno utešilo.

Kaj je to? Kakor da so vsi poblazneli. Dvorana pleše, strašno vpitje se razlega med rdečimi stenami. Vsi vro in se preHITEVajo kakor besni.

„Bam, bam, bammy shore . . . bam, bam, bammy shore . . .“ Ognjeni zvoki trgajo zadnje koprene. Koraki se opotekajo, vse se poveša, stene se nagibajo druga k drugi, čedalje bolj naglo, s čedalje večjim šumom. Luči ugašajo. Vse se pomračuje. Noč. Noč. In iz oči se svetlika ozek prostor . . . to je veža . . . in on čaka, čaka ko blazen na odrešenje . . . zdaj, zdaj bo prišlo . . .

Odnekod čudakov glas:

„Gib ungebändigt jene Triebe,
das tiefe, schmerzenvolle Glück,
des Hasses Kraft, die Macht der Liebe,
gib meine Jugend mir zurück!“

Lena! Lena! se utrga poželenje v razdivjani duši. To ni več krik po nekem dekletu, ki mu je Lena ime, to je krik po ženi, ki nosi v svojem telesu skrivnost spočetja in rojstva. To je krik po materi, po neki vesoljni pramateri, ki bi sprejela spet nazaj v svoje zevajoče telo milijone življenj, ki jim je dim tovarn zastrl solnce, brnenje strojev zastrupilo kri, zakonik družbe zvezal roke. Nazaj, nazaj k tebi, pramati, ki si nas vrgla iz vročega gnezda! Zapri se za nami črna roža, da v tebi za večno zaspimo.

Mar ni ta krik potisočerjen in potisočerjen po vseh deželah križem zemlje, krik poslednjega spoznanja, zadnji vzdih po brezutešnosti vsega dela, vse učenosti, vseh pesmi in melodij, krik, v dnevu zatajen in nepriznan, preganjan kot črn greh, odsvit vekovitega koprnenja po brezčasni radosti večno mladega telesa?

„Kaj, ti, Jurij? Jurij Jerina?“ Nad njim se sklanja nekdo, ki ga je videl že nekoč kakor v sanjah. Rdeč, okrogel obraz, kratke brčice, zoprne ko ščetka, beli zobje ko izrezani iz reklame za Odol.

„Jurij Jerina! Kaj me ne poznaš več?“ Jerina gleda motno predse in se za trenotek zave. Od hipnega spoznanja pa do trenotka, ko se ogorvita, so blisnile komaj tri sekunde. A preteklo življenje, pa naj obsega tudi dvajset let, se strne v tri sekunde, kadar je duša tako bolna, da bi pobegnila s tega sveta.

Jerina gleda predse. Zdi se mu, da je nekdo vrgel šop bankovcev kapelniku na oder. Orkester se je razviharil v divjem plesnem ritmu.

Kakšni bankovci vendar! To so spričevala, spričevala. Toliko jih je, da bi lahko vso to rdečo sobo ž njimi prekril, vse ceste, celo mesto, ves svet, toliko jih je, da bi ž njimi solnce pogasil in zvezde prekril.

Spričevala iz ljudske šole, iz gimnazije, kolokvijski izkazi iz filozofije, prava in tehnike, potni listi, službena potrdila, domovnica, rojstni list . . .

Tisočkrat pisano ime Jurij Jerina, tolikrat ponavljano ime, da nima več ne zvoka ne vsebine, zmrtvičeno po šolah, po uradniških mizah, v registrih po arhivih, ograjeno s paragrafi, ujetu v predal prepisov in zakonov. Ali izven tega predala pa blodi tisti, ki je tako varno registriran, kakor duh mrtvega med svetom, in išče bližnjega duha. In vsakdo se mu umiče. Pojdi stran duh Jurija Jerine, stlači se nazaj v predal in ne moti nas v državljanskem miru in redu. Jurij Jerina noče, ne more, ne sme nazaj v predal.

Kakor skozi meglo zasliši spet: „Kaj ti pa je, Jurij? Ali si izgubil v igri? No, dajva se malo pomeniti. Kaj ne poznaš več svojega sošolca Plevnarja?“

„Plevnar?“

Jurij se motno ozre v okroglo, tolsto smehljajoče se lice. O, to je tisti, ki je že v gimnaziji znal kaj zaslužiti, če ne denar, pa vsaj vžigalice, ki jih je priigral pri kvartah. Plevnar je zdaj ravnatelj neke zadruga. Pokroviteljsko se smehlja, brezbrizno pripoveduje o svojih trgovskih uspehih, omalovaževalno govori o svojem „skromnem“ trisobnem stanovanju s kopalnico, z balkonom, z vrtom, s telefonom, z radijskim aparatom in je pripravljen takoj odstopiti to stanovanje Jerini, če mu on preskrbi večje, udobnejše. In sprašuje, venomer sprašuje: ali mnogo zaslužiš, ali si oženjen, imaš otroke? . . . Nič? Ničesar? Ne službe, ne žene, ne otrok, ne denarja? Kaj pa tedaj počenjaš na svetu, božji človek? Ej, danes je treba imeti komolce, dragi moj . . .

Jerine se polasti silen odpor. Kako rad bi temu praznemu človeku, čigar življenje je samo brezdušno prisvajanje stvari, zoperstavil ogenj svoje žeje po vse opaljajočem ognju življenja. Vsega se dati, vse sprejeti! Jerina ne najde besed, da bi z njimi dopovedal temu kramarju, kako je v primeri z njim bogat, čeprav nima ničesar. Ali to, da ne najde izrazov, s katerimi bi nadkrilil trgovsko bahavost nekdanjega sošolca, to ga boli, peče in žali. Iz občutka manjvrednosti se mu izvije trd odgovor: „Nič nisem, ničesar nimam, pa sem rajši baraba kakor ravnatelj Plevnar. Razumeš?“ Proč odtod, proč v svobodo čistega ozračja, tja v tišino poletnega predjutra. Iz globin se dramijo skrivnostne moči zemlje, ki so jo napojili zvezdni in lunini žarki . . . tja na solčno planjavo, po kateri se

podijo črni konji. V čudovitih lokih se vzpenjajo in zaganjajo po mili volji, prosti reda in biča. Njih kretnje so zračne in lahne ko kriljenje ptic pod nebom. En sam pogled na te lepe živali v solnčnem morju je že izkušnjava: morda pa vendarle ni sen o svobodnem človeku samo bajka za otroke. Ne, ni samo bajka za otroke! Jerina je našel besedo. V očeh mu je zasijala drznost.

„Stoj,“ zakliče Plevnarju, „o svobodi ti bom nekaj povedal. Besedo ti bom povedal, zakaj beseda, če privre iz vsega srca, je močna ko kri! Ne tista beseda, ki z njo trgujejo kramarji, potniki in natakariji. Saj razumeš, kako ne bi, ko pa si z njimi v žlahti. Tudi plačilni je preromal pol sveta, naučil se je pozdravov in poklonov v vseh jezikih ter misli, da zna živeti, celo sijajno živeti, ker leta noč za nočjo od mize do mize in zbira napitnino za stara leta. Hudičeve napitnine, zaradi katerih ste prodali solnce in zvezde, dušo in telo, same sebe! Dà, taka atmosfera je zajela našo ljubo zemljo. Atmosfera komolcev in napitnin, provizij in nagrad. Ali beseda ni kar tako in žeja srca je močnejša sila kakor denar. Gandhi je pričel s kolovratom. Zapad se je nasmehnil, češ, kolovrat — bajka za otroke, igrača za stare babe. Vzhod se ni smejal. S kolovratom in z bajko se prične, neha s strojnicami. Kapljica vode gloda in dolbe vse dotlej, da se omaje steber. Še londonska city ni varna pred kapljicami vode. Mandarini kimajo, venomer kimajo, to je njihov poklic. To je poklic naše inteligence. Poklic idiota za kitajskim zidom. Ptice pa prelete vsak zid. Sleherna želja iz vročega srca je ptica. Ptice se bodo selile v velikih jatah in s svojim petjem bodo vso zemljo prebudile. In spet bo sijalo pravo solnce, ne tisto, ki so ga odkrili fiziki, ampak solnce iz pradavnine! Razumeš!“

„Pojdi se solit! Pa si menda res pijan!“

„Kako praviš, ravnatelj, da sem pijan? O, sem, in še enkrat rečem, da sem, ali od pijače, ki je ne boš nikoli okusil, ker je za denar ne dobiš. Za noben denar! Ti pijan še biti ne znaš, da veš!“

„Hudiča, kaj pa se zaganjaš vame!“ je vzkliknil Plevnar in vstal. Jerini je svetilo iz oči nekaj tako nemirnega, da se ga je moral človek zbiti. Vsa njegova do gneva razpaljena obupanost se je osredotočila na tega pridobitnika, ki je bil pred njim le toliko kriv, ker je bil samo eden izmed sto tisoč mrtvih sužnjev gospodarstva.

Tudi Jerina se je dvignil in ga prijel za roko.

Bližnji gostje so postali pozorni. Plevnarja je obšla vidna zadrega, ki se je stopnjevala v strah. S sunkovito kretnjo se je sprostil, Jerina pa se mu je približal še bolj in siknil ves togoten: „S pogledom si zmerjal

in žalil, pa misliš, da si zdaj opravil in da lahko mirno greš? Ne, ne tako hitro. Hudo si se zmotil!“

Oni pa, kakor da je zaslutil udarec, se je odmaknil. Jerini se je zadelo, da je nekdo zaklical: „Stražnika! Stražnika! Tu se ne boste topli. Pošten človek še piti ne more v miru . . .“

„Pošten človek!“ je Jerina pograbil besedo. V tem trenutku je začutil, da stoji pred vsemi kot obtoženec brez obrambe. „Pošten človek! Kdo pa je med vami vsemi pošten? Kdo med vami pa je še človek?“

S pogledi je iskal krivca, pa mu je bilo, ko da se mora pognati proti vsem. Še žarnice z rdečimi senčniki so ga izzivale. V zavesti nepopisne nemoči, osamelosti in izobčenstva je pograbil steklenico in jo treščil z vso silo po tleh. In je pograbil še čaše in pepelnik in s prtom vred je vse pometal po tleh. Gostje so planili pokonci. Začulo se je vpitje na pomoč. Stoli so se razmikali, okrog njega se je zgnetla kričeča, zmedena gruča vinjenih gostov. On pa se ni več zavedal vsega tega. Obšla ga je neka doslej neznana slast uničevanja in svobode. Nič ni čutil udarcev s pestmi, tudi ni čutil, da ga mečejo proti izhodu, kar pustil se je gnati, kakor da plava med vročimi telesi te množice.

Zavedel se je šele, ko je bil prehodil že dolgo pot. Tedaj je udarila vanj svežost pozne zimske noči. Sneg je še vedno naletaval. Od daleč se je razlegel zategel pisk lokomotive in občutje osamelosti vsega sveta je bilo še bolestnejše. Obstal je ob drevesu z obsekanimi vejami. V svitu oddaljene žarnice so črnele nizke predmestne hiše in barake. Izpod sneženih grmad so moleli konci traverz, desak in bodičastih mrež, zmetanih na kopico odpadkov. Vse to pa je bila samo lisa sredi široke ravnine. Samo na vzhodu se je nebo svetilo, iz mesta. Vse je bilo pogreznjeno v globoko tišino. Sredi te neskončnosti pa je stal človek, ki ni čutil strjene krvi na roki in čelu in ki se je komaj zavedal, da je še to noč toliko pretrpel. Globoko je dihal in vsega je prešinjala sveta spokojnost.

„Ali sem sovražil? In četudi sem!“ se je vpraševal in se dramil v novo spoznanje. „Kaj pa je sploh sovraštvo? Nemir vode, ki se je morala preliti čez jez, molk oblakov, ki se ne morejo osvoboditi bremena elektrike, vretje v vulkanskem žrelu pred izbruhom, vihar krvi, ki se ne more razbesneti. O, kdaj bom prost, prost vsega kakor oblak, ki se je pretil v sinjino neba po nevihti! O, sovraštvo ni zlo, sovraštvo je gibanje, je življenje, zlo pa je mirovanje, smrt! Samo smrt je naš najhujši sovražnik. Ta noč je bila lepa, ker me je očistila . . .“ (Dalje prih.)

SODOBNI PROBLEMI

DEMOKRACIJA IN VPRAŠANJE KULTURNEGA DELA V MODERNI DRUŽBI

I

Raziskovalci evropske meščanske družbe so že v devetnajstem stoletju ugotovili v vseh smereh njenega razvoja korenine težkih družabnih nasprotstev, ki so deloma izvirala še iz stanovske kulture srednjega veka, deloma pa poganjala iz novih kali, ki jih je prineslo s seboj meščanstvo. Pojavila so se zlasti v gospodarskem sistemu modernega kapitalizma, v katerem je že vsa družba shirala in njena kultura dozorela v obliko „moderna suženjstva“. Toda kljub temu, da so nam bile temne strani meščanske družbe znane, je sodobnega človeka presenetil nagel razvoj meščanske miselnosti, ki se je s pohodom fašizma uveljavila skoraj v vseh evropskih narodih. Manj ko presenečenost svobodomiselnosti evropske javnosti pa je razumljiva osuplost tiste plasti, ki jo v zapadni Evropi označujejo z imenom kulturni delavci, tedaj plasti, ki se je proglašala za voditeljico človeštva. Zdaj jo je nenadno zajela psihoza socialne krize. Ta plast je predstavljala še do nedavnega vso tako imenovano zapadno kulturo ali demokracijo in je imela velik vpliv zlasti na malomeščanstvo samo. In res si sedanje zmede v malomeščanski miselnosti ne moremo razlagati drugače, kakor le s tem, da je bila družba najšibkejša prav tam, kjer bi morala biti najkrepkejša, najčistejša in najbolj zavestno ustvarjajoča.

Čim upoštevamo ta dejstva nekoliko natančneje, opazujemo dogodke ter beremo razprave o dogodkih, ki spremljajo fašizem, se moramo nehote vprašati, kako je bilo sploh mogoče, da se je kulturna elita meščanske družbe lahko tako naglo presenetila. Vprašamo se tudi, ali ni morda vsa njena sedanja osuplost zgolj izraz nekega trenutnega neugodja. Temu pa vendarle ni tako. Mnogi znaki pričajo, da ni niti izobčenje niti emigracija še odkrila ustvarjajočim možem včerajšnjega dne vse današnje resnice. To negativno stran emigracije nam kažejo že dosedanji dogodki, ki bi bili lahko v Evropi pospešili razčiščenje miselnosti, a niso doslej pokazali še nikakega upanja za razčiščenje.

Po zadnjih zmagah reakcije v Srednji Evropi je nastalo vprašanje, kakšno je stališče današnjega svobodomiselnega umetnika, kritika in znanstvenika nasproti fašizmu. In kaj opažamo? Postavili so se v obrambo demokracije! Ne v boj proti fašizmu kot resničnemu pojavu reakcije in barbarstva. Ne, sedanji svobodomiselniki kulturni delavec meščanske šole je stopil rajši v obrambo tega, kar je imel: tega, kar se mu je zdelo, da izgublja, v obrambo neke meglene demokracije.

Še niso prav potihnili glasovi o temnotah srednjega veka, ki je ubijal vsa kršno *kulturno delo*, zatiral *osebnost* in *voljo posameznika*. Še ni dolgo tega, kar je zmagovito meščanstvo bilo svoje poslednje boje s srednjeveško inkvizicijo vprav za te tri vrednote in v tem znamenju imenovalo svoj sistem — demokracijo. Ko je fašizem to zgradbo napadel, smatrajo vsi glasniki svobodnega duha, da je njihova edina dolžnost, da jo branijo. S tega vidika je sedanji odgovor izobčenega kulturnega delavca v meščanski družbi popolnoma razumljiv. In ta odpor proti fašizmu bi bil tudi pravilen, če bi dejansko pomenil kaj več kakor zgolj trenutno, podzavestno reakcijo zoper nasilje. Dejstva pa kažejo, da je resnica prav v nasprotju s tem in da se najbrže svobodomiselniki

svet ne zaveda popolne resničnosti in teže tistega socialnega boja, ki je združen s fašizmom.

Prvi znak sedanje zmede v svobodomiselnih javnosti je geslo demokracije samo, takšno, kakor ga je doslej postavljala in ga še danes postavlja politično nezavedni kulturni delavec. Očitno je, da s svojim geslom in vzorom misli še prav isto, kar je mislil v meščanski politični šoli. Slej ko prej so mu znane kot glavne vrednote zgolj tiste ideje, ki jih je proglasila za vrednote meščanske družbe. Predvsem misli pri tem na liberalistični gospodarski podstavi prav do skrajnosti izvedeno voljo posameznika, tedaj to, kar je meščanstvo imenovalo demokracijo. S tem družabnim redom je raslo tudi malomeščanstvo kot njegov naravni produkt. Zato je razumljivo, da je postalo malomeščanstvo v devetnajstem stoletju glasnik demokracije. Čim večje je število srednjega sloja, tem večje je tudi število duševnih delavcev. V takšni družbi se uveljavlja malomeščanska ustvarjalna osebnost. Nji so odprte vse poti in vse možnosti javnega udejstvovanja. Malomeščanski intelektualci so nujno svobodomiselnih in v politiki demokrat. Še bolj samozavesten pa je kot individualist, zato je njegov družabni ideal meščanska demokracija. Tako je verjetno, da živi v njem še danes predstava tega ideala in da se sam niti prav ne zaveda, v kolikšni zmoti je živel in živi še doslej, če misli, da je bila predfašistična oblika družbe vzor svobode in socialnega reda. Da prav tako misli, pa spoznavamo še v času, ko ga nova inkvizicija že izobčuje iz družbe. Kajti njegov boj za demokracijo se kljub tem dogodkom dejansko ni prav nič izpremenil. Njegov pojem o njej je ostal slej ko prej isti. To nam dokazujejo tudi njegovi očitki sodobnemu človeštvu, češ, da je zapustilo ideale, ki so jih v vsej preteklosti povzdigovali najvišji predstavniki svobodne osebnosti, da je postalo nekulturno.

Zmotnost tega pojmovanja sedanjih socialnih razmer, iz katerega raste očitki, se mi zdi še tem usodnejša, ker se je pri površnem razmišljanju ni lahko ubraniti. Na njej leži vsa tradicija povprečne malomeščanske miselnosti, tega stvara iz vseh doslej znanih idej, ideologij in nazorov. Takšna zmota pa je usodna tudi s tega vidika, ker utegne zavesti sodobnega človeka k neupravičenemu pesimizmu. Saj skriva ta miselnost v sebi vse tiste nevarnosti, ki jih je doslej povzročala preplitka vera v človeka.

II

V nasprotju z mislijo, da se je sodobni človek spremenil v nekulturneža in zavrgel demokracijo, pa je vzrok sedanje socialne krize v tem, da meščanska kultura sama že davno ali pa nikoli ni stala v boju za demokracijo na strani demokracije kot idealne, nerazredne družbe, ki bi bila po vsej pravici edina nositeljica tega imena, marveč se je borila proti njej.

Predolgo bi bilo naštevanje vseh dokazov za to trditev, naštevanje vseh socialno krivičnih načel te družbe, njenih dejanj, krvavih vojn, izkoriščanja in razredne nedostopnosti, ki jo je ustvarila s človeškim tipom civiliziranega individualista. Zadošča eno samo vprašanje: kaj je storila meščanska kultura za človeka, da bi danes mogla in smela zahtevati in pričakovati od njega pozitivnih, socialnih odgovorov in rešitev? Saj pač ni mogoče, da bi gojila kdaj toliko vere vanj, da bi mu smela pripisovati vzvišeno izbero med kruhom in ničem, ali celo med kruhom in smrtjo? Prav to pa danes dejansko zahteva ta družba od brezposelnih množic, ne le od njih, marveč od vseh, ki jih je ta kultura vzgajala.

Naloge družbe, ki ji je ideal in cilj demokracija, so vse drugačne. Predvsem mora skrbeti, da se vse socialno delovanje človeka giblje v smeri, da postane že samo po sebi kulturno. Potrebna ji je jasna zavest njene odgovornosti, čut za kulturno delo, ki ga mora opraviti v korist človeštvu, pa tudi za sleherno zakonitost kolektivnega življenja. Pri tem delu so človeku in družbi že prirodno določene možnosti in delovne zakonitosti. Znana je tudi trditev, da teh zakonitosti ni. Da jih ni tam, kjer nima njihov subjekt končnega objektivno veljavnega cilja, je razumljivo vsaj zanj. Kjer pa je dan cilj družbi ali človeku, tam so že s tem dane možnosti in zakonitosti in z njimi tudi temu ustrežajoče kulturno delo.

Prav tako, kakor razvoj družabnih oblik, moramo upoštevati tudi razvoj človeka ali subjekta samega. V njem in z njim so določene individualne, duševne zakonitosti kulture in tudi zakonitosti delovanja v njenem obsegu. Med prvimi lastnostmi našega duševnega bistva je značilno vprav to svojstvo, da sprejemamo in si lahko obnavljamo predstavo oblik, kakršni sta kultura in družba. Po tem svojstvu nam je dostopen svet, v katerem živi in bo živel objektivni človek; dostopen nam je kot celota, čeprav nam ga naša predstavna sila ne more obdržati v trajni prisotnosti.

Razmerje med subjekti v družbi je s svoje strani določeno po skupni sposobnosti za pravilno mišljenje, ki se kaže v delu kot razumska pravilnost — logika. Te sposobnosti in njenega pomena ne more omejiti dejstvo, da se dá logičnost človeških razumskih tvorb tudi potvarjati. Isto velja tudi v obeh označenih smereh za pravilnostno vrednoto stremljenja, ki izvira prav tako iz naših čutnih stanj, kakor izvira iz njih naša misel.

Še določeneje se odražata obe dejavni smeri naše duševnosti v delih, ki so neposredno namenjena družbi. Prav iz skladnosti med splošno in individualno dano pravilnostjo vsega umskega sodelovanja so nastale vse tiste tvorbe, ki jim mora človeštvo priznati tako ali drugačno socialno, občno vrednost. Tu je utemeljena odgovornost osebnosti za vsa dejanja. In samo na črti te skladnosti je javno družabno delo upravičeno, vse druge koristi in želje posameznika se morajo umakniti tem, objektivnim. Takoj za osebnimi cilji se morajo umakniti cilji malih socialnih skupin — cilji vseh plemen, kast, narodov in razredov. Le cilji kulturnih enot se morejo zliti in prelivati drug v drugega. To je pot kulturne zgodovine človeštva. Vsak upor zoper to določilo pomeni končno uničenje upornika samega, vsaka zavestna krenja socialnih prvin v tej smeri pa pomeni kulturno dejanje, napredek.

Iz orisanih mej socialnega življenja spoznavamo, da obsega in mora obsegati delo za demokracijo tudi pravilno kulturno usmerjenost vse poklicne socialne dejavnosti. Vsak človek, ki živi kot poklicni organizator in upravitelj družbe, njenih zahtev, duhovnih vrednot in kot ustvarjalec miselnosti družbe, mora skrbeti, da usmeri svoje delo v kulturni tok časa. Vedno mora paziti, da ne škoduje temu razvoju in gibanju.

Razumljivo je, da so za takšno delovanje potrebne še posebne sposobnosti, kakor so na primer dar za umetnost, znanost, politiko itd. Že zaradi tega so ta območja poklici, ki zahtevajo vsega človeka. Še jasneje pa vidimo, da je kulturno delo poklic, če upoštevamo, koliko ljudi je socialno manj izobraženih in koliko tudi manj nadarjenih, koliko je mladih članov družbe, ki šele stopajo v zavestno družabno enoto. In slednjič moramo smatrati vse te plasti za svet, ki stremi iz nižin nepopolne družbe v svet prave duševne in duhovne pravič-

nosti, občestva. Ako upoštevamo vse te relacije, se šele zavemo, kako zelo je odvisen napredek človeštva od pkljicnega kulturnega dela.

Kakšno pa je vendar razmerje današnjega intelektualca do meščanske družbe? Odgovor je jasen: to razmerje je za nas negativno. Ni dvoma, da je s tega vidika že davno izginila iz sedanje in včerajšnje meščanske družbe slehernna možnost, da bi lahko v njej zaslutili demokracijo. Celó tista tako slavljena svoboda osebnosti v dobi liberalizma je izginila in z njo vred proslula svoboda duha. Obe se nam zdita ničevi v primeri s tem, kar potrebuje človeštvo za svoj razvoj. Še hujše pa so številke o namišljeni svobodi in življenju evropskega kulturnega delavca v poslednjih desetletjih.

V družbi, ki ji je bila človekova gospodarska moč za merilo njene vrednosti, kjer je šele ta moč dajala možnost za časovno potrebno socialno delo; v dobi trgovinske kulture, političnega razkroja socialnosti, reklamno-kulturnega trika in zlorabe duhovnih dobrin za telesno izkoriščanje; v individualistični anarhiji vseh intelektualcev in izobražencev ni imel nihče toliko moči, da bi ustanovil vsaj eno samo resnično osnovno šolo, kaj šele res demokratsko meščansko šolo. Vsakomur je jasno, da ne moremo n. pr. od tiskovne produkcije, ki je v službi finančnega velekapitala, zahtevati načelno kulturnega stremljenja, medtem ko ni dvoma, da je tisk res velesila.

III

Nasproti vsem modernim ugovorom zoper načelno kritiko meščanske družbe z vidika demokracije hočem ob teh dovolj jasnih primerih navesti le še en dokaz, in sicer neposredno iz delavnice sodobne kulturne filozofije.

Naloga zavestne socialne plasti je bila in ostane ta, da njena izobrazba — znanost in filozofija — pozna vsaj tisto predstavo o kulturi, ki jo ima njena družba. Za normativno socialno delo, kar naj vsako kulturno delo tudi bo, pa je potrebno še predmetno poznanje kulture, poznanje njenih notranjih in razvojnih zakonitosti. V primeri s to določenostjo naštetih družabnih prvin nas mora vprav presenetiti dejstvo, da meščanska kulturna filozofija že sto let vztraja na nauku o relativnosti duhovnih vrednot.

V prvem delu te kratke razprave sem poskušal pokazati eno zakonitost — *pravilnostno merilo* kulturnega dela, ob katerem smo spoznali, da je meščanska organizacija v bistvu kulturi škodljiva, ker sproti uničuje njene delne uspehe. Pogled v evropsko kulturno filozofijo pa nam odkriva še drugo napako, in sicer to, da meščanski kulturni delavec sam ne priznava niti kulturne zakonitosti socialnih prvin, da ne priznava objektivnega reda duhovnih vrednot.

Od W. Diltheya pa do današnjega dne se vzdržuje v Evropi duhovno-zgodovinski liberalizem, ki ga je on najodločneje zastopal in kot filozof kulture (Kulturphilosoph) z njim proglašal *anarhijo vrednot*. Njegov nazor ni po mnenju nekaterih poznavalcev meščanske filozofije še do danes premagan, ker se še doslej ni posrečilo odkriti večnih kulturnih prvin.¹

¹ „... eine Grundlage sichtbar zu machen, die uns statt mit der Besorgnis über die unheimliche und unerträgliche Wandelbarkeit der Werte mit der beruhigenden Gewissheit ihrer Ewigkeit und Unbedingtheit erfüllt.“ — Arthur Liebert: Neue Zürcher Zeitung, 18. novembra 1933., ob stoletnici filozofovega rojstva.

Da ta miselnost ni le naključje, nam dokazuje težka sedanost. Vse zmede, ki so po dobi politične meščanske demokracije nastale, so možne samo tam, kjer je „svoboda“ bila v resnici le meščanska in politična, tam, kjer niso priznavali notranje skladnosti duhovnih vrednot. Le v takšni družbi je mogoče, da izgublja kulturni delavec stik z ljudstvom.

Res, zdi se nam skoraj neverjetno, da je mogel svobodomiselní človek obtičati na tej nižini. Le tako pa je tudi bila mogoča dvoumna igra z demokracijo, ki so jo označevali pogosti izobraževalni tečaji za mladino v lokalih političnih strank, kjer je n. pr. slovenski intelektualec lahko predaval, da demokracija ni možna, ker ni bila možna niti pri Grkih za Perikleja. Vestni opazovalec bi lahko istega predavatelja in njegov nauk zasledoval po vseh meščanskih prosvetnih društvih, tako pri tistih, ki ustvarjajo ljudsko univerzo v pivnicah in kjer ni nikake diskusije, kakor tudi pri tistih, ki ustanovitev ljudske univerze samo obljublajo. S političnim liberalizmom ali parlamentarizmom in s splošno volilno pravico je pač naraslo število ljudi, ki so odločali o usodi kulture, niso pa imeli ne moči ne zmožnosti, da bi jo ustvarili. Demokracija je namreč možna le kot posledica kulturno-svetovnega nazora in njegovega dela; ni pa poti do nje tam, kjer se ne priznavajo niti načela socialne pravilnosti niti zakonitosti socialnih vrednot.

V meščanski družbi ni bilo doslej možnosti resničnega kolektivnega boja za pravilno rešitev kulturnih vprašanj. Zato je že v kali zmotno tudi tisto očitane, ki so ga naprtili mnogi sedanji intelektualci zatiranemu človeštvu, očitane, da je današnji človek izgubil smisel za demokracijo.

IV

Zmeda v miselnosti meščanske družbe bo onemogočala rešitev velike socialne krize vse dotlej, dokler bo vladalo med kulturnimi delavci in med večino ljudi tako zmotno pojmovanje kulture, kakršno se zrcali v evropskih duhovnih vedah. Morda pa je to pojmovanje prodrlo že tako globoko v vsa naša miselnost, da bo izhod iz njega zahteval naporov še mnogih rodov.

Iz novejšje literature o demokraciji se lahko prepričamo, da se ne morejo povzpeti do jasnosti v teh vprašanjih niti najvestnejši kulturni raziskovalci. Pisec eseja te vrste pri nas je zapisal te-le značilne besede, ki so kljub svoji navidezni točnosti lep primer napačnega pojmovanja duhovnih vrednot:¹

„Videti je, da v naših občestvih ni več prostora in razumevanja za vrednote individualnosti, za ono osebnost, o kateri je Goethe dejal, da je največja sreča zemljanov. Zdi se, da je danes adut kolektiv, da posameznik noče več nositi bremena osebne odgovornosti in samostojnega odločevanja, marveč da se hoče pogrezniti v ono brezimno maso, ki s svojim številom stopnjuje občutek moči in nadomešča v posamezniku usahlo veselje do nevarnosti za posledice individualnega ravnanja na lastno odgovornost. Povsod se čuje klic po firerjih, povsod naj avtoriteta nadomesti individualno razmišljanje. Svet je postal kasarna, vse govori v znamenju avtoritete, vsi tekmujejo, kako bi temu principu čim prej in uspešneje pripomogli do veljave s tem, da sami nič ne mislijo, da si sami ne osvajajo nikakega samostojnega mnenja in da papagajsko ponavljajo razodetja velikih samozvanih firerčkov. Roko v roki z oboževanjem firerja gre zaničevanje, ki ga čuti takozvana elita do širokih ljudskih mas.“

¹ Dr. B. Furlan: Leta odločitve. — „Sodobnost“ št. 12. 1933.

Zdi se mi, da sem nanizal v prejšnjih odstavkih te razprave dovolj oporišč za pravilno analizo tega piščevega odstavka, v katerem izraža svoj vtis o sedanjem kaosu v Evropi. Iz njegovega celotnega odstavka zveni nezadovoljstvo s sedanjim stanjem družbe in s sedanjim človekom. Ti vtisi so pristni in utemeljeni. V bistvu ugotavlja padeč kulturne dovzetnosti in oddaljitev Evrope od demokracije, kakršno so si zamišljali vsi veliki duhovi. Kakor toži v uvodu nad splošnim povprečnim tipom sedanje fašistične miselnosti, tako tudi nasprotuje obupu in skepticizmu ter pravi na nekem mestu:

„Iz skepticizma do zmožnosti človeškega razuma, iz obupa nad ostvarljivostjo racionalne ureditve človeških občestev vstaja vsepovsod in se naglo širi klic po avtoriteti...“ (S. 550.) — Nato pa citira Bergsona: „...povečano telo pričakuje suplemen duha, mehanika kliče mistiko...“ (S. 557.)

Ne le v tuji evropski literaturi, ampak tudi pri nas opažamo torej nedoločno pojmovanje socialnih relacij, nedoločnost v pojmovanju osebnosti, kolektiva in avtoritete kot temeljnih kulturnih vrednot. Navedeni primer pa nikakor ni edini. Izberemo si lahko katerokoli razpravo te vrste, bodisi iz slovenskega svobodomiselnega, bodisi iz katoliškega tiska, pa bomo povsod našli isto ali podobno zamenjavanje pojmov. Sodobni slovenski kulturni delavec še ni opazil, da v Evropi ni propadel samo pojem svobodne osebnosti, temveč tudi pojem avtoritete.

In vendar je, kakor ugotavlja omenjeni avtor sam, za izhod iz sedanje zmede potreben odločen upor proti relativizmu:

„Kdor ne priznava nobene resnice, za kogar so vsi razlogi enako veljavni, tako da ne more razum med njimi ustvariti lestvice vrednot, ta mora seči po iracionalnem principu, da napravi konec debatam in sporom, ki bi se sicer nadaljevali brez konca.“

Odpor zoper relativizem v socialnem delovanju je torej izhod, ki ga nakazuje slovenski raziskovalec sedanje družbene krize. Toda že po prejšnjih ugotovitvah moramo dodati k njegovemu sicer pravilnemu celotnemu predlogu pripombo, da se moramo v odporu zoper napačno pojmovanje vrednot boriti prav tako proti zanemarjanju vrednot — tu na primer avtoritete. Nikakor ne smemo enačiti avtoritete z njenim fašističnim nadomestkom, ki ga je postavila na oblast neodgovorna, lažna demokracija, medtem ko bosta v pravi demokraciji, v kolektivu osebnost in avtoriteta nujno in vselej združeni. Vsak intelektualec mora vedeti, da je edina pot kulture v razvoju in napredku kolektiva, kar bo moderna družba prisiljena prej ali slej upoštevati.

Ivo Grahor.

KNJIŽEVNA POROČILA

E. SPEKTORSKIJ: ZGODOVINA SOCIJALNE FILOZOFIJE. Zvezek II. Prevedel J. Vidmar. Izdala Slovenska matica v Ljubljani. 1933. Natisnila tiskarna Merkur v Ljubljani. (Str. 186 + VIII.)

Obsežno delo univ. prof. dr. Spektorskega o evropski socialni filozofiji je že s prvim zvezkom, objavljenim pri isti založnici, vzbudilo med slovenskim izobraženstvom veliko pozornost. V Ljubljanskem Zvonu je poročal o knjigi Fran Zwitter.¹

¹ Glej poročilo v LZ 1932., str. 499.

Kljub temu ne bo odveč pripomba, da pri nas danes še ne moremo točno oceniti vrednosti učenjakovega dela. Zgodovina socialne filozofije v Evropi še ni raziskana, nje obseg in pestrost sta pa že davno pozivala znanstvenike k temu delu. Jasno je, da utegne knjiga, ki si je nadela to nalogo, zanimati vsakogar in da si bomo morali prej ali slej ustvariti o njej točnejši pojem, kakor pa ga bomo nakazali s tem kratkim poročilom.

Avtorjeva velika zasluga je, da nam je olajšal pregled snovi s kratkim očrtom vsake dobe, v katero nas je pozneje spremljal kot temeljit poznavalec. S takšnim uvodom se pričinja tudi drugi zvezek, ki raziskuje stanje socialne filozofije v devetnajstem stoletju in v začetku dvajsetega. Kot posebno važne izpremembe obdeluje v posameznih poglavjih preobrazbo filozofije v pozitivizem, evolucionizem in naturalizem ter zaključuje spis z vdomor socialnega načela vanjo. V zvezi s tem pa govori še o juridičnem formalizmu, o vzniku demokracije in režima strank v življenju družbe, o nacionalizmu, o socialnem ali delavskem vprašanju z liberalistično, socialno-politično in socialistično teoretično rešitvijo. Od bitnostnega (ontološkega) pozitivizma vidi v tem stoletju padec nizzdol in ponovni dvig kritičnega in etičnega duha k novemu zanimanju za idealistično filozofijo, s katero se je stoletje zaključilo. Prevrata k evolucionizmu mu je v evropski miselnosti največja izprememba tudi po pomenu za pravo, za politično ekonomijo in za proučevanje umetnosti. Problem pravičnosti se je vrnil z idejo naravnega prava ob koncu stoletja. Toda znanost o državi je postala medtem tehnično popolnejša, ne pa globlja. Ustave so uveljavile družbeni element. Enako je postala filozofija z modernim tiskom ljudska, izgubila je višino in akademičnost. Nacionalna gibanja so se razvila do nacionalnega mesianizma. Socialno vprašanje označuje vsemogočni vpliv kapitala. „Politika se je jela često celo podrežati ekonomiki.“ (Str. 29.) — „Grozno“ delavsko vprašanje in z njim rastoče delavske organizacije so pospeševale historični materializem.

Temeljito in jasno je opisal avtor romantiko z njeno dvoglavostjo, konservativnostjo in revolucionarnostjo. V tem razdobju se mu zdi duhovno življenje zelo neorganično. Velike politične dogodke spremljajo teorije o vlogi monarha in avtoritete, udeležujejo se ljudje preteklosti in ljudje sedanosti, buržuji kot branilci svobode. Utrdil se je juridično opravičeni liberalizem in se potem strnil z ekonomskim liberalizmom, s katerim so doktrinarji utemeljevali razredno gospodarstvo. V istem času so sestavljali v bodočnost usmerjeni možje utopije o organizaciji dela (bodisi kot simonisti, bodisi kot epikurejci), dokler ni nastopila ideja državnega socializma in anarhije. Pisatelj primerja te ideje z idejami ob koncu svetovne vojne, ko se je proti Marxu znova pojavil Proudhonov nauk. Že v politični demokraciji se pojavlja novo, demokratično krščanstvo.

Posebno poglavje posveča avtor tudi A. Comtu in njegovemu vplivu, prav tako tudi socialnim fizikom. Nato podaja pregled teh idej po deželah, kjer so se one komplicirale in kjer niso bile kos burni emancipaciji. Pregled te dobe omogočajo Ricardo z gospodarskim rentnim naukom, Owen s koope racijo, pravni formalist Austin, sistematik J. S. Mill, poet junaštva Carlyle. Filozofi poetične romantične in starega naturalizma niso mogli premagati materializma. Nacionalist Fichte, intuitivist Schelling, Heglova dialektika so v svojih naslednikih našli različne rešitve, kakor je Schopenhauer zaživel spet

v Freudu. Prebujeni nacionalizem je okreplil znova historizem v pravoslovju do Iheringa, rodil nacionalno ekonomijo, utemeljil imperializem. Metternich se je boril za demokracijo! Vir avtoritete se je imenovala sila, individualizem teokracija itd. Svobodni mislec Rotteck je kljub temu učil naravno pravo. Pojavili so se kritiki socialnega ustroja, med njimi Heine in Rodbertus, predhodnik Marxov. Njihove ideje je morala preganjati tudi carska Rusija.

Od leta 1848. pa do konca sedemdesetih let — je naslov tretjemu delu knjige. Obravnava razcvit naturalizma od Darwina do uspehov primerjalne metode v znanostih. Ostro označuje Marxa, Lassalla in primerja med seboj novejšo marksiste, za temi pa ustanovitelja pojma nadrazredne države L. von Steina. Socialno politiko je učil tudi Ketteler. Nato omeni organsko Spencerjevo pojmovanje družbe, ki pa je izgubilo tla pred militarizmom. Zanimivi so tudi angleški državoznanci in pristaši objektivnega prava, medtem ko je razpad metafizike v Nemčiji povzročil zmedo, tako da so bile celó odpravljene stolice za pravno filozofijo. Med Rusi sta v isti dobi delovala Čičerin in Gradovskij pa tudi publicista Lavrov in Mihajlovskij in teoretik subjektivne šole Karejev. Več odmeva pa so imeli na zapadu aristokratski anarhisti (Bakunin, Tolstoj in Kropotkin). Nacionalizem se pri Slovanih obrača k realizmu (Levstik) in k socializmu.

Četrty del knjige sega že v naše stoletje in v razbitje naturalističnih zgradb. Na socialno filozofijo je vplivalo novokantovstvo, potem še psihologisti. Pričela je vlada individualizma in z njim relativizma. Na mesto znanosti je Američan James postavil kot veljavno spet absolutno religijo. Izobraženo občinstvo je zapustilo stari naturalizem. V dobi imperializma pa je napredoval tudi marksizem (v Franciji sindikalizem). Pisatelj označuje smeri pravne filozofije in napore idealistične šole v iskanju objektivnih deontoloških načel. Rus Novgorodcev ugotavlja v začetku stoletja propad vere v individualistično državo, leta 1917. pa tudi propad vere v socializem. Značilno je, da se je v tem času poživila katoliška filozofija. V državoznanstvu je nastal odpor proti formalno-juridični teoriji. V sociologiji omenja avtor naslednika Comtove šole Durkheima, nato Ratzela, geopolitika Cvijića, rasno teorijo, historične materialiste in psihologijo množice, slednjič še formalno šolo in nauk o socialni dinamiki. V nacionalnem gibanju upošteva Rennerja in Germane, Francoza Barrèsa, potem Slovane, Dostojevskega in Solovjova kot pesimista.

Dobo po svetovni vojni označuje, žal, zelo na kratko. Povsod so se pričele pojavljati velike juridične, politične in ekonomske nepravilike. In da bi jih resnično spravili s sveta, ni bilo niti dovolj močnih osebnosti niti dovolj prepričevalnih idej. Z avtarkijo zmaguje izolacija. Nacionalno vprašanje je v zaščiti manjšin rešeno le začasno. Državni problem se je z diktaturami prenesel na etatizem. Zanimanje za demokracijo je upadlo obenem z zanimanjem za diskusijo, nastal je problem avtoritete, korporativne decentralizacije in socialne države. V pravni filozofiji zmaguje metafizika. Filozofijo države obvladajo Francozi in Nemci, prvi s koordinacijo, drugi s subordinacijo ali organsko neenakostjo.

Uspeh korporacijske ideje potrjuje pripombo M. Schelerja, da politizem prehaja v ekonomizem, in s tem se družijo simpatije za rusko načrtno gospodarstvo. Rusija pa je še vedno zagonetka, ker režim načelno izključuje svobodno socialno filozofijo. Avtor očita Evropi, da se ne zaveda nevarnosti

boljševizma, v času, ko ta povzroča tudi svetovno krizo, ki si je ne znamo „osmisliti“. V nevarnosti je vsa kultura.

Takšna je približno vsebina drugega zvezka in v bistvu tudi celotne razprave. Iz nje vidimo, da socialna filozofija ni pokazala toliko samostojnega razvoja kot disciplina, da bi po njej lahko sodili vso družbo. V celoti je združena z vladajočimi socialnimi silami, odvisna je od oblasti, celo v novem času je njen stik z duhovnim razvojem družbe pretrgan, manjka ji tudi sleherne doslednosti v obdelavi socialnih vrednot in iz nje govori čimdalje bolj tista ideologija, ki jo je dobro označil pokojni Scheler kot razredno, torej za pozno meščanstvo retrospektivna. Isto velja tudi za avtorja. Njegovo delo je napisano — čeprav je monumentalno — skozi prizmo modernega meščana, ki pa še ni toliko ciničen, da bi prikrival svoje nezadovoljstvo nad duhovno siromašnostjo moderne družbe.

Pisatelj je očitno svoj drugi zvezek še bolj krajšal, kakor pa prvega. Kljub temu pa smemo sklepati, da je izrazil vse svoje misli. Za nas, ki smo dobili prvi prevod njegovih knjig, bo avtor marsikomu težko razumljiv, ker še ne poznamo drugih njegovih del. Izmed slovenskih socialnih pisateljev omenja v tekstu razen pravnikov samo Levstika, v seznamu pozna tudi druge, a jih je najbrže, kakor Kreka, namenoma izpustil.

Za jasno sliko o razvoju socialne filozofije se mi zdi potrebno natančneje označevanje dob, predvsem oris gospodarskega razkroja družbe in delavskega vprašanja. Kljub izbranim in duhovitim primerjavam ter raznim odlikam sloga, je avtorju celotna zgradba obvisela v zraku. Na drugi strani pa ni kot kritika utrdila idealističnega pojmovanja družbe, s kakršnim je razprava napisana. To je notranje nasprotje dela. Pokazalo se je, da ne gre pisati zgodovine socialne filozofije brez moderne zgodovinske metode, kajti šele udeležitev časovne baze omogoča kritiko teorij. Posebno velja to za znanstveno delo Marxa v zvezi z Ricardom in drugimi ter končno za Schelerja, Lenina in Polonskega, ki jih avtor le kratko omenja ali pa sploh ne. Izognil se je tudi revizionističnim poskusom v moderni filozofiji. Vse te vrzeli zmanjšujejo vrednost knjige, ne da bi opravičevale težkih avtorjevih očitkov, ki jih deli na vse strani.

O prevodu ne moremo razpravljati, dokler nam ni dostopen izvirnik. Popravili bi pa lahko nekatere nemčizme v sicer gladko tekočem besedilu in nekaj pravnih izrazov, pri seznamu slovstva tudi besedo „neobsežno“.

Ivo Grabor.

GLEDALIŠKI PREGLED

MARIBORSKO GLEDALIŠČE. Delakova prireditvev Jurčičevega „Desetega brata“ na mariborskem odru.

Ferdo Delak, ki je z nekaterimi oderskimi prireditvami pokazal že dovolj zmožnosti, je to pot popolnoma razočaral. Naj mu bo ta ponesrečeni poskus prireditve „Desetega brata“ šola za boljšo stvaritev, ki bo dobro došla naši borni dramatski literaturi.

Ta „oderski roman v štirinajstih slikah“ ima pred Govekarjevo dramatisacijo prednost v tem, da verneje prikazuje Jurčičeve dogodke, zaostaja pa za njo v tem, da ni dovolj strnjen in da je brez prave oderske zaokroženosti.

Tistemu, ki Jurčičevega romana ne pozna, ne bo Delakova oderska prireditev vzbudila nikakega velikega zanimanja; tistemu pa, ki je „Desetega brata“ večkrat sam prebiral, bo komaj osvežila prijeten spomin, in pretežno še celó uničila marsikatero lepo doživetje.

Delak je dejanje osredotočil na „desetega brata“ in s tem popravil Jurčiča, ki je postavil v ospredje ljubezensko zgodbo učitelja Kvasa in Manice. Jurčičev pogrešek v prepozni razrešitvi predfabule pa je Delak še umetno stopnjeval. Martinkova povest na smrtni postelji v Krjavljevi koči je nemogoča, utrudljiva in je tudi v opreki z vsemi pravili dramske tehnike. Kvas pa skoraj da ne pride do besede v prizoru, ko poslušá Martinkovo smešno pripovedovanje.

Manjših tehničnih nespretnosti, ki bi jih dramatik lahko večje odstranil, je v delu več ko preveč. Zakaj se mu na primer prvi večer, ko Kvas zgreši pot na Slemenice, dekletu, ki jo sreča, najprej samo ponudi za vodnico, ker ima isto pot; ko pa se prikaže „deseti brat“, odhiti brez razloga sama dalje? — Nenaraven je tudi naslednji razgovor med Spakom in Kvasom, ki se pri Jurčiču lepo razvije kar med potjo na grad. Saj bi ga bil dramatik lahko prestavil pod lipo pred gradom, kjer bi v večernem razpoloženju že zaradi primerne okolice ustvaril potrebno občutje. To bi Martinkovo prerokovanje, ki sedaj sploh ne pride do izraza, še povečalo in poglobilo. Ta pomembna slika pred gradom pa je izpadla brez vsakega vtiska. — Zelo nespreten je nato Kvasov prihod na Slemenice, ko vsa družina kar na lepem pobegne iz sobe in se za utrujenega Kvasa tako rekoč nihče ne zmeni, zgolj zato, da se Dolef lahko predstavi občinstvu s svojimi učenostmi. To bi dokaj spretnje utegnil storiti dramatik ob katerikoli drugi priliki.

Tudi nekatere osebne karakteristike so slabe. Martinek Spak, „deseti brat“, je pri Jurčiču do skrajnosti žalosten in zagrenjen človek, malo glasen tuptam, vsekako pa samosvoj, a nikoli ne karikatura in bebec, kakor ga je igralsko podal Pavle Kovič.

Krjavelj, ki si ga je *Rasberger* preprosto, a dobro zamislil, je pripomogel k najveselejšim prizorom. Teh seveda ne bi smeli črtati, ker so tako živo napisani in skoraj zrasli v naš narod, dasi rušijo enotnost te dramatizacije. V zgodbo „desetega brata“ vendar vsaj direktno posezata Kvas in Manica, medtem ko je Krjavelj le epizodna oseba. Delak je kljub temu obadva umetno potisnil v ozadje, Krjavlju pa bržda ni črtal nobene Jurčičeve besedice.

Popolnoma ponesrečene so bile slike s kmeti. Za oder bi morali te odlomke izdatno izpopolniti in razširiti. Mnogo so pri tem seveda zakrivili igralci sami, saj med njimi ni bilo niti ene častne izjeme, ki bi bila vsaj oddaleč nakazala obnašanje in kretanje dolenjskega kmeta.

Dobri so bili prizori s starim Piškavim, ki ga je *Skrbinšek* premišljeno prikazal.

Sodim, da bi se dala uprizoritev izvesti tudi brez diapozitivov, ki niso bili niti vzorno izdelani.

Neodpustljiv greh mariborskega gledališča je v tem, da mu je jezik poslednja skrb. Ob „Desetem bratu“, ki ga vsak izobraženec čuti v ušesih s svojo prirodno, lepo kmečko govorico, se je pokazalo še huje kakor ob kakih tujih delih. Čudno, da naposled igralci sami ne pridejo do zavesti, da mora vsak delavec najprej poznati svoje orodje.

Silva Trdina.

LJUBLJANSKA OPERA: „Stoji, stoji Ljubljanca...“ (Satirično prijazna revija v 10 slikah.)

Večkrat moramo ocenjevati glasbena dela, ki so po umetniških vrednotah pomanjkljiva, le iz glasbeno kulturnih razlogov. V takih primerih moramo najti poglobitve vzroke pomanjkljivosti in njih povzročitelje. Zavedamo se, da je težko pisati kritiko poklicnemu glasbeniku, ki ima mogoče drugačne glasbene nazore ali drugačno glasbeno mišljenje, kakor avtor, čigar delo ocenjujemo. Čestokrat se zgodi, da le preradi prekoračimo okvir objektivnosti, ker mislimo pri tem na morebitne dobrine, ki pa so pretežno osebnega značaja.

Mnogo težje pa je, objektivno presojeti glasbeno delo, ki je iz vidikov glasbene popolnosti nedovršeno in predstavlja prav za prav le poskus. In k tem glasbenim delom spada „Stoji, stoji Ljubljanca...“

*

Glasbena umetnost mora nuditi obe plati psihičnih doživljanj glasbenega uživanja, ustvariti mora v poslušalcu predstavo intelektualnega doživljanja in resnično čustveno občutje. Pri uživanju skladbe ne učinkuje vsota številnih zvočnih občutij, ampak posamezni zvočni doživljanji (zvočni kompleksi, teme, periode, stavki) in naposled tudi celotna skladba kot najvišji in zadnji zvočni kompleks. Tema, melodija nista le vsota mnogih tonov, ampak sta nova sestava, nova oblika.

Prav si pa predstavljamo skladbo tedaj, kadar vzbudi v nas aktivno intelektualno delavnost, ki veže poedine zvočne občutke zavestno v zaokroženo celoto. S tem je intelektualna stran glasbenega doživljanja dovršena in so tako dani pogoji za glasbeno emocijo. Da ni mogla glasba „Ljubljance“ ustvariti v poslušalcu resničnega občutka, je vzrok v tem, da je ta glasba tudi po intelektualni strani pomanjkljiva.

Če bi hotel Bravničar ustvariti dovršeno delo, bi moral paziti na to, da bi že po intelektualni plati pripravil vse nujne pogoje. Skladatelj bi moral ustvariti nastroj in možnost za čustveni doživljanj.

Avtor satire „Stoji, stoji Ljubljanca“ piše v „Gledališkem listu“ tako-le: „Vesililo bi me napisati satiro, falotsko in barabsko. Glavna oseba bi bil idealist... Naši talenti bi bujno vzcveteli, naša kultura bi dosegla svetovno prvenstvo, če, če, ... če bi nas adoptiral mecen.“ V istem listu opisuje avtor nastanek dela, kar je manj važno, kajti glavna stvar je le njegova resnična vrednost.

Vsebina in ves potek igre se naslanjata na tradicionalno formo dramske zgradbe, v kateri je središča oseba milijonar onstran luže. Značaj slovenskega idealista predstavlja Gustl. Po mnogih prizorih se stvar stopnjuje do viška, ko zvedo, da je milijonar onstran luže navaden mednarodni slepar. Glavna oseba, ki je dramsko poudarjena, je glasbeno neobdelana. Prav tako ni nikakih detajlov, ki so elementi za glasbeno celoto. Skladatelju se ni posrečilo priti do poslednje kulminacije, ki je osnova vsakega dovršenega glasbenega dela. — Slaba stran teksta je tudi v načinu, kako avtor obravnava vsebino. Tekst ima različne oblike literarnih struj in ni prepričevalen.

To, kar je poskusil Bravničar v „Ljubljanci“, v glasbi ustvariti neko satiro ali falotarijo, so pri drugih narodih poskusili že pred dvajsetimi leti. Francoski skladatelj Darij Milhaud, znan po minutnih operah in simfonijah,

se je gibal med naturalizmom in futurizmom ter je skušal zaradi tega uvesti v glasbo satiro in barbarizem. (Barbarizem je prav za prav uvedel madžarski skladatelj Bela Bartok.) Istočasno je Milhaud zavrgel vsa harmonična pravila in zmehaniziral ritem. Kmalu za tem je sledila jazz-glasba. Tej glasbi se najbolj prilaga plesna oblika (Pan-pan ples); bila je nujen pojav glasbenega naturalizma. Kmalu je jazz-glasba prišla v dotiko z umetno glasbo in posledica te združitve so bila razna skrupucala, kakor na primer foks in fuga, tango in koral. Naposled so vzrastle še ironija, parodija, ordinarnost, bizarnost in mnoge druge novotarije. S tem so bile meje glasbenega naturalizma že prekoračene. Melodični interval ni več embrio, ampak substančni zakon, enaki intervali stoje na enakih mestih, moč logične sleditve ni formalna simetrija, ampak vsebinsko dogajanje.

Duhovno mišljenje, ki so ga dogodki grozot v letih 1914. do 1918. preobrazili v sirov materijal, se je pričelo takrat tudi v glasbi, in sicer z „muzikantarstvom“. Glavne njegove poteze so: mehanični konstruktivizem, eksotična primitivnost in glavna moč v rokodelskem znanju in muzikantarskem impulzu. (H. Mersmann: Die neue Tonnsprache.) Taka glasba ne pozna in ne priznava nikakih problemov. Vodilna misel teh muzikantarjev je bila: „Tonschönheit ist Nebensache.“ Glavni predstavnik te smeri je bil v Nemčiji Paul Hindemit, ki je pa kesneje energično krenil v prvotnost.

Bravničarjeva satira znatno spominja na prej omenjene glasbene smeri, ki so bile pri nas skoraj neopazene. Na vsak način se je Bravničar mnogo bavil s temi „problemi“ in z nemškimi „konstruktorji“, čeprav sega ponekod njegova melodika v predpuccinijevo dobo z različnimi stilnimi smermi. (Melodija iz valse lente: „Mister, ponujam Vam celo Ljubljano.“) Tak način ustvarjanja je eklektičen, čeprav je skladatelj hotel pokazati svojo glasbeno vibracijo na podlagi teksta. Orkester ne ustreza dramatski zgradbi. Najslabša stran, ki jo ima Bravničarjev orkester, je ta, da ni ekonomičen, da trosi instrumentalne energije po nepotrebnem. Druga napaka se mi zdi, da so melodije pretirano instrumentirane. Tako zvani „Gruppenwechsel“ je brez učinka, ker je razbit po tolkalih, ki na nekaterih mestih brezpomembno nastopajo. Zato dobi poslušalec vtisk neenotnosti, pomanjkanja glavnega pogoja za intelektualni užitek. Ob taki pohlevni harmoniji, ki ni delala avtorju težav, bi orkester ne smel samo zveneti, marveč bi moral *peti*, to se pravi, da bi morala biti skladba zgrajena na organski instrumentaciji. Manjka tudi preglednost instrumentalne palete. Zvočni razvoj, ki ga glasba načinja, ne pride nikjer do skladne dovršitve.

Glasbena oblika je tudi premalo enotna. Oblika v glasbi je namreč vsota slišnih pregibov, ki temelje na intelektualnem sprejemanju. Po drugi strani je oblika estetski pojem, to se pravi, da mora imeti vse pogoje za notranjo sestavo. Ako jih nima, pravimo, da je glasba brez oblike. Najrazumljivejša so tista mesta v „Ljubljanci“, kjer je narodna pesem tetovirana ali kjer je tetoviranje narodne melodije doseglo najmanj zarez. Po moji sodbi je avtor delal preveč hitro, kakor sploh delajo podobni avtorji v dvajsetem stoletju. Tam, kjer se oddalji od folklornosti, je linearnost poedinih glasov šibka. Marsikdaj se melodije zaokrenejo v smeri, v katere jih avtor sam ni še hotel usmeriti in zato nihajo navzgor ali navzdol. Delo je glede harmonične obdelave na nekaterih mestih zelo slabo („Stoji, stoji Ljubljanca“, „Lepe, mlade in priletne“, „Bog živi te“). Kljub politonaliteti, ki zahteva še vedno logičnost

akordike, ni avtor te upošteval. Najbrže je hotel pokazati barabstvo in falotarijo v harmonični praprimitivnosti, ki naj bi ilustrirala banalnost. Moramo pa priznati, da se v množici natkanih motivičnih zapletkov nahajajo tu in tam dobri domisleki, ki jih Bravničar ni znal ali ni hotel popolnoma izvesti.

„Stoji, stoji Ljubljanca“ ni v glasbenem oziru niti satira niti operetna revija, tudi za opereto jo ne moremo smatrati iz enostavnega razloga, ker delo nima enotnosti v glasbenem dogajanju niti zaključenosti. Posamezne skupine ne morejo napraviti na poslušalca vtiska enotnosti, posebno, ker ga ni ustvaril avtor sam.

Delo je bilo težko izvedljivo za igralce, pevce in sploh za vse, ki so sodelovali. Zato izvajanja ne moremo oceniti, ker že delo samo nima naj-nujnejših pogojev, da bi lahko uspešno zaposlilo pevce in orkester.

Prav ni bilo od nekaterih, ki so poklicani, da duhovno posredujejo med avtorji in občinstvom, da so odklonili „Ljubljanco“ brez utemeljitve. To ni kritika, ako primerjaš glasbo „golažu brez paprike“, ampak fraza gospoda „kritika“, ki nima pojma niti o glasbenem snovanju niti o težavah slovenskih skladateljev.

Srečko Koporc.

LIKOVNA UMETNOST

RAZSTAVA ZAGREBSKE „TROJICE“. Narodna galerija je povabila v goste zagrebško umetniško skupino „Trojico“, ki je po uspeli razstavi v Zagrebu razstavila nato meseca decembra v Jakopičevem paviljonu. Razstave so se udeležili vsi trije člani tega umetniškega kluba: slikarji Ljubo Babić, Vladimir Becić in Jerolim Miše. Kot gostje so razstavili z njimi poljski grafik W. Skoczylas, slikar A. Motika iz Mostarja in naš rojak Fran Pavlovec.

Razstava je bila umetnostni dogodek in ena izmed najpomembnejših, kar smo jih zadnja leta videli v Ljubljani. V obširnem pregledu nam je pokazala življenjsko delo grafika svetovnega slovesa, razen njega pa izbor najboljših hrvatskih slikarjev. Dasi med razstavljalci prav za prav ni globljih sorodnosti, je bil vtis celote vendar enoten. Pokazalo se je, da se tudi ostro nasprotni umetniški značaji skladajo, če so le veren izraz resnične osebnosti.

Slike, ki jih je razstavil *Ljubo Babić*, kažejo dela iz zadnjih petih let. Dasi močno različne, nam odkrivajo globoko kulturo slikarja, ki je sicer umetnostni eklektik, a zna s svojim močnim temperamentom prekvasiti tuje prvine v nov, svojstven izraz. Babić doživlja svet strastno in razumsko, kot uživalec in kritik. Tako tudi slika — vselej le kot malce hladen, oddaljen opazovalec, vselej sprejemljiv za lepoto, nad katero se naslaja, prepoln vtisov. Prvinske tvornosti, ki ustvarja iz nič, pogrešaš. Pri njegovih pokrajinah pa tudi tihožitjih se večkrat nehote spomniš na slikarsko tehniko tega ali onega, občutiš nenadoma kot odsev daljne, že znane osebnosti. Zlasti van Goghov vpliv je pogosten. Tudi tam, kjer uporablja tujo tehniko, po večini prodre skozi njo slikarjeva osebnost. Najbolj prepričevalen in iskren je v lirično ubranih slikah, kakršni sta na primer obe „Pomladanski krajini“. Zanimiva in barvno lepo odtehtana je pokrajina „Iz Mrežnice“, pa tudi obe tihožitji dokazujeta kar virtuozne slikarske spretnosti in žlahtne barvne dojemljivosti. Pozornost zasluži zaradi svoje otožne mirnosti v risbi in barvi „Pogreb“, čeprav spominja rahlo na daljne vzore. Kot estet in kot človek kritičnega razuma je Babić umetnik, ki s svojim vestnim in poštenim delom seznanja ozek

krog ljubiteljev z umetnostjo velikega sveta, ni pa eden tistih samoniklih živih tvorcev, ki črpajo iz sebe in iz praglobine naroda.

Takšen ko Babić je tudi profesor na zagrebški umetnostni akademiji *Vladimir Becić*. Med obema pa je bistvena razlika. Medtem ko je prvi idealističen umetnik, ki — skoro na slovstven način — zgolj opisuje in obnavlja svet v ustaljenih oblikah, je Becić v bistvu realist, ki narodo umetniško kar nagonsko na novo ustvarja. Pri Babiću uživaš obsežno znanje, plemenitost dovršenih oblik in ubranost barve, pri tem pa čutiš mirno samozavest, kakršno izžarevajo le samosvoji, resnično tvorni duhovi. Becić ne pozna ne gesel ne mode, pri njem ni nikjer nič tipanja, nič nejasnih poskusov. Njegovo delo je zanesljivo in smotreno, je plodna graditeljska delavnost. Vprašanja oblike zanj ni. Kakor je bil prvotno usmerjen čisto risarsko v smeri najpopolnejše plastičnosti, tako pomaga zdaj barva razkrojiti trdoto oblike in plastične grobsti.

Za Becića je najznačilnejši močno čuten, v bistvu preprosto človeški odnos do življenja. Iz njegovih del kar žari življenjska radost, ki prekipeva zdravja in moči — čisto drugače kakor pri Babiću, ki pri oblikovanju predmeta razmišlja. Občudovanja vsega, kar živi, so prepolni njegovi akti. Pogledati je treba le sijajni „Ležeči akt“, kjer pod toplo prepričevalnim tonom napete kože kar čutiš jedrnato meso. Tako je tudi trpko-sveže „Poljsko cvetje“. Sèm sodi tudi velika in življenjsko resnična, dasi v gradnji malce trdo postavljena kompozicija „Obisk v ateljeju“. Vse te postave, oblikovane s širokimi, odločnimi potezami, so telesno kar otipljive, svobodne v prostoru. Čisto slikarsko jih pa po svoji sočnosti, živosti barve in prepričevalni svežini modela presega še „Portret dame v kožuhu“.

Becić se je s svojo zbirko pokazal umetnika, ki je dozorel v sebi in je notranje zaokrožen, še več, kot rojenega slikarja, ki krepko stoji in trdno veruje vase in v svoje delo. Tako ni čudno, da si je že ustvaril šolo in da je njegov vpliv na mladino že opazen. Mnogi mlajši slovenski slikarji, ki so študirali v Zagrebu, kažejo že znake njegove osebnosti, ki je kakor ustvarjena za akademsko delovanje v dobrem pomenu. Zdi se, da bo prav Becić eden izmed temeljev bodoče umetnosti, kateri bodo pritekali mladi sokovi iz Zagreba.

Popolnoma drugačen je *Jerolim Miše*. Razstavil je vrsto oljnih slik, več dalmatinskih pokrajin, tihožitja in figure. Ker ne gradi plastično, se zdi, da vidimo po navadi le površino, ne pa predmetov samih, ki jih slikar predstavlja le kot zunanji videz, ne oblikuje jih pa kot resnična telesa. Zanimivo je primerjanje, kako se je Miše razvijal od „Otočanke“, podobe mlade deklice, slikane v nekem bolj risarskem, akademsko dopadljivem načinu, do „Potepuške“, ki je docela usmerjena na barvni izraz. Vendar bi izmed figur dal prvo mesto v barvi prav nežni, življenjsko verni podobi „Dekle šiva“, ki ima od vseh še največ značaja oljne slike. Miše namreč uporablja oljne barve po navadi na neki materialu tuj, dejal bi, akvareln način, da se zde njegove slike zato, kakor da niso do kraja izdelane in samo zasnovane. Take so zlasti njegove pokrajine, ki prav zaradi tega vzbujajo dojem nedovršenih in vse premalo dognanih skic. Najboljša izmed njih je „Splitski jug“, kjer sta značaj pokrajine in svojevrstni izraz ozračja prav dobro podana. Miše je še neizzorel, odločno darovit umetnik.

O slikarju *A. Motiki* je po razstavljenih delih težko izreči pravilno sodbo. Olja in gvaši, ki jih je pokazal in ki so si tako podobni, ne zadoščajo za presojo, koliko je v njih izraznem načinu resnične nujnosti, koliko iskrenosti in

koliko so le plod mode. Po pojmovanju se v splošnem zde dela malce preprosta, po oblikovanju pa trda. Bojim se, da je ta nežno zastrti, pozno impresionistični način slikanja s svetlimi toni na beli podlagi le odsev tujih vzorov, da se pa za to, pri nas precéj nenavadno zunanostjo ne skriva enako nevsakdanja tvorna osebnost.

O *Franu Pavlovcu* sem na tem mestu poročal nedavno. Tokrat je s svežimi in sočnimi pokrajinami izpod Storžiča in od Polhovega gradca imel kot izrazit lirik posebno lahko stališče. Zanj kot romantičnega idealista, ki navzlic na videz stvarno pojmovanemu motivu ustvarja popolnoma svobodno, ni oblikovnih težav, kakršne se stavijo naturalističnemu slikarju. Pavlovec ne potrebuje perspektivistične poglobitve, ker mu je predmet — pa naj bodo to hiše ali drevesa — le kulisa v njegovi barvni dekoraciji. Zida izključno samo z barvo, ustvarja z njo ploskovite like, tako da na njegovih slikah ni prav nič ostrih obrisov, niti risbe niti telesnosti. Če je Babić slikar-kritik, Becić naturalistično plastični oblikovalec, je Pavlovec slikar-poet, ki črpa iz prepolne fantazije in mu je predmet samó kakor ozadje njegovim liričnim nastrojem.

Kot mogočna in čisto samosvoja protiutež pisanim slikarskim delom na razstavi je zajel in ovladal slehernega gledalca *W. Skoczylas* s svojo bogato zbirko lesorezov (54). Če se gledalcu pri kateremkoli ostalih razstavljalcev tu ali tam nehote pojavi vtis, da je marsikatero delo bolj plod artistične spretnosti kakor pa neizogiben izliv ali veren odsev globokega doživetja, je delo tega velikega Poljaka izraz mogočne osebnosti. V vseh njegovih listih je vidna neka, dejal bi, pobožna vdanost v delo, ki mu segajo korenine nazaj v mrakove prastare legendarne ljudske umetnosti. In vendar je pri vsem tem tako izrazito narodnostno poudarjenem delu na prečuden način združena neverjetno pristna starinska poteza s čisto živim, sodobnim pojmovanjem in čuvstvovanjem.

Pregled *Skoczylasove* lesorezne zbirke, ki vsebuje liste iz dobe dvajsetih let, kaže nazorno razvoj njegove poti od impresionistične slikovitosti, ki beleži vtise trenutka in razpoloženja, pa do lesorezov zadnjih let, ki kažejo umirjenega in močno poglobljenega umetnika. Eno značilnost je ohranil mojster ves čas: dosledno je oblikoval svoje kompozicije z belimi linijami na črni ploskvi. Njegova prvotna tehnika, ki je spočetka učinkovala nekako slikarsko v nasprotju luči in sence, z igro svetlobnih lis, se je dosledno razvijala do današnje stopnje, kjer mu gradivo ne stavlja več prav nikakih ovir. Hkratu so se mu izrazna sredstva neprestano stopnjevala, dokler ni došel do sedanjega načina, ki uporablja samo še čista grafična sredstva, da po svoji do skrajnosti izbrušeni tehniki že kar tekmuje z mehaničnimi reprodukcijскими metodami. Njegovo lesorezno delo je kakor celotna zgodovina te umetnosti v malem, tako da moremo reči, da ga do mala ni sloga in tehnike, katerih ne bi bil že uporabljal.

In vendar je stvariteljska moč tega redkega umetnika tolikšna, da oblika ni nikoli v oviro izrazu. Ta je tako neposreden, tako nepotvorjen, da je ves umetnik v svojem delu. Tako je le prav, da ga je tujina prištel med vodilne može sodobne poljske umetnosti, ki je ravno po svoji bogati grafiki dosegla mednarodno spoštovanje. V *Skoczylasu* se spajajo v skladno celoto najrazličnejši vplivi. Iskrena verska mistika in razbojniška romantika se zlivata s prav značilno poljsko sanjavostjo in strastno ljubeznijo do domovine v skupen izraz, katerega bi mogli najtočneje označiti kot slovansko širokost. Pa tudi ta je tako

vsečloveško neomejena in topla, da mora sleherni njegov lesorez zbuditi v vsakem umetniško dovzetnem gledalcu res čutno ugodje in čisto prvinski užitek na tej tako osebni in hkratu občečloveški umetnosti.

*

Prireditve, kakor je bila ta razstava, so izrednega pomena za nas vse: za občinstvo kakor tudi za umetnike. Potrebne so nam, da nam pokažejo, kaj in kako se ustvarja izven ozkega in zaprtega slovenskega sveta. Če so velike slikarske in kiparske razstave tujcev težko mogoče, bi vsaj pogloblitve evropske grafične tvorce mogli videti doma v izvorniku brez posebnih žrtev. Za vzgojo obeh — ustvarjajočih in uživajočih — bi bili taki pregledi neizmerno koristni; saj je grafika in zanimanje zanjo pri nas komaj v povojih. Pa tudi je že zadnji čas, da se ozremo vsaj k najbližjim sosedom. Komaj nekaj ur je iz Ljubljane do Zagreba in vendar nam je — do mala vsem nam v Ljubljani in v Zagrebu — sosedna umetnost še čisto tuja. Razstave, kakršna je bila decembrska, nas morejo obvarovati pred kritičnim podcenjevanjem sosedov pa tudi pred prav tako napačnim precenjevanjem lastnega dela. Oboje je za naš razvoj enako škodljivo. Zlasti bi bile poučne skupne razstave, da bi se obojne moči pomerile in uspehi pravičneje ocenili. Po tej razstavi bi želeli, da povabi Narodna galerija kar kmalu še člane zagrebške „Zemlje“, zlasti še Brueghela naše Podravine, slikarja Krsta Hegedušiča. O njem in njegovih je Ljubo Babič na predavanju, katero je ob razstavi priredil — v slovenskem jeziku — na ljubljanski univerzi, upravičeno poudarjal, da je prav njihovo delo pravo izhodišče in najboljše nade obetajoča kal samorodne, iz naroda zrasle hrvaške umetnosti bodočih dni.

K. Dobida.

GLOSE

NOV DOKAZ ZA DATIRANJE PREŠERNOVEGA SONETNEGA VENCA (v dopolnilo izvajanjem v LZ-u 1934, 119): Gospa Vašetova je dobila 16. februarja 1934 v Državni knjižnici v Ljubljani v roke *Illyrisches Blatt* iz 1834. leta, v katerem je Sonetni venec privezan isti 8. številki z dne 22. februarja kakor v Vrhovnikovem primerku.

Gre za slučajno najdbo. Ker je bil *Illyrisches Blatt* pod signaturo 6610 izposojen, so postregli gospe z dubleto pod signaturo 39.739. Letnik je prišel z nekaterimi drugimi sicer že pred 9. januarjem 1912 v last Državne knjižnice. Toda v knjižnici postrežejo navadno s signaturo 6610, ki nima Sonetnega venca, a separatna priloga dublete pri biblioteški obravnavi 9. jan. 1912 ni dobila niti kazalke niti opozorila v katalogih. Tako se je zgodilo, da je ta primerek ostal prešernoslovcem neznan, izvemši seveda tistega izmed njih, ki dokaza za datiranje Sonetnega venca ni hotel izdati (DS 1921, 41; DS 1925, 282), ker ljubi metode po načelu: *Warum denn einfach, wenn es kompliziert geht.*

Da so Prešernov Sonetni venec poslali med občinstvo res 22. februarja 1834, je sedaj izven vsakega dvoma: izpričana sta vsaj dva naročnika ljubljanskega tednika, ki sta ga prejela kot prilogo s številko 8. z dne 22. februarja 1834. Dokaz je tem prepričevalnejši, ker je živel eden izmed teh naročnikov v Dolu pri Ljubljani, drugi bil urednik Carinthije v Celovcu, kakor opozarja zapis na ovoj letnika pod signaturo 39739: *Eigenthum des M. S. Mayer zu Klagenfurt.*

Fr. Kidrič.

OBZORNIK

Paul Valéry o sodobnosti. Kaj neki mi bo povedal o naši sedanosti ta filozofsko matematični duh, mojster misli in oblike, človek, ki zre nanj vsa duhovna Francija tako spoštljivo in pričakujoče? se je najbrž vprašala Suzanne Clausen, ko se je odpravila k že osivelemu knezu čiste poezije. Paul Valéry ji je odgovarjal s tujim glasom ko človek, ki je zablodil, pa ne zna več poti nazaj.

„O politiki naj molčim? Prav. Čemu naj bi govoril o politiki, saj koreninita evolucija in revolucija naše dobe nekje drugod. Umetnost ni več ideal, misel je izgubila svojo veljavo, danes vleče samo dejanje. Resnična mojstrovina bi morala zoreti v tišini kakor otrok v materinem telesu. Kje pa najdete dandanes človeka, ki bi leta in leta nosil v samoti otroka svojega duha, preden bi ga vrgel v svet, zmožnega živeti. Življenje je postalo prebrutalno, v takem tempu se zaduši prava duhovnost. Današnjemu človeku pesnikova beseda ne pove ničesar. Sodobnik rajši upira poglede na platno, kjer se mu nudi beseda, pretvorjena v dejanje. Stroji so nadomestili ljudi, najsirovejša senzacija — misli, slika besedo. Na tem svetu ni več prostora za pesnika.“ — — —

„Kako delam? Delati se pravi biti zvest svojim notranjim zakonom; — o notranjih zakonih pa sva že govorila...“

(Die Welt in Wort, 1933) —c.

Ob smrti Jakoba Wassermannna. Kaj je bil samotar, ki je na pragu novega leta v skritem avstrijskem kraju dokončal svoje nemirno življenje? Velik pesnik in preroditelj nemškega romana (kakor ga proslavljajo evropski časopisi in dnevniki) ali samo pisatelj, kakršnih je na pretek, in vrhu tega še celó židovskega pokolenja (kakor se ga na kratko in skoraj brezbrizno spominjajo glasniki spartanskega Reicha)? Pesnik, ki je v romanu „Caspar Hauser“ ustvaril presrešljivo obtožnico proti zakrknjenim srcem

(kakor da je spregovoril novi Dickens), v romanu „Gänsemännchen“ izbrusil zrcalo bolnemu meščanstvu ter se v „Christian Wahnschafe“ (vzporednost z Dostojevskim) in „Fall Maurizius“ razodel kot obupen iskalec pravice in klicar človečnosti, tak pesnik res ni in ne more biti ne občan ne podanik zemeljske države, ki ji je vzor sirova Sparta, namen pa pomašinjene človeštva. „Njegovi ljudje so pasivni trpini, pregnanci, zasledovanci in duševni izkoreninenci. Usoda njegovega židovskega ljudstva mu je seveda oblikovala njegovo podobo sveta. On je analiziral v svojih romanih duševno življenje, ki ni nikdar bilo nemško. Zato smo morali kar najodločnejše odkloniti njegove romane...“ piše „Berliner Börsen-Zeitung“. V takih časih človek in pisatelj, kakrščen je bil Wassermann, ne sme imeti legitimacije. Ali ni sedaj Wassermannova nenadna smrt samo zadnje dejanje v žaligri, ki nosi naslov Človek in sodobnost? S smrtjo je Wassermann spet sprejel legitimacijo, ki mu jo je človeška družba odvzela.

M. v. Hofmannsthal, St. George, J. Wassermann... nemški narod izgublja človeka za človekom. M. Jarc.

Književne nagrade Francoske Akademije v letu 1933. Iz pisarne Francoske Akademije je Božiček odnesel 211 nagrad in svetinj. Dostojni tajnik René Doumic je orisal zasluge pomembnejših odlikovancev, od katerih je prvi Henri Duvernois (grand prix de littérature). Ta knjigarniški uslužbenec, novinar, pripovednik, romanopisec in dramatik ima raznotero slovstveno prtljago, ki sem jo skušal prikazati 24. septembra 1933. v Žisu. Ostri opazovalec je po svoji rahli ironiji, po svoji skriti simpatiji do ponižnih in pokvek — družabnih in čuvstvenih — bližnji sorodnik Dickensu in Alfonsu Daudetu. Globoko čuti s svojimi osebami in nanj bi lahko zvrnili tisto Balzacovo dogodbico: Neki prijatelj pride k

avtorju Človeške komedije, ga najde med delom in mu naznani z nasmehom: „Madame Marneffe!“ Balzac si seže z desnico v lase, si popravi kravato ter veli: „Naj vstopi!“

Povsem novo mi je ime *Roger Chauviré* (prix du roman). Ta vsučiliški profesor je bil po vojni odšel za šest mesecev v Dublin, a celih štirinajst let ga tam drži mik čudne dežele in gaelske duše, ki sta mu navdahnili njegove prve novele, med njimi biser „Histoire d'amour“. A nagrado je Chauviré prejel za roman „*Mademoiselle de Boisdauphin*“, bolešno pripoved o siromašni plemki, ki se z vednostjo svojcev za denar dá zoprnemu snubcu, ko jo hočejo pregnati z dedovine v Vendéji. Izvrstno je naslikal evolucijo ali prav za prav revolucijo povojnih šeg.

Edouard Peisson je odnesel za svoj roman „*Parti de Liverpool*“ Flatovo nagrado. Koliko poznamo pomorskih povesti, ki so jih spisali sladkovodni brodarji ali plovci, ki niso nikdar pluli! Naš pisec, doma iz Marseillea, je obredel ves svet in ume čitatelja presuniti s svojo besedo.

Stari, slavni prix Gobert je prihranjen zgodovinarjem. Večkrat se pripeti, da je Akademija v škripcih zaradi obilice dobrih spisov. Tako je bilo tudi sedaj. Zategadelj so podelili dve gobertovki. Eno duhovniku *P. Coste-u* za tri snopiče „*Le grand saint du grand siècle, Monsieur Vincent*“ ob tristoletnici usmiljenk. Drugo pa *Jean-Marie Carré-ju* za njegove „*Voyageurs et écrivains français en Égypte*“. Ta profesor primerjajoče literature na vsučilišču v Lyonu, vnet potovalec, je po svojem povratku iz Amerike leta 1929. prišel za štiri leta na kraljevsko univerzo v Kahiri. Da bi se razgledal, je proučil pripovedi svojih rojakov: Chateaubriand, G. de Nerval, Flaubert, Gautier itd. snujejo poučno, včasih presenetljivo mimo nas. Bonaparte otvarja znanstveni institut, Champollion duhovito razbira hieroglif. *Gaston Roupnel*, profesor univerze v Dijonu, je bil odlikovan za svojo „*Histoire de la campagne française*“, kjer

poudarja, da se obraz pokrajine skozi tisočletja skoro nič ne spreminja. Odtod pravadna tesna zveza med zemljo in človekom, odtod znane poteze v kmetovi duši.

Brieuxova nagrada za gledališče je po vsej pravici pripadla mogočnemu početniku *Andréju Antoine-u*, ki je navzlic oviram in težavam, skoraj iz nič, ustvaril Théâtre libre. Njegovi „*Souvenirs*“ bi bili poučno štivo za vse tiste, ki rešetajo gledališko krizo.

Prix Montyon je sklatil *Maurice Blondel* za razpravo o svojem učitelju, krotkem filozofu Olléju Laprunu. Kako je znal vplivati mali Ollé na mladino, se razvidi iz nastopa ob njegovi redukciji: katoliški (*talas, ceux qui vont à la messe*) in svobodomiselní dijaki (*atalas ali anti-talas*), med njimi Jaurès, so se potegnili zanj v normalki.

Eno nagrado je prejel naš rojak *Dalma*.

Nadalje naj se omeni odlikovanka gospa *Henriette Psichari*, ki je dala na svetlo genljivo knjigo o svojem bratu Ernestu, ubitem dne 22. avgusta 1914.

S tem smo stopili med vojne spomine. *Michelin*-ovo delo „*Présents*“ je posvečeno slavi 157. alpskega polka. *Philippe Kab*, odvetnik iz Lille-a, razgrinja pretresljivo dogodbo belgijskega mladeniča v knjigi „*Un adolescent chargé de gloire*“.

Vsako leto obrne Akademija pozornost občinstva na te ali one korporacije, ki širijo ali utrjujejo francoski vpliv in jezik po kolonijah. Tokrat so prišle na vrsto Sestre Marijinega darovanja, delujoče v Indiji, Sestre sv. Vincenca Pavelskega v Kahiri, potem Sestre na Madagaskaru in druge. Iz enakih nagibov je Akademija upoštevala študijski odbor v Strasbourgu, zlasti za njegovo publikacijo „*L'Alsace depuis son retour à la France*“.

Pri pesnikih je stari Bretonec opazil dvoje: poživitev čuvstva za narodo in povrat k dednemu meroslovju. Pesniki spoznavajo, da pravila, ki so jih privzeli veliki mojstri od Ronsarda in V. Hugoja pa do Henrija de Régniera in Paula Valéryja,

ne zavirajo domišljije, pač pa se ujemajo s težnjo po dovršenosti, brez katere je umetnina zgolj stvar mode.

Bellomayre „L'Éternel poème“ in *Ludovic de Magallon* „Prière à l'Absentee“ sta priobčila lepe ljubavne stihe. *Gaston Simon* „L'Ombre dorée“, *Raymond Cortat* „Le Voile de la Déesse“, gospa *Dedet-Hollier* „De mon coeur à ma lyre“ razodevajo iskren občutek narave. Slednjemu teh snopičev — kakor tudi zgovorni „Sapfini smrti“ *Renéja Patrisa* — se je poklonil delež nagrade Archon-Despérouses.

Rodno grudo poveljujejo *Marie-Louise Vignon* v zbirki „Cielis clairs de France“, *Étienne Marcenac* v auvergneskich kiticah „A l'ombre des bouleaux“, *Pierre Marfaing* v „Toit sous les figuiers“, *Mathilde Delaporte* v „Glèbe humaine“, *Henri Petitbon* pa v „Chemini de rêve“. Ta dela si delijo prix Artigue.

Heredijevo odlikovanje so si priborili slikoviti „Španski soneti“, v katerih *Clau-de Jouquièrre* vzhičeno prikazuje španske noči, vrtove, vodnjake, ciganke.

Prix François-Coppé se je razpolovil: deležna sta ga gđčna. *Eliane Greuze* za zbornik „Les humbles destins“ in *Lucien Bayer* za svoje „Paysages de France“, živahne in šegave načrtke najlepših francoskih krajin.

Prix Jules-Davaine si je osvojila gospodična *Alice Héliodor* z „Ofrande au génie“, prix Paul-Labbé-Vauquelin pa Korsičan *Dominique Vecchini*, ki v knjigi „Bastia“ veliča svoje rodno mesto.

Le Fèvre-Deumier-ovo nagrado sta spravila *Francis Clerc* za svoje odenkovite „Brisés d'octobre“ in *Antony Troncet*, ki slika z besedami kakor slikarji z barvami v okviru svojih sonetov „Ut pictura poesis“ velike preminule umetnike.

Poleg teh ustanov ali volil, namenjenih poedinim delom določenega značaja, razpolagajo nesmrtniki še z nagradami, ki gredo na celokupni napor tega ali onega kandidata (prix d'ensemble). Z Née-jevo nagrado so hoteli posebej počastiti *Kon-*

stantina Photiadèsa, rojenega Grka, ki se je poskušal v romanu, se izkazal v kritiki in zgodopisju. Nastanišvi se na Francoskem, se je udeležil vojne kot prostovoljec aviatik in privzel francosko državljanstvo. Prva njegova spisa o velikem angleškem romanopiscu G. Meredithu, čigar *The Amazing Marriage* (1895) menda vsebuje tudi koroško-slovenske motive, in o gospe *Kalergijevi* pričata o njegovi zanesljivi sodbi in točni erudiciji. Danes pripoveduje o slavnem pustolovcu, ki je pod dvojnim imenom *J. Balsamo* in grof *Cagliostro* (glej *Zis* 1932, I., 25) nastopal kot čarovnik, čudodelec in zdravnik, nazadnje nepridiprav, skratka, najzagonetnejša oseba iz 18. stoletja, v katerem je *Photiadès* poprej srečal gospo pl. *La Ferté-Imbault-ovo*, hčer znamenite gospe *Geoffrin-ove*, fantastično kraljico noroglavcev (*reine des Lanturelus*).

Z uma svetlim mečem si je priboril *Vite-tovo* odlikovanje častnik *J. Hanoteau*, sin generala *Hanoteau-ja*, ki je svojo udeležbo pri osvajanju Alžirije izpopolnil s spisi o berberščini ter nedavno zato prejel veliki prix *Volney*. Major *Hanoteau* se je odlično pokazal v zgodovinskem oddelku pri armadnem štabu, izdal v zadovoljstvo širokih plasti „*Spomine*“ kraljice *Hortenzije*, *Coulaincourtove* itd. *Jean Hanoteau* je edini zgodovinar *Napolconove* dobe, ki ga ni zadela *Massonova* strela.

E. Trogan, že pred 50 leti zaposlen pri pravkar ugaslem mesečniku „Correspondant“, je dobil obliž na rano, vsekano ob polomu tako starega obzornika.

Najdlje se je poročevalec pomudil pri *Ed. Pilonu*, ki je za svoje delovanje prejel *Broquette-Goninovih* 10.000 fr. Omenil je *P. Villeyja*, nedavno ubitega ob železniški nezgodi, *Blochov* „*Dictionnaire étymologique de la langue française*“, plod petnajstletnega truda . . .

Po slovstvenem delu je ravnatelj Akademije razglasil celo vrsto nagrad za čednost, ob katerih je pokazal svojo veliko načitanost. *A. D.*